

CDA **1**

VERKIEZINGSPROGRAM 2010-2015
SLAGVAARDIG EN SAMEN

COLOFON

CDA-bureau

Postbus 30453

2500 GL Den Haag

Redactie: Marcel Migo, Lillian Bennink en Karin Hoentjen

Opmaak: Hanneke van Os

VERKIEZINGSPROGRAM 2010-2015
SLAGVAARDIG EN SAMEN

CDA **1**

INHOUD

VOORWOORD	5
1. SLAGVAARDIG EN SAMEN	7
2. EEN SOCIAAL EN GEBORGEN NEDERLAND	13
2.1 Vrijheid, vrijheid van meningsuiting en gelijkwaardigheid	13
2.2 Het gezin en de familie	14
2.3 Integratie- en asielbeleid	15
2.4 Veiligheid	17
2.5 Cultuur	21
2.6 Sport	22
3. EEN LEREND EN INNOVATIEF NEDERLAND	25
3.1 Primair en voortgezet onderwijs	25
3.2 Vmbo en mbo	27
3.3 Hbo en wo	28
3.4 Kennisverzilvering en innovatie	29
4. EEN ONDERNEMEND NEDERLAND	33
4.1 Ondernemerschap in Nederland	33
4.2 Vereenvoudiging van wet- en regelgeving	34
4.3 Een adequate verantwoordelijkheidsverdeling	35
4.4 Een toekomst- en mensgerichte financiële sector	36
5. SAMEN AAN HET WERK	41
5.1 De moderne arbeidsmarkt	41
5.2 Moderne sociale zekerheid	42
5.3 De pensioenen	44
6. SAMEN COMMUNICEREN	47
6.1 De publieke omroep	47
6.2 Toegankelijkheid, auteursrechten en privacy	48
7. EEN DUURZAAM EN VERANTWOORD INGERICHT NEDERLAND	51
7.1 Ruimte	51
7.2 Bereikbaarheid	53
7.3 Land- en tuinbouw en visserij	56
7.4 Milieu	59
7.5 Een betaalbare, betrouwbare en duurzame energievoorziening	60

8. EEN GOEDE, BETAALBARE ZORG IS OOK ONZE ZORG	65
8.1 Goede basis in de zorg	65
8.2 Op genezing gerichte zorg	68
8.3 De langdurige zorg	70
9. GOED WONEN IN NEDERLAND	75
9.1 Wonen	75
9.2 Woningcorporaties	77
10. EEN SLAGVAARDIGE OVERHEID	81
10.1 Een betrokken democratie	81
10.2 Naar een slagvaardig bestuur	82
10.3 Samen in het Koninkrijk	85
11. NEDERLAND IN DE WERELD	87
11.1 Nederland wereldwijd	87
11.2 Europese samenwerking	89
11.3 Internationale samenwerking	90
11.4 Internationale veiligheid	91
12. NAAR SOLIDE EN HOUBBARE OVERHEIDSFINANCIËN VOOR NEDERLAND	95
12.1 De Europese begrotingsafspraken	95
12.2 Naar houdbare overheidsfinanciën	96
12.3 De budgettaire beleidsuitgangspunten	97

SAMENSTELLING PROGRAMCOMMISSIE:

Ferdinand Grapperhaus (voorzitter), Yvonne van Rooij (vicevoorzitter), Raymond Gradus (secretaris), Karin Hoentjen (adjunct-secretaris), Peter Arensman, Roel Beetsma, Willem-Jelle Berg, Hans Klein Breteler, Lianne Dekker, Mirjam Depondt-Olivers, Osman Elmaci, Karien van Gennip, Frank van den Heuvel, Michiel Holtackers, Arjan Kaaks, Ayfer Koç, Aike Maarsingh, Harry van der Molen, Elmer Mulder, Paul Schenderling, Mirjam van 't Veld

ADVISEURS

Peter van Heeswijk (partijvoorzitter), Wim van de Camp (delegatieleider CDA in het Europees Parlement), Pieter van Geel (voorzitter CDA Tweede Kamerfractie), Jos Werner (voorzitter CDA Eerste Kamerfractie), Ellen Nauta-van Moorsel (bureau directeur) en Michael Sijbom (campagneleider)

VOORWOORD

Den Haag, mei 2010

Voor u ligt het CDA programma voor de Tweede Kamerverkiezingen 2010. Dit verkiezingsprogramma kijkt niet alleen naar de komende kabinetsperiode, maar ook verder. Nederland is in 2008 -2009 getroffen door de ergste economische crisis sinds de jaren dertig. Afgezien daarvan staat Nederland voor grote uitdagingen vanwege veranderingen in de bevolkingssamenstelling, de invloed van de globalisering op onze economie en de druk op het milieu.

De kabinetten Balkenende hebben ervoor gezorgd dat Nederland er op dit punt in de crisis in economisch en sociaal opzicht beter voor staat dan veel andere landen, maar toch zal er de komende jaren veel gedaan moeten worden: we zullen verder moeten bouwen aan een veilig en welvarend Nederland. We moeten dat slagvaardig, maar samen doen. Iedereen die mee kan doen, moet mee doen en mee kunnen doen. En wie niet in staat is mee te doen, moeten we adequaat beschermen en bij de maatschappij blijven betrekken.

De komende jaren gaat het niet alleen om het op orde krijgen van de financiën en de criminaliteit strenger aan te pakken. Het CDA wil verder gaan. Het gaat ook om hoe wij met elkaar omgaan en hoe wij met de natuur omgaan. Dat betekent voor het CDA rekening houden met elkaar, bewuster consumeren en verantwoordelijk omgaan met de ruimte om ons heen. Maar ook bewust zijn van de talenten die wij hebben meegekregen. Wij zijn het aan onszelf en aan anderen verplicht deze talenten te ontplooien. Daarom investeert het CDA in goed onderwijs.

De crisis doet ook een appel op de overheid. Het CDA is van mening dat de overheid zich moet bezig houden met haar kerntaken. Zij scheidt de randvoorwaarden waarin mensen, bedrijven en organisaties naar behoren kunnen functioneren. De basis is vertrouwen en regels zijn alleen nodig als vertrouwen beschaamd wordt.

Het verkiezingsprogramma is het resultaat van een kort, krachtig en intensief proces. Leden, organisaties binnen het CDA en het maatschappelijk middenveld hebben waardevolle bijdragen geleverd aan het verkiezingsprogramma. Daarnaast hebben de leden van de programcommissie gebruik gemaakt van partijrapporten, zoals 'Morgen begint vandaag' en rapporten van het wetenschappelijk instituut. Een woord van dank gaat ook uit naar alle afdelingen en organen van het CDA die in zeer korte tijd ruim 1000 amendementen op de concepttekst hebben ingediend. Een geweldige prestatie; waarlijk een slagvaardig en samen program!

Met dit program biedt het CDA uitzicht op een toekomstbestendig, welvarender Nederland. Een Nederland waarin wij rekening houden met elkaar, waarin iedereen de kans krijgt zijn talenten te ontplooien, we verzekerd zijn van de menselijke maat in de zorg, baanzekerheid en ons veilig voelen.

Samen werken voor morgen om een zinvol bestaan!

Met hartelijke groet,

Peter van Heeswijk, partijvoorzitter
Ferdinand Grapperhaus, voorzitter programcommissie

1

1. SLAGVAARDIG EN SAMEN

Het CDA gaat de komende jaren vol aan de bak voor Nederland, voor de generaties van vandaag en die van morgen. Het CDA wil de komende jaren doorslaggevende beslissingen nemen op het gebied van economie en innovatie, onderwijs, zorg, sociale voorzieningen, ruimtelijke ontwikkeling, milieu en de plaats van Nederland binnen de wereldeconomie. Alles staat meer dan ooit in het teken van hoe, met wie en met hoeveel wij nu samenleven, maar ook over tien tot dertig jaar.

Het CDA heeft daarbij een duurzame samenleving voor ogen, die niet alleen spaarzaam omgaat met milieu, maar ook oplossingen biedt voor de veranderde samenstelling van onze bedrijvigheid in Nederland, van de behoeften in de zorg en op de arbeidsmarkt. Bovendien houdt het CDA rekening met het feit dat regio's in Nederland als gevolg van al die toekomstige ontwikkelingen in economie, leefmilieu en demografie aanzienlijk zullen veranderen. Voor het CDA is het van belang dat er wordt gewerkt aan een duurzame toekomst, met houdbare overheidsfinanciën, waarin de onderlinge solidariteit in de samenleving wordt versterkt. Het CDA wil daar iedereen bij betrekken en staat ervoor dat iedereen mee kan doen.

Om deze uitdagingen te lijf te gaan, is het goed om terug te vallen op je beginselen. Het CDA gelooft – en heeft dat altijd gedaan – in gespreide verantwoordelijkheid, rentmeesterschap, solidariteit en publieke gerechtigheid als ordenende principes. Op grond van een relationeel mensbeeld, aan het evangelie ontleend, gaan christendemocraten uit van een grote verantwoordelijkheid voor mensen en hun verbanden. De christendemocratie grondt in het perspectief dat zij kan bieden op een eigen zienswijze op verantwoordelijkheid. Het CDA is van mening dat een persoon-

lijke verantwoordelijkheid niet mag worden vereenzelvigd met een beperkte behartiging van het eigenbelang. Het CDA gelooft in een persoonlijke verantwoordelijkheid tegenover onszelf en onze naasten, of ze nu tijdgenoten zijn, mensen van volgende generaties of vertegenwoordigers van een andere geloofs- of levensovertuiging.

Rentmeesterschap betekent dat burgers en overheid zorgvuldig omgaan met hun omgeving. Voor het CDA bevordert de overheid dat mensen zorg dragen voor hun omgeving en wat hen is toevertrouwd en de mogelijkheid hebben om in de maatschappij te participeren, zodat het ook hún maatschappij wordt. Maar zo'n overheid is ook zelf verantwoordelijk om bijvoorbeeld de eigen huishouding op orde hebben, vindt het CDA. Niet alleen omdat de samenleving nu goed beheerd moet worden, maar ook vanuit de gedachte van solidariteit met de volgende generaties. Het CDA vindt dat wij geen onbetaalde rekeningen naar onze (klein)kinderen mogen doorschuiven. Solidariteit heeft een hoge prioriteit. Uiteraard vindt het CDA dat de overheid uit het oogpunt van gerechtigheid zorg moet dragen voor een goed vangnet voor kwetsbare groepen. Maar daar mag het niet bij blijven. Solidariteit ontstaat pas echt in sociale menselijke verhoudingen. Meedoen in de samenleving en zoveel mogelijk je persoonlijke verantwoordelijkheid dragen is heilzaam voor jezelf en anderen; dat moet het uitgangspunt zijn van solidariteit. Volgens het CDA is het essentieel dat de overheid daartoe de ruimte biedt.

Kortom: minder overheid, meer samenleving.

Wat zijn de taken die het CDA de komende jaren wil uitvoeren?

- De ernstigste recessie sinds de jaren dertig heeft de economische groei voor de komende tien jaar in belangrijke mate

teruggezet. De overheid zal alle zeilen moeten bijzetten om de gezamenlijke voorzieningen die zo'n belangrijk fundament vormen voor de Nederlandse maatschappij te kunnen blijven financieren. Om de overheidsfinanciën op termijn op orde te houden (de zogenoemde houdbaarheid van de overheidsfinanciën), stelt het CDA heldere prioriteiten en spitst het de overheidsfinanciën toe op wat nodig is voor de bestendigheid, verdere ontwikkeling en verduurzaming van onze samenleving. Dat kan alleen maar als wij ons tot de noodzakelijke uitgaven beperken.

- Bij alles blijft het beginsel van cohesie leidend. Principieel vindt het CDA dat sociale bescherming voor kwetsbare groepen niet mag lijden onder de ambities op de terreinen van de economie en de overheidsfinanciën. Voor het CDA betekent dit: mensen die mee kunnen doen daarop aanspreken, maar mensen die daar moeite mee hebben of niet mee kunnen doen adequaat beschermen en bij de maatschappij blijven betrekken. Het CDA vindt dat niemand buitengesloten mag raken.
- De natuurlijke hulpbronnen die ons dagelijks leven in belangrijke mate bepalen zijn schaars en raken in sommige gevallen zelfs langzaam uitgeput. De leefruimte in de wereld, maar zeker ook in Nederland, wordt steeds beperkter. En ongeacht de discussie over de snelheid daarvan, zijn er onmiskenbaar wijzigingen in het klimaat als gevolg van menselijk handelen te onderscheiden. Naar de mening van het CDA noodzaken deze ontwikkelingen tot bezinning op de toekomstige inrichting van Nederland, maar het gaat verder: wij gaan nu al aan de slag met die toekomstige inrichting. Het CDA komt binnen afzienbare termijn tot uitvoerbare plannen met betrekking tot verduurzaming van energie, verantwoord gebruik van openbare voorzieningen, maar ook toekomstbestendige aanwending van de openbare ruimte.
- De levensverwachting neemt steeds verder toe, wat is toe te juichen. Wel zal de samenstelling van de bevolking de komende jaren ingrijpend wijzigen door de voortschrijdende vergrijzing. Het CDA ziet dat daarmee collectieve voorzieningen onder druk kunnen komen te staan. Generaties moeten daarom in gezamenlijkheid aan oplossingen werken. Het CDA gelooft dat geleidelijkheid en solidariteit tussen generaties zorgt voor maatschappelijk draagvlak, maar ook dat verworven rechten zoveel mogelijk in acht genomen moeten worden. Nederlanders van alle generaties moeten hun steentje bijdragen aan het op een verantwoorde en tegelijk leefbare wijze inbedden van de vergrijzing in onze samenleving.
- Het CDA is de mening toegedaan dat daar ook een betaalbare, kwalitatief goede zorg bij hoort. Een goede zorg voor iedereen, met bijzondere aandacht voor kwetsbare groepen vormt een van de essentiële verworvenheden van de huidige tijd. Daarbij staan betaalbaarheid, kwaliteit en evenwichtige distributie van de zorg centraal. En dat er voldoende handen aan het bed staan.
- De woningmarkt is in de komende jaren gebaat bij rust, stabiliteit en zekerheid voor mensen die in eigen woningbezit willen investeren. Een kwestie waarbij ook de solidariteit van generaties onderling speelt, is het toegankelijk houden van de woningmarkt voor jongeren. Het CDA vindt het noodzakelijk om maatregelen te nemen die woningbezit voor toetreders op de woningmarkt stimuleren en ook te zorgen voor gewenste doorstroming in de huursector.
- Het CDA gelooft sterk in het behoud van de eigen Nederlandse mentaliteit. Tevens moeten wij op een adequate manier willen aansluiten bij de globalisering. Dan is het niet alleen van belang om economisch en moreel sterk te staan. Nederland doet ook mee. Wie internationaal gehoord wil worden en een serieuze rol wil spelen in de besluitvorming en richtingbepaling bij mondiale vraagstukken, denkt mee en

doet mee in de moeilijke kwesties die in de wereld spelen. Het CDA wil die bijdrage leveren en wenst die verantwoordelijkheid ook te nemen. Maar dat betekent ook dat wij in het buitenland een zuiver beeld neerzetten van Nederland, en niet ons land afvallen, omdat misschien niet alles is zoals wij het voor onszelf wensen.

- Het CDA durft onder ogen te zien dat mede dankzij globalisering wij onze welvaart grotendeels in het buitenland verdienen. Dat neemt niet weg dat de globalisering de welhaast vanzelfsprekende positie van Nederland als succesvol distributie- en handelsland onder druk zet. Als wij bedrijvigheid en de daarmee gepaard gaande werkgelegenheid optimaal willen behouden, mag Nederland niet aan economische slagkracht inboeten. Om dat tegen te gaan blijft het CDA investeren in de infrastructuur. Daartoe behoren ook maatregelen om het wegennet bruikbaar te houden en verder te verbeteren.
- Behoud is niet het enige. Het CDA durft zich hardop uit te spreken voor groei, zij het: duurzame groei, die rekening houdt met de begrenzingen die milieu en natuur ons de komende decennia opleggen. Het CDA richt zich op vooruitgang, die ook voor de volgende generaties kansen biedt. Dat alles vereist economische slagkracht. En om die te verwezenlijken wil het CDA blijven investeren in kwalitatief hoog onderwijs in alle stadia van het leerproces. Wij zien dit als een van de grote prioriteiten voor de komende jaren.
- Ook het functioneren van de arbeidsmarkt is gebaat bij goed onderwijs. Het CDA is een voorstander van investeren in permanente scholing en ontwikkeling van deelnemers op de arbeidsmarkt: ook hier geldt dat van mensen meer eigen verantwoordelijkheid mag worden verwacht naarmate zij meer kansen hebben gekregen zich te ontplooiën. En een goed geschoolde beroepsbevolking zal de economische uitgangspositie van Nederland alleen maar versterken en daarmee meer

draagkracht voor de toekomst bieden. Een werkend arbeidsmarktbeleid gaat gepaard met activerende sociale zekerheid. Dat betekent dat wie mee kan doen ook daadwerkelijk meedoet, om wie echt niet kan te beschermen.

- Goed en toegankelijk onderwijs is ook van belang om ervoor te zorgen dat alle inwoners van Nederland een goede basis krijgen om in de maatschappij en op het werk te kunnen meedoen en zich verder te kunnen ontplooiën. Goed onderwijs draagt aldus mee aan het betrokken maken van mensen bij de samenleving. Het leidt ook tot een socialere samenleving, waarin mensen de ander maar ook de samenleving goed leren kennen. Wie de ander kent is meer bereid tot solidariteit.
- Solidariteit heeft als basis veiligheid en geborgenheid. Nederland is de afgelopen jaren aantoonbaar veiliger geworden. Het CDA wil die koers vasthouden door streng op te treden tegen wangedrag en criminaliteit en door herstel van het gezag van politie en justitie. Alleen op die manier kan het nog steeds manifeste gevoel van onveiligheid onder groepen burgers afnemen. Dit vraagt om onverminderde aandacht voor de aanpak van overlast, agressie en geweld, maar ook: zorg voor slachtoffers.
- Het CDA wenst een overheid die de komende decennia slagvaardiger in zal gaan: overheid, geen overhead. Daarbij heeft het ontmantelen van bureaucratie prioriteit, waarbij ook het kritisch beoordelen van het functioneren van bestuurslagen ten opzichte van elkaar aan de orde komt. Ook is een heroverweging van het profijtbeginsel op zijn plaats voor die voorzieningen die buiten de eerste levensbehoeften vallen.

Maar het is niet een kwestie van louter de tering naar de nering zetten. Het CDA wil dat wij als inwoners van Nederland voor eerst betrokken zijn bij de kwesties die we de komende jaren moeten oplossen. Dat betekent dat iedereen zijn best doet om in de

samenleving mee te doen – daarin te integreren, te participeren en een eigen plaats te zoeken – rekening houdend met de ander en aanspreekbaar op gedrag. Het CDA vindt dat wie zich niet gedraagt de gevolgen daarvan moet dragen. Betrokkenheid betekent volgens het CDA ook: alle kanten van de maatschappij onder ogen zien. Wie betrokken is heeft het niet alleen maar over dat ene, in de eigen achtertuin spelende issue, hij of zij is bereid om breder te kijken en vooral: het geduld te tonen om zaken aan te pakken en niet te vervallen in kortetermijnsuccessen of goedkope scoringsdrift.

De wezenlijke, generaties omvattende kwesties pakken we de komende kabinetsperiode met daadkracht aan. Bij een goede aanpak van de problemen in onze samenleving past geen door eigenbelang of kortzichtigheid ingegeven deconstructieve politiek. Bij het CDA gaat het ook om de sociale voetafdruk van ieder mens: wat doet iemand in de samenleving wat niet direct alleen hemzelf voordeel brengt? Wat doe je voor de ander, voor de anderen? Het CDA richt zijn blik positief op de toekomst en is bereid daar offers voor te brengen en er grote inspanningen voor te doen.

Betrokkenheid heeft volgens het CDA twee kanten: het nemen van persoonlijke verantwoordelijkheid, maar tegelijkertijd het actief betonen van solidariteit met de ander. Daarbij vindt het CDA dat niemand uitgesloten mag worden.

Minderheden moeten er bijgehaald worden, net zozeer als degenen die op hun beurt minderheidsstandpunten over die minderheden hebben. Wij moeten de problemen aanpakken, maar daarbij niemand uit het oog verliezen.

De komende jaren draaien om maatschappelijke samenhang en solidariteit, maar evenzeer om slagkracht. Het CDA staat voor de uitdagende taak om ons land een goede toekomst te geven. De mogelijkheden zijn er genoeg, de inspiratie is er, de bereidheid is er

bij velen. Het vereist wel beginselvastheid en toekomstgerichtheid – maar niet minder dat iedereen meedoet. Het perspectief van een duurzame en solidaire samenleving kan alleen tot stand worden gebracht als iedereen daaraan naar vermogen bijdraagt.

Zodat wij samen slagvaardig kunnen zijn.

2.

2. EEN SOCIAAL EN GEBORGEN NEDERLAND

Het CDA staat voor een duurzame omgeving en een leefbare samenleving. Daarin heeft burgerschap een centrale rol; het betekent dat men deel is van de samenleving en zich daar medeverantwoordelijk voor voelt. Niemand mag uitgesloten worden.

Elke Nederlander heeft van oudsher recht op toegang tot basisbehoeften in het leven: de geborgenheid van huis en haard, goede zorg en de mogelijkheid tot levensonderhoud. Dat brengt met zich mee dat de sociale omgeving herkenbaar en veilig moet zijn. Maar het betekent ook dat we van elkaar mogen verwachten dat we naar vermogen meedoen, dat we proberen een bijdrage te leveren aan de maatschappij en de economie. Dat we ons conformeren naar de door de maatschappij breed gedragen beginselen. En dat we aanspreekbaar zijn op ons gedrag.

2.1 VRIJHEID, VRIJHEID VAN MENINGSUITING EN GELIJKWAARDIGHEID

De Nederlandse samenleving is gevormd in een unieke geschiedenis van sociale verhoudingen en de joods-christelijke en humanistische traditie. Deze zijn uitgemond in een rechtsstaat die is gebaseerd op de principes van vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit. Iedereen die in dit land woont of werkt zal de Nederlandse grondwet moeten respecteren. Het CDA vraagt van nieuwkomers om die waarden te delen op grond waarvan ze hier zijn toegelaten: ruimte bieden aan andersdenkenden en gelovigen. Wie een plek wordt gegeven, hoort deze ook aan anderen te bieden.

Er is geen democratie zonder pluralisme. Het recht om een eigen mening te uiten, is niet alleen van toepassing wanneer ideeën en visies aansluiten bij de opinies van de meerderheid

van de bevolking. Voor afwijkende meningen is ruimte, zelfs als deze als schokkend en door velen als offensief of storend worden ervaren. Wel geldt dat algemene regels van fatsoen daarbij in acht genomen horen te worden. En daarnaast mogen meningen en de wijze waarop ze uitgedragen worden niet leiden tot uitsluiting van anderen in de maatschappij. Evenzeer mogen meningen niet oproepen tot haat of geweld tegen anderen. Religie en levensbeschouwing zijn essentiële pijlers voor onze samenleving. Vreedzame religiositeit is een universele bron van respect voor de medemens en de schepping. In ons land moet er ruimte zijn om je persoonlijk geloof in de publieke ruimte uit te drukken. Er is een scheiding tussen kerk en staat, maar niet tussen geloof en samenleving. Overheid en samenleving bieden plaats aan geloofsgemeenschappen voor zover zij de kernwaarden van onze rechtsstaat respecteren.

2.1.1

De overheid heeft geen opvatting over het geloof van mensen. De vrijheid van godsdienst is even belangrijk als alle andere grondrechten. Religieuze organisaties, die zich betrokken tonen bij en zich inzetten voor maatschappelijke zaken, krijgen daarom op dezelfde wijze steun vanuit de overheid als seculiere organisaties.

2.1.2

Wie naar Nederland komt mag in vrijheid zijn geloof belijden. Want hij komt in een samenleving waar de joods-christelijke en humanistische traditie en cultuur de samenleving kleuren. Dat betekent dat de Westerse cultuur en waarden en normen leidend zijn voor de samenleving.

2.1.3

Geweld dat voortvloeit uit een culturele of religieuze achtergrond, zoals eergereleerd

geweld, vrouwenbesnijdenis of geweld tegen homo's en lesbiennes moet worden aangepakt en er moet goede opvang zijn voor de slachtoffers. Extremisme wordt met kracht bestreden.

2.1.4

Geweldloze religiekritiek is onderdeel van een moderne samenleving. Tegen extremistische uitingen die aanzetten tot geweld, ook van religieuze leiders, moet met alle mogelijke rechtsmiddelen voortvarend worden opgetreden.

2.1.5

Het bestrijden van discriminatie is een eerste voorwaarde voor een goed functionerende diverse maatschappij. Daarom staat het CDA pal voor artikel 1 van de grondwet, dat discriminatie op grond van godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, seksuele gerichtheid of op welke andere grond dan ook verbiedt.

2.2 HET GEZIN EN DE FAMILIE

Gezinnen en families zijn het fundament en cement van onze samenleving. Het biedt een veilige basis om op te groeien en is daarin vrijwel onvervangbaar. Opvoedtaken horen dan ook primair bij het gezin en thuis en moeten niet worden uitbesteed aan instituties. De eigen kracht van mensen, gezinnen en de omringende familienetwerken moeten het uitgangspunt zijn. De overheid heeft als taak om te zorgen voor randvoorwaarden die mogelijk maken dat gezinnen goed kunnen functioneren.

Ook andere samenlevingsvormen en eenpersoonshuishoudens verdienen erkenning en aandacht. Of men een alleenstaand leven leidt als gevolg van eigen keus of als uitkomst van omstandigheden doet daarbij niet terzake. Juist wanneer men een alleenstaand leven leidt, moet men kunnen terugvallen op medemensen en de solidariteit van de gemeenschap. Voor een alleenstaande opvoeder moet evenzeer aandacht zijn.

In onze maatschappij komt er veel op jongeren af, ook als het gaat om genotsmiddelen en seksualiteit. Het is belangrijk dat jongeren weerbaar zijn tegen de verleidingen, die op hen afkomen. Ouders dragen hierin een grote verantwoordelijkheid. Ook scholen en verenigingen hebben hier een belangrijke taak.

2.2.1

Familienetwerken vormen – zeker in de gezinsfase – een bron van praktische en emotionele steun. Jonge grootouders zijn actief wanneer het gaat om het bijspringen in het gezin van de kinderen. Later is het andersom, dan zijn het juist de volwassen kinderen die de ouders bijstaan bij de zorg.

Bij bestaande bebouwing dient belemmerende regelgeving voor families om met meerdere generaties bij elkaar te wonen, te worden opgeheven: meergeneratiewoningen, het splitsen van woningen, en het zogenoemde kangoeroewonen zijn prima manieren om informele steun en betrokkenheid te realiseren. Het aantal ouderen zal de komende decennia sterk toenemen. Ouderen zijn waardevol, niet alleen voor de eigen familie maar ook voor de samenleving. Het CDA wil deze rol actief steunen.

2.2.2

Door de kinderbijslag worden lasten van gezinnen verlicht en komt ook maatschappelijke waardering voor hun inspanningen tot uitdrukking. Het kindgebonden budget geeft ouders met een laag en middeninkomen een financiële steun in de rug en moet gestroomlijnd worden. De kinderbijslag en het kindgebonden budget hebben als uitgangspunt dat de noodzakelijke kosten op minimumniveau dienen te worden gedekt. Daarnaast moet strenge controle plaatsvinden bij fraude met kinderbijslag voor kinderen in andere EU-landen.

2.2.3

Het huidige stelsel voor jeugdzorg is te ingewikkeld, waardoor ouders nauwelijks weten waar ze voor hulp terecht kunnen en

jeugdigen vaak te lang moeten wachten op de juiste hulp. De verantwoordelijkheden zijn verdeeld over Rijk, provincie en gemeente en er zijn veel instanties die zich met hulpverlening bezighouden. Het CDA pleit voor een sterke vereenvoudiging van het stelsel en voor bundeling van de financieringsstromen. De bestuurlijke verantwoordelijkheid voor de lichtere vormen van jeugdzorg moet bij de gemeenten komen te liggen. Zware, meer gespecialiseerde hulp zal bovengemeentelijk moeten worden georganiseerd. Indien er sprake is van meerdere problemen (verstandelijke handicap, GGZ-problematiek, verslaving, schulden etc.) dan zal de hulpverlening integraal moeten worden aangeboden. De Centra voor Jeugd en Gezin bieden op lokaal niveau laagdrempelige preventieve en eerstelijnszorg. Het CDA vindt het belangrijk dat ouders en jongeren betrokken worden bij deze centra.

2.2.4

Jongeren die niet naar school gaan, geen werk hebben en dreigen af te glijden in de criminaliteit krijgen een laatste kans in campussen, zo nodig onder dwang. In de campussen wordt er met discipline gewerkt aan de terugkeer naar school of werk. Zo krijgen de jongeren weer zicht op een goede toekomst. De aanpak in de huidige proefcampussen die in de praktijk het beste werkt moet over campussen in heel Nederland uitgerold worden.

2.2.5

Het wordt steeds duidelijker dat alcoholgebruik schadelijk is voor de ontwikkeling van jongeren. Jongeren onder de 16 jaar mogen geen alcohol gebruiken. Handhaving hierop moet stringenter worden vormgegeven. Wij bieden gemeenten de ruimte om een leeftijds-grens van 18 jaar te hanteren, bij wijze van experiment. Als blijkt dat dit goed werkt, kan de wet hierop worden aangepast.

2.3 INTEGRATIE- EN ASIELBELEID

Een geborgen samenleving vereist vertrouwen tussen mensen. De problemen rond integratie stellen dat vertrouwen op de proef. Wie Nederland binnenkomt moet deelgenoot van de samenleving worden. Wanneer dat niet gebeurt, leidt dat tot alternatieve samenlevingen met eigen waarden en normen. En dat botst, vooral in de wijken en buurten waar het aandeel nieuwkomers, die de taal niet of nauwelijks machtig zijn, groot is. Maar de overgrote meerderheid hier wonende immigranten doet het goed. Ze hebben werk, hun kinderen hebben hun draai gevonden in het onderwijs, ze doen mee met sociale activiteiten. En ze hebben er genoeg van om scheef aangekeken te worden op grond van wangedrag van anderen.

Het vertrouwen tussen bevolkingsgroepen wordt niet hersteld door de scheidslijnen tussen 'wij' en 'zij' te benadrukken. Voor het CDA geldt dat ieder vanuit zijn of haar eigen achtergrond een bijdrage levert aan de samenleving. Integratie is dus iets van de gemeenschap. En die stelt eisen. Nederland is van alle Nederlanders. Nationale feestdagen als Koninginnedag en de viering van 4 en 5 mei geven hieraan uitdrukking.

Van nieuwkomers mogen we verwachten dat zij een extra inzet leveren om hun plaats te vinden in de samenleving. De samenleving moet daartoe kansen en ruimte bieden. De beheersing van de Nederlandse taal, onderwijs en arbeidsparticipatie zijn belangrijke middelen om te zorgen dat nieuwkomers en hun kinderen de kansen benutten. Waar zij dat nalaten kan dat niet zonder consequenties blijven. Van iedereen mag naar vermogen gevraagd worden dat zij zelfredzaam zijn, betrokkenheid bij de samenleving tonen en de gelijkwaardigheid van iedereen erkennen. Voorwaarde voor het welslagen hiervan is dat men over een aantal elementaire vaardigheden beschikt. Het belangrijkste daarbij is het leren van de Nederlandse taal. Mensen kun-

nen alleen functioneren in de samenleving, als ze de taal spreken.

2.3.1

In de huidige inburgeringscursussen moet veel sterker de nadruk liggen op verantwoordelijkheden ten opzichte van de samenleving. Voorwaarde voor het verkrijgen van de tijdelijke verblijfsvergunning is dat de nieuwkomer aantoont dat hij of zij invulling geeft aan de inburgeringsplicht. Het niet of onvoldoende meewerken aan inburgering, of het door de aspirant-inburgeraar afwijzen van de Nederlandse samenleving leidt tot sancties, in elk geval dat een verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd niet wordt verkregen; daarnaast kan sprake zijn van boetes of korting op uitkeringen.

2.3.2

Er komt een degelijk, laagdrempelig en toegankelijk cursusaanbod Nederlandse taal, inburgering en algemene ontwikkeling dat is te volgen via internet en digitale televisiekanalen. Gescheiden inburgeringscursussen krijgen geen publieke financiering. Er komen verplichte duale inburgeringscursussen voor allochtone ouders, die kinderen opvoeden.

2.3.3

Het gebruik om aan etnische groepen, of activiteiten die op hen gericht zijn, specifieke subsidies te verstrekken of uitzonderingen aan te bieden wordt kritisch gezien. Leidend bij activiteiten gericht op de ontmoeting tussen bevolkingsgroepen is dat deze gericht zijn op de reguliere leefwereld van alle bevolkingsgroepen: op school, op het werk en in de buurt.

ASIEL EN MIGRATIE

Nederland blijft zich in Europees en internationaal verband inzetten voor de bescherming van mensen, die aan vervolging blootstaan. Wel staat het draagvlak voor de toelating van vreemdelingen in Nederland onder druk.

Alleen heldere keuzes kunnen dit draagvlak behouden. Het CDA staat pal voor de bescherming van vluchtelingen, maar is verder voor een selectief migratiebeleid: streng waar het moet, toegankelijk waar nodig.

2.3.4

De voorstellen voor verbetering van de asielprocedure en het terugdringen van herhaalde aanvragen worden voortvarend ingevoerd. De procedures voor asielmigratie en reguliere migratie moeten strikt gescheiden blijven.

2.3.5

Door het vooralsnog niet tot stand komen van een volledig geharmoniseerd Europees asielbeleid is er geen sprake van een evenwichtige verdeling van asielzoekers over de EU-lidstaten. Daarom wil het CDA zich sterk maken voor een harmonisatie van de regels voor toelating, een evenwichtige verdeling binnen de EU en een gemeenschappelijke aanpak van het terugkeerbeleid. Voor de langere termijn streeft het CDA naar een gemeenschappelijk Europees asielbeleid waarbij asielaanvragen en opvang enkel in de regio plaatsvinden en erkende asielzoekers zo nodig via hervestiging naar de EU-landen komen.

2.3.6

Bij het toelaten van arbeidsmigranten zijn de behoeften van de Nederlandse arbeidsmarkt leidend. De resultaten van de pilots met 'circulaire migratie' bepalen de ruimte voor verdere ontwikkeling van dit concept. Belangrijk is dat 'circulaire migratie' zowel voor Nederland en Europa als voor het land van herkomst een meerwaarde kan hebben. Daadwerkelijke terugkeer na verloop van tijd is hierbij een van de voorwaarden. Fraude en misbruik bij gezinsmigratie via de 'België-route' wordt aangepakt.

2.3.7

De (taal)eisen voor (huwelijks)migranten worden aangescherpt. Nederland zet zich in Europees verband in voor verdere harmonisatie van het gezinsmigratiebeleid.

(Huwelijks)partners kunnen pas na vijf jaar een zelfstandige verblijfsvergunning krijgen en op voorwaarde dat de (huwelijks)partner ten minste de leeftijd van 24 jaar heeft bereikt. Daarnaast worden de mogelijkheden voor een diploma-eis onderzocht.

2.3.8

Van vluchtelingen die om politieke of humanitaire redenen asiel in Nederland krijgen mag het verblijfsrecht niet ter discussie staan als zij bijstand aanvragen. Wel is het van groot belang dat deze groep participeert in de samenleving. Ook voor vluchtelingen moet de toegang tot een uitkering daarom afhankelijk worden van medewerking aan een inburgeringstraject en de vervulling van de wettelijke arbeids- en re-integratieplicht. Van belang, zeker voor hoogopgeleide vluchtelingen, is dat erkenning van reeds opgedane werkervaring en behaalde diploma's in het land van herkomst, bevordert wordt.

2.3.9

Terugkeer vormt een integraal onderdeel van het asiel- en migratiebeleid. De inspanningen om met landen van herkomst afspraken te maken over terugkeer en het verbeteren van de procedures voor het afgeven van laissez-passers, zijn een kabinetsbrede verantwoordelijkheid en komen aan de orde in alle internationale contacten met deze landen. Daarbij zal moeten worden gestreefd naar meer samenwerking tussen de EU- (en Schengen) lidstaten, zowel op operationeel (charters) als op diplomatiek niveau.

2.3.10

Alleenstaande minderjarige vreemdelingen moeten zoveel mogelijk worden herenigd met hun ouders of familie in het land van herkomst. Het traceren van ouders en familie moet worden geïntensiveerd. Als terugkeer niet mogelijk is, omdat er geen ouders of familieleden (te traceren) zijn, moeten in de landen van herkomst opvangvoorzieningen worden opgezet waarnaar deze minderjarigen kunnen terugkeren.

2.3.11

De mogelijkheden om criminele vreemdelingen versneld uit te zetten worden verruimd. Om illegaliteit effectiever te bestrijden wordt hard opgetreden tegen mensen die van illegalen profiteren, zoals werkgevers, huisjesmelkers en mensensmokkelaars.

2.4 VEILIGHEID

Nederland is in de afgelopen jaren aantoonbaar veiliger geworden. Het CDA wil die koers vasthouden door streng op te treden tegen wangedrag en criminaliteit en herstel van het gezag van politie en justitie. Alleen op die manier kan het nog steeds manifeste gevoel van onveiligheid onder groepen burgers afnemen. Dit vraagt om onverminderde aandacht voor de aanpak van overlast, agressie en geweld maar ook: zorg voor slachtoffers.

2.4.1

Geüniformeerd toezicht door politie of toezichthouders vergroot het gevoel van veiligheid op straat, in de wijk en in het openbaar vervoer en is een noodzakelijke voorwaarde voor handhaving van regels. Ondernemers en winkeliers moeten ondersteund worden om veilig te kunnen ondernemen waardoor de veiligheid van de leefomgeving eveneens ter plekke toeneemt. Het CDA wil dat gebiedsgebonden politiezorg gebaseerd op het 'kennen en gekend worden' verder wordt ontwikkeld. Om de politie te ontlasten komen er meer handhavingstaken- en verantwoordelijkheden voor gemeentelijke BOA's.

2.4.2

Door verhoging van de efficiency en minder bureaucratie kan de politieorganisatie doelmatiger werken. De operationele sterkte (blauw op straat) en recherche blijft minimaal op peil en wordt zo mogelijk verhoogd.

2.4.3

Politie, brandweer, ambulancepersoneel, verpleegkundigen en andere (publieke) functionarissen moeten veilig hun werk kunnen

doen. Belediging, agressie of geweld in hun richting wordt zwaarder bestraft. De mogelijkheden voor schadevergoeding voor publieke functionarissen wordt verruimd. In het geval van bedreiging worden persoonsgegevens van het slachtoffer afgeschermd.

2.4.4

Veel overlast wordt gepleegd door een kleine groep overlastplegers, veelal in de leeftijd tussen 14 en 24 jaar. Het CDA wil dat deze jongeren van de straat worden geweerd. Via een 'strafdienstplicht' moeten zij zich buiten schooltijd nuttig maken voor de samenleving. Een combinatie met nachtdetentie en leerstraf is mogelijk. De nieuwe maatregel kan bij strafbeschikking worden opgelegd door de Officier van Justitie. De overlastplegers en zo nodig hun familie worden financieel aangesproken voor de kosten die ze met hun overlast veroorzaken, om die kosten op hen te verhalen. Bij de aanpak van criminele jongerengroepen moeten, waar nodig, bijzondere opsporingsbevoegdheden kunnen worden ingezet zoals het stelselmatig observeren van deze jongerengroepen. Bestrafing is pas echt effectief als tegelijkertijd wordt gewerkt aan gedragsverandering. De persoonsgebonden aanpak combineert straf met individuele maatregelen als gedragsverandering, verslavingszorg of gebiedsverboden. Het landelijk dekkend netwerk van Veiligheidshuizen vormt de spil in deze nieuwe aanpak en moet zich verder ontwikkelen tot een sluitende aanpak voor overlastgevers en criminelen.

2.4.5

Bestrijding van overlast en criminaliteit gepleegd door kinderen jonger dan 12 jaar vereist een specifieke werkwijze. De aanpak ziet toe op correctie van het gedrag, de verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid van de ouders en de aanpak van achterliggende problemen.

2.4.6

Huiselijk geweld is de meest voorkomende vorm van geweld in de samenleving. Met de

invoering van het huisverbod beschikt de burgemeester over een effectief instrument om escalatie te voorkomen. De vervolgaanpak na het huisverbod moet zich richten op de hele gezinsproblematiek. Het CDA wil dat de financiering door vier ministeries wordt vervangen door één geldstroom.

2.4.7

Aanhoudende burenoverlast zorgt voor een ernstige aantasting van het gevoel van veiligheid in de eigen woonomgeving en wordt daarom hard aangepakt. Het CDA wil dat de overheid, bestuursrechtelijk, strafrechtelijk, en civielrechtelijk, overlastgevers sneller aanpakt (gebiedsverboden, preventief fouilleren, aansprakelijk stellen voor schade, ook de schade die de slachtoffers lijden zoals verhuiskosten, etc.).

2.4.8

Het CDA is voor een algeheel strafrechtelijk kraakverbod. Kraken vormt een ernstige inbreuk op het eigendomsrecht van woningen en bedrijfsgebouwen. Bestrijding van leegstand wordt aangepakt.

CRIMINALITEIT

De stijging van het aantal overvallen op winkeliers vraagt om harde maatregelen. Door gerichte extra inzet van politie en justitie is gebleken dat regionale problemen effectief kunnen worden aangepakt. Na een overval is een snelle reactie noodzakelijk.

2.4.9

Het CDA is voor de inzet van speciale interventieteams en politiehelikopters die een achtervolging of zoekoperatie ondersteunen. Daders moeten zoveel mogelijk direct via het snelrecht worden gestraft. Het CDA is voor de inzet van technische mogelijkheden als DNA-spray en cameratoezicht.

2.4.10

Hacken en virusverspreiding ondermijnen de betrouwbaarheid van het internet. De

deskundigheid bij politie en Openbaar Ministerie wordt versterkt om deze vorm van criminaliteit te voorkomen en op te sporen. Het CDA wil uitbreiding en bundeling van de opsporingscapaciteit om verspreiding van kinderporno, fraude, terrorisme, haatzaaien en opruiing op het internet tegen te gaan.

2.4.11

Prostitutie is zelden een vrije keuze. Om de weerbaarheid van prostituees te vergroten wordt de minimumleeftijd verhoogd naar 21 jaar. Gemeenten krijgen de mogelijkheid om geen enkel seksbedrijf toe te staan op hun grondgebied.

2.4.12

Het snelrecht is een effectief middel om overlast of criminaliteit direct te bestraffen. Het CDA wil dat snelrecht niet alleen incidenteel wordt toegepast bij grootschalige evenementen, maar ook in wekelijkse snelrechtzittingen voor reguliere delicten.

2.4.13

Slachtoffers en getuigen van misdrijven moeten anoniem kunnen blijven bij het doen van aangifte en gedurende het verdere verloop van het strafproces. Voor slachtoffers of getuigen voor wie het bezwarend is te getuigen in de rechtzaal wordt de mogelijkheid gecreëerd om met gebruikmaking van 'tele-horen' tijdens het strafproces te getuigen.

2.4.14

Misdaad mag nooit lonen. De mogelijkheden voor feitelijke ontneming van criminele inkomsten worden uitgebreid. Om het machogedrag te breken wordt de succesvolle patseraanpak uitgebreid naar jeugdige overlastgevers.

2.4.15

De overheid investeert gericht in onderzoek naar technologische vernieuwing op het gebied van veiligheid en opsporing, waaronder technologieën om cybercrime tegen te gaan. Nieuwe drugstesten kunnen het gebruik

van verdovende middelen in het verkeer of bij geweldsincidenten aantonen. Een ander voorbeeld is de ontwikkeling van slimme camera's die zelf alarm slaan bij onraad. Bij de ontwikkeling van nieuwe technieken is privacy een belangrijk aandachtspunt, maar nooit op voorhand een belemmering.

Fietsendiefstal wordt verder teruggedrongen. Er worden maatregelen genomen om fietsendiefstal tegen te gaan, zoals het invoeren van een verplicht framenummer bij nieuwe fietsen. Daarnaast worden aan alle politiekorpsen en handhavers scanners beschikbaar gesteld om gestolen fietsen op te sporen. De aangiftebereidheid van gestolen fietsen wordt vergroot en het gebruik van het fietsregister gestimuleerd.

2.4.16

Via Burgernet kunnen burgers per telefoon of internet informatie over criminaliteit of overlast direct melden bij de politie. Het CDA wil Burgernet zo snel mogelijk landelijk invoeren. Ook lokale initiatieven voor burgersurveillance worden ondersteund en bevorderd.

GEORGANISEERDE MISDAAD

Het CDA acht fundamentele keuzes noodzakelijk om de strijd tegen de georganiseerde misdaad te versterken. Zowel de kwaliteit als de kwantiteit van de huidige opsporingscapaciteit schiet tekort om ernstige vormen van misdaad effectief te bestrijden. Aanvullende investeringen in expertise en mankracht zijn noodzakelijk.

2.4.17

De strafrechtelijke aanpak van georganiseerde misdaad gaat hand in hand met een bestuurlijke aanpak. Het CDA wil de reikwijdte van BIBOB vergroten naar meer branches zoals geldwisselkantoren en beluizen. Eventuele belemmeringen in de uitwisseling van bestuurlijke en strafrechtelijke informatie worden weggenomen.

2.4.18

Het bestrijden van mensenhandel blijft onverminderd een prioriteit. Nederland streeft in Europees verband naar een hogere strafmaat voor mensenhandel met het hoge Nederlandse niveau als uitgangspunt.

2.4.19

Er komt een Europees register met informatie over daders van kindermisbruik. Hierdoor wordt voorkomen dat daders uit andere landen zich anoniem vestigen in ons land waardoor toezicht en preventie onmogelijk is.

2.4.20

De overheid treedt krachtig op tegen personen die in verband worden gebracht met terroristische activiteiten. Met contact- of gebiedsverboden en een meldplicht kan hun bewegingsvrijheid worden beperkt. Ook kan de overheid subsidies, vergunningen of ont-heffingen weigeren of intrekken.

2.4.21

De langst mogelijke tijdelijke gevangenisstraf wordt verhoogd van dertig naar veertig jaar. De verjaringstermijn voor ernstige zedendelicten wordt afgeschaft. Voor het vertrouwen in de rechtshandhaving is het cruciaal dat opgelegde straffen worden uitgezeten en boetes ook daadwerkelijk worden geïnd. Het CDA wil de slagkracht van de tenuitvoerlegging van sancties vergroten door justitiegegevens te koppelen aan andere overheidsbestanden. Hierdoor kan iemand met een openstaande straf of boete bijvoorbeeld niet zonder meer een uitkering, nieuw rijbewijs of bouwvergunning aanvragen.

2.4.22

Het CDA wil dat bij besluiten over verlof of gedwongen behandeling van gedetineerden de veiligheid van de samenleving en het belang van slachtoffers nadrukkelijker wordt meegewogen. Ook de interne regels in de gevangenissen worden aangescherpt om bijvoorbeeld het voortzetten van criminele activiteiten vanuit de inrichting aan te pakken.

Omdat persoonsgerichte nazorgprogramma's voor ex-gedetineerden de recidive verminderen, wordt daarop ook ingezet, waarbij ook de inzet van vrijwilligers een meerwaarde kan hebben.

2.4.23

Het CDA wil een eind aan het gedogen van coffeeshops, te beginnen met een vermindering van het aantal coffeeshops. Waarbij de eerste prioriteit zal liggen bij het op de kortst mogelijke termijn sluiten van coffeeshops in de omgeving van scholen, sportaccommodaties, jongerencentra en in kinderrijke buurten. Een afstandscriterium dient onderdeel te worden van de bestaande gedoogcriteria voor coffeeshops. Het CDA bepleit een drugsbeleid dat is gericht op het tegengaan van drugsgebruik en beperking van de maatschappelijke overlast en individuele schade. Om een einde te maken aan het drugstoerisme en de grootschalige verkoop worden de coffeeshops na een legitimatie met paspoort of identiteitsbewijs en een versobering van de horeca-activiteiten teruggebracht tot lokale verkooppunten voor een besloten kring. De handel in drugs, straatverkoop, de illegale verkooppunten en de handel rondom scholen en horeca-gelegenheden wordt steviger aangepakt. Gereguleerde teelt is zowel in internationaal opzicht niet haalbaar als vanuit het tegengaan van gedoogsituaties niet wenselijk en daarom voor het CDA niet aan de orde. Programma's voor verslaafden zoals gratis methadonverstrekking, zijn altijd gericht op afkicken.

2.4.24

Het CDA wil dat de Veiligheidshuizen zich ontwikkelen tot de centrale speler in het lokale en regionale veiligheidsbeleid. Veiligheidshuizen zorgen voor een goede registratie van afspraken en ontwikkelingen op individuele dossiers. Hierdoor kan het effect van de persoonsgebonden aanpak in individuele gevallen periodiek worden gemonitord en vindt tevens dossiervorming plaats in het geval er sprake is van een nieuwe (snel)rechtzitting.

2.4.25

Er komt een landelijke politieorganisatie. Het gezag over de politie blijft voor wat de openbare orde betreft bij de burgemeester en de regionale en lokale driehoek en voor de rechtshandhaving bij de Officier van Justitie. Het beheer van de nieuwe politieorganisatie komt bij de rijksoverheid te liggen, zodat beslissingen over onder meer de aanschaf van materieel en informatiesystemen integraal en snel genomen kunnen worden.

2.4.26

Het CDA pleit voor de harmonisatie van de regionale indeling van de politie, de rechtspraak en het Openbaar Ministerie. De vier bijzondere opsporingsdiensten worden samengevoegd en geïntegreerd in de Nationale Recherche. Ook het Functioneel en Landelijk Parket van het Openbaar Ministerie, de AIVD, de MIVD, Bureau Halt en de reclassering kunnen worden samengevoegd.

2.4.27

Het CDA hecht aan goede regelingen voor slachtoffers van geweldsmisdrijven, verkeersdelicten en bedrijfsongevallen. Ook de positie van nabestaanden van overleden slachtoffers en naasten van slachtoffers met ernstig en blijvend letsel verdient aandacht. Een snelle en adequate vergoeding van materiële schade, alsmede smartengedaanspraken van slachtoffers moet zo nodig bij wet worden afgedwongen. Aandacht verdient de bejegening van slachtoffers en nabestaanden. Bezien wordt hoe in strafrechtelijke procedures erkenning van toegebracht leed door de dader een plaats kan krijgen. Naasten die een slachtoffer met ernstig en blijvend letsel willen bijstaan en verzorgen, behoren daarvoor een adequate compensatie voor inkomensderving te ontvangen. Dit wordt op korte termijn in de wet geregeld. De voorzieningen via het schadefonds geweldsmisdrijven worden dienovereenkomstig uitgebreid. Onderzocht wordt de invoering van een wettelijk verplichte collectieve verzekering tegen gevolgen.

2.5 CULTUUR

Cultuur verbindt mensen. Het is een uitdrukking van het geheel van onze waarden en draagt wezenlijk bij aan onze identiteit. Kennismaken van elkaars cultuuruitingen kan groepen mensen dichter bij elkaar brengen, draagt bij aan het opbouwen en bijhouden van een samenleving die als echte gemeenschap beleefd wordt. Juist in een globaliserende wereld hebben mensen behoefte aan eigenheid en aan verbondenheid. Cultuur vervult daarvoor een wezenlijke rol. Dat geldt voor onze topcultuur maar ook voor de volkscultuur. Kunstenaars houden ons een spiegel voor. Zij openen nieuwe en inspirerende vergezichten. Zij laten ons op een andere, verrijkende manier tegen de samenleving aankijken. Ook de amateurkunst verbindt mensen met elkaar. Kunst geeft invulling aan het begrip participatie en geeft kleur aan de samenleving. Het CDA staat voor een overheid die de condities creëert voor een bloeiende kunst en cultuur, die kwaliteit verhoogt en zorgt voor spreiding en toegankelijkheid.

Cultuur kan bijdragen aan versterking van de economie. Cultuur is belangrijk voor het (internationale) vestigingsklimaat, in het bijzonder in de steden. Ook via toerisme (musea en monumentale steden), architectuur, erfgoed, en design draagt cultuur bij aan werkgelegenheid en economie. Naast verbinding, zijn daarom ook innovatie en bereik belangrijke doelstellingen van cultuurbeleid.

2.5.1

Nederland is rijk aan monumenten. Monumenten zijn niet alleen mooi maar dragen ook bij aan woonplezier, het gevoel van veiligheid en leveren bovendien een economische bijdrage in de sfeer van horeca en toerisme. Het hedendaagse monumentenbeleid moet ertoe bijdragen dat de kwaliteit, identiteit en herkenbaarheid van onze leefomgeving gewaarborgd zijn en verder worden uitgebouwd. Het monumentenbestand moet daarom goed op

orde blijven. Het behoud van religieus erfgoed verdient bijzondere aandacht.

2.5.2

Cultuureducatie en geschiedenis verdienen een vanzelfsprekende plaats in het onderwijs. Het brengt jongeren in verbinding met vragen van zingeving, met dieptelagen van onze cultuur en met de onderliggende waarden van onze samenleving. Het nieuwe Nationaal Historisch Museum zal hieraan, in samenwerking met het Nationaal Openlucht Museum, een belangrijke bijdrage moeten leveren.

2.5.3

Het CDA is voorstander van actieve cultuurparticipatie. Amateur- en volkskunst evenals bibliotheekbezoek moet gestimuleerd worden. Het zelf beoefenen van kunst in verenigingsverband bevordert groepsgevoel en saamhorigheid. Door verdere decentralisatie kan de doelmatigheid worden bevorderd.

2.5.4

De Friese taal is – evenals het Nederlands – een Europees erkende taal en beide verdienen erkenning in de Nederlandse grondwet. Talen en dialecten van stad, streek en provincie, geven de inwoners handen en voeten om te schrijven en spreken in de taal van hun hart. Het CDA moedigt deze ontwikkeling aan. De overheid moet ruimte bieden aan de ontplooiing van hieraan gerelateerde initiatieven.

2.6 SPORT

Sport is in de eerste plaats leuk en gezond. Het CDA vindt dat sport mensen in de gelegenheid stelt mee te doen aan de maatschappij. Door middel van sport leren kinderen spelenderwijs in teamverband te opereren; normen en waarden worden van elkaar geleerd en doorgegeven. Meer dan tien miljoen Nederlanders beoefenen één of meer sporten. Bewegen en gezond leven zijn belangrijke waarden die actief moeten worden uitgedragen. De betrokkenheid van Nederlanders bij de sport is groot. Met meer dan één miljoen

vrijwilligers vormt de sportwereld de vrijetijdsector met de grootste maatschappelijke inzet.

Voor het CDA is ook de topsport van groot belang. Topprestaties van Nederlanders zorgen voor trots en binding. Topsporters zijn vaak rolmodellen. Het topsportklimaat is in Nederland de afgelopen jaren sterk verbeterd. Echter, om tot de top van de wereld te horen, is een verdere verbetering van het topsportklimaat nodig volgens het CDA. Het CDA steunt de ambitie om de Olympische Spelen en Paralympics in Nederland te organiseren. Hetzelfde geldt voor het streven om het wereldkampioenschap voetbal en andere grote toernooien in Nederland te organiseren. Dit brengt niet alleen kansen voor de sport met zich mee, maar ook voor de Nederlandse samenleving als geheel.

2.6.1

Het CDA hecht groot belang aan de breedtesport. Onder breedtesport verstaan we mede: sport beoefend door geestelijk en lichamelijk gehandicapten. Het CDA steunt de breedtesport en niet-commerciële gemeenschapsvoorzieningen in het algemeen in het realiseren van de noodzakelijke infrastructuur en voorkomt onnodige regeldruk en lastenverzwaring. Het CDA wil bovendien dat voor sportbonden die de ambitie hebben om topsportbeoefening te ontwikkelen voldoende professionele ondersteuning van de sportkoepel beschikbaar is en blijft in de aanloop naar en na afloop van grote toernooien. Het CDA wil dat niet-commerciële sportaccommodaties, vanwege hun belangrijke functie als ontmoetingsplaats, kunnen worden vrijgesteld van de WOZ-belasting.

2.6.2

Het CDA vindt het belangrijk dat kinderen een leven lang gezond leven en al op jonge leeftijd in aanraking komen met sport. Het CDA hecht groot belang aan bewegingsonderwijs. Pabo-studenten moeten tijdens hun studie verplicht het vak bewegingsonderwijs volgen.

2.6.3

Het CDA is voorstander van het organiseren van de Olympische Spelen en Paralympics in Nederland. Om de Olympische ambitie waar te kunnen maken, zal volgens het CDA het komende decennium bovendien extra aandacht gegeven moeten worden aan het binnenhalen van internationale kampioenschappen. Ook zullen de daarvoor noodzakelijke accommodaties gerealiseerd moeten worden.

3.

3. EEN LEREND EN INNOVATIEF NEDERLAND

Onderwijs vormt het fundament van onze samenleving. Ieder mens is uniek en beschikt over eigen talenten. Het is de verantwoordelijkheid die wij als mens hebben om onze talenten te ontplooien. Onderwijs stelt mensen in staat hun talenten te ontwikkelen voor hun eigen ontplooiing, maar evenzeer voor een maatschappelijke bijdrage. Het is de centrale opgave Nederland te ontwikkelen tot een hoogwaardige kennissamenleving door het optimaal ontwikkelen van ieders talent. Kennis kan mensen in staat stellen om langer door te werken. Kennis is ook de sleutel tot een duurzame samenleving en biedt houvast in een tijd van onzekerheid; onderwijs stelt mensen in staat om hun toekomst in eigen hand te houden. Daarom willen wij investeren in de kenniseconomie door doelmatigheidswinsten terug te laten vloeien. Wij willen (jonge) mensen optimaal uitrusten met kennis en vaardigheden. Door goed onderwijs worden jongeren geïnspireerd tot volwaardig participeren in de samenleving, ze leren dat burgerschap iets anders is dan 'klant zijn' van de samenleving.

Het CDA wil investeren in talent, van speciaal onderwijs tot en met de universiteit. Ieders talent is waardevol. Het onderwijs moet zo worden ingericht, dat ieder kind zijn talenten kan ontdekken en ontwikkelen. Dit vergt maatwerk en een school die zo is ingericht dat iedereen – leerling, docent en ouder – gekend wordt. Alleen in zo'n omgeving kunnen mensen excelleren, lef tonen en uitsteken boven het maaiveld. De wil om te investeren in talent betekent ook dat we het niet accepteren dat talent onbenut blijft. Niemand mag de school verlaten zonder een diploma en onderwijsachterstanden moeten worden voorkomen.

Goed onderwijs bouwt voort op de waarden die kinderen in de opvoeding van hun ouders ontvangen. Daarom hecht het CDA aan de vrijheid van ouders om het onderwijs voor hun kinderen te kiezen, dat past bij hun overtuiging en voorkeur. Kinderen moeten de bagage krijgen om later als zelfbewuste en betrokken burgers in de samenleving te staan en zichzelf een mening te kunnen vormen. Het onderwijs speelt daarin een belangrijke rol: leraren dragen vanuit een waardenkader kennis over aan kinderen over belangrijke ontwikkelingen in de samenleving. Waar ouders moeten kunnen rekenen op de school, moet de school ook kunnen rekenen op de ouders. Ouders mogen aangesproken worden op hun betrokkenheid bij de school van hun kinderen en het CDA gaat uit van een partnerschap tussen beide.

3.1 PRIMAIR EN VOORTGEZET ONDERWIJS

Het CDA staat voor een cultuur van vertrouwen waarin samen met schoolbesturen heldere afspraken worden gemaakt over resultaten. Scholen zijn vrij in de wijze waarop ze deze resultaten behalen. Ze moeten speelruimte hebben om zelf onderwijsvernieuwing in te vullen. De overheid stelt heldere kerndoelen en eindtermen vast (het 'wat'), maar bemoeit zich niet met de manier waarop die eindtermen bereikt worden (het 'hoe'). Dit leidt tot minder regelgeving, minder administratieve rompslomp en meer tijd van leraren voor de leerlingen. Schoolbesturen leggen horizontaal (richting ouders) en verticaal (richting overheid) verantwoording af.

De kwaliteit van ons onderwijs staat of valt met de vrouw of de man voor de klas. Leraren inspireren, stimuleren en motiveren hun leerlingen om het beste uit zichzelf te halen en moeten hun tijd en aandacht kunnen

geven aan de primaire taak: goed onderwijs geven. Het onderwijs moet weer terug naar de kerntaken. Concentratie op de kerntaken en op basisvaardigheden als taal en rekenen is nodig. Dit mag niet ten koste gaan van maatschappelijke doelstellingen die soms te makkelijk op het bordje van het onderwijs worden gelegd. Het CDA wil minder middelmaat en eenvormigheid, wat in salariering tot uitdrukking moet komen.

3.1.1

Het CDA hecht aan de vrijheid van onderwijs, aan de vrijheid om een school op te richten en de vrijheid om een school te kiezen naar eigen voorkeur en overtuiging. Hierbij past geen acceptatieplicht. Scholen brengen hun identiteit tot uitdrukking in verbondenheid met de waarden van onze rechtsstaat. Ouders kiezen ook vaak voor bijzonder onderwijs vanwege de kwaliteit. Zowel voor bijzonder als openbaar onderwijs geldt dat de inspectie ingrijpt als de kwaliteit onder de maat is. Het CDA is van mening dat de kennis van de moderne vreemde talen en in het bijzonder de talen van de buurlanden sterk verbeterd moet worden.

3.1.2

Hogescholen krijgen de ruimte om meer differentiatie en specialisatie te bieden bij de pabo's. Differentiatie maakt ook de lerarenopleidingen aantrekkelijker voor studenten, en draagt bij aan een gevarieerder carrièrepad. Ook voor leraren geldt dat zij zich regelmatig moeten laten bijscholen, zeker ook op het gebied van onderwijskundig leiderschap. Dit draagt bij aan hun motivatie, kwaliteit en vernieuwing.

3.1.3

Voor het primair onderwijs wordt naast een leervolgsysteem een eindtoets verplicht gesteld. Scholen krijgen meer mogelijkheden om zelf invulling te geven aan het onderwijs, via de lumpsumfinanciering. Het aantal subsidies wordt verminderd ten gunste van de lumpsum.

3.1.4

Bij de discussie over segregatie in het onderwijs moet niet de etnische samenstelling van de leerlingpopulatie centraal staan, maar de kwaliteit van het onderwijs op school. Integratie van nieuwe Nederlanders wordt het best bevorderd door kwalitatief goed onderwijs. Het CDA is tegen gedwongen spreiding.

3.1.5

Kinderen die met een taalachterstand aan het primair onderwijs beginnen lopen een groot risico dat zij in hun ontwikkeling achterblijven. Daarom moeten kinderen met een grote taalachterstand verplicht deelnemen aan de vroeg- en voorschoolse educatie. Dit geldt zowel voor autochtone als allochtone kinderen. De ouders zijn hiervoor verantwoordelijk.

3.1.6

Er is de afgelopen periode stevig geïnvesteerd in achterstandsbestrijding. Scholen krijgen deze extra middelen voortaan alleen als ze hun leerlingen mee laten doen aan taaltoetsen, zodat de investeringen meetbaar zijn. Succesvolle experimenten met schakel- of kopklassen verdienen navolging. Scholen wordt de ruimte geboden om in de inrichting van hun onderwijs meer maatwerk te leveren, waardoor leerlingen sneller kunnen doorstromen of hun achterstanden kunnen wegwerken.

3.1.7

Kinderen moeten zich op school kunnen ontwikkelen in overeenstemming met hun begaafdheden. In elk kind schuilt talent, ook leerlingen met leer- en gedragsproblemen en jonggehandicapten. Voor deze zorgleerlingen geldt: regulier onderwijs als het kan, speciaal onderwijs als het moet. De indicatiestelling wordt integraal uitgevoerd voor de terreinen onderwijs, zorg, wonen en arbeidsmarkt. Om de groei van het speciaal onderwijs te beheersen wordt de huidige openeindfinanciering in overleg met de sector vervangen door budgetfinanciering.

3.1.8

Het schoolcontract is een goed instrument om fatsoenlijk gedrag van ouders en kinderen jegens de school en medeleerlingen te bevorderen en de school te committeren aan goed onderwijs. Ouders en kinderen verbinden zich aan een aantal afspraken: op school wordt Nederlands gesproken, zij gaan verzuim en spijbelen tegen, en zij doen actief mee aan regelmatige oudergesprekken.

3.1.9

De middelen voor huisvesting gaan rechtstreeks naar de schoolbesturen zonder tussenkomst van de gemeenten, zodat er geen gelden bij gemeenten op de plank blijven liggen. Scholen zullen meer moeten gaan kijken naar samenwerking met andere partijen om het schoolgebouw beter en breder te kunnen gebruiken, mogelijkheden om langer open te zijn en aansluitende roosters aan te bieden. Het CDA is voorstander van brede scholen waarbij andere activiteiten gericht op de brede vorming van kinderen, zoals de muziekschool, sport en het leren van vreemde talen, in het schoolgebouw kunnen plaatsvinden. Vormen van private investeringen in schoolgebouwen moeten mogelijk worden gemaakt.

3.1.10

Goed onderwijs heeft ook een vormende taak. De maatschappelijke stage geeft daaraan invulling, en zal de komende tijd verder worden vormgegeven als onderdeel van het curriculum in het voortgezet onderwijs.

3.1.11

Het CDA ondersteunt de ontwikkeling van complete lesmethodes via Wikiwijs. Het voordeel hiervan is dat docenten zelf bijdragen aan optimale leermiddelen. Op termijn kan dit leiden tot besparingen op lesmaterialen (schoolboeken).

3.1.12

Het VM2-traject tussen vmbo en mbo laat veel voordelen zien. Het CDA wil in dit licht óók inzetten op intensievere verbindingen tussen ho

en vo (havo-vwo) om de doorlopende leerlijn waar mogelijk te versnellen, de beroepsoriëntatie te verbeteren en daarmee het studeren-dement te vergroten.

3.2 VMBO EN MBO**3.2.1**

Het CDA wil het beroepsonderwijs – van groot belang voor het midden- en kleinbedrijf – versterken. Dat betekent dat in het mbo het accent moet liggen op vakbekwaamheid. Leerlingen verlaten het vmbo met adequate kennis en beheersing van Nederlands, Engels en wiskunde, zodat op het mbo geen herstel nodig is van datgene wat in het vmbo onvoldoende aan de orde is geweest. Het merendeel van het onderwijs in het mbo wordt besteed aan beroepsgerichte vakken. Daarbij moeten regionale opleidingscentra (roc's) zich richten op hun kerntaak: het verzorgen van kwalitatief goede lessen. Centra voor innovatief vakmanschap verdienen navolging als dit in het profiel van het roc past. De kern van goed onderwijs is dat leerlingen/studenten de kans krijgen hun talenten maximaal te ontplooiën opdat zij en de samenleving daarvan profiteren. Good governance waarborgt dat het onderwijs die opdracht zo goed mogelijk vervult.

3.2.2

Het beroepsonderwijs (mbo en hbo) richt zich op (de aansluiting met) de arbeidsmarkt en het vergroten van de instroom. Onderwijs, ondernemers en overheid werken regionaal samen aan een vraaggericht onderwijs- en arbeidsmarktbeleid.

3.2.3

Het beleid gericht op doorlopende leerlijnen wordt voortgezet. Dat geldt zowel tussen het vmbo en het mbo als tussen mbo en hbo als tussen vmbo tl en havo.

3.2.4

De afgelopen jaren zijn veel vakcolleges tot stand gekomen. Deze geavanceerde 'am-

bachtsscholen' zijn branchegericht en werken nauw samen met het regionale bedrijfsleven. Leidende principes zijn vaktrots en een respectvolle relatie tussen meester en leerling. Het CDA is er voorstander van dat meer vmbo-scholen zich omvormen tot vakcolleges. Verder moet de tijd tussen het eindexamen vmbo en de start van het mbo worden teruggedrongen. Dankzij de 'Aanval op de uitval' zijn de afgelopen jaren honderdduizend jongeren alsnog aan een baan geholpen en deze aanpak wordt voortgezet. Het CDA vindt dat uitwisseling van studenten in het wo, ho en mbo moet worden gestimuleerd. Dit versterkt de Europese verbondenheid en doet recht aan de Europese markt. Daartoe zullen Europese stimuleringsprogramma's met kracht moeten worden voortgezet.

3.2.5

Iedere jongere verdient onderwijs van wereldklasse. Zeer zwakke scholen en opleidingen doen afbreuk aan deze ambitie. Daarom dient het aantal zeer zwakke scholen in het basisen voortgezet onderwijs en het aantal zeer zwakke opleidingen in het mbo in de komende vier jaar minimaal te worden gehalveerd.

3.3 HBO EN WO

3.3.1

Het Nederlandse hoger onderwijs – universiteiten en hogescholen – is te uniform. De kwaliteit in brede zin is goed – bijna al onze universiteiten staan in de top tweehonderd van de wereld – maar echte topuniversiteiten ontbreken. Toptalenten worden onvoldoende benut. Het Nederlandse hoger onderwijs moet daarom meer variatie gaan bieden. Dat vraagt zowel in het hbo als in het wo om meer differentiatie, specialisatie en maatwerk. Langs deze weg kunnen talenten zich optimaal ontplooiën: zowel voor zeer getalenteerde studenten als studenten die een reguliere opleiding volgen. Het CDA is voorstander van het beschermen van de titel bachelor en master.

3.3.2

Binnen het huidige hogeronderwijsstelsel kan meer ruimte geboden worden aan instellingen om topopleidingen zoals University Colleges aan te bieden, zowel in de bachelorfase als in de masterfase. Zij trekken bovendien veel talent uit het buitenland. De numerus fixus wordt vervangen door selectie aan de poort: dit leidt tot een betere match tussen de student en de studie. De ervaring met experimenten in het kader van 'Ruim Baan' wijzen uit dat selectie aan de poort leidt tot meer studiesucces en lagere uitval. Voor dit type topopleidingen wordt een hoger collegegeld toegestaan. Instellingen bieden beurzen aan met het oog op de toegankelijkheid. Van universiteiten en hogescholen wordt verwacht dat zij een eigen helder profiel ontwikkelen en inzetten op verdere specialisatie (focus en massa). Door samenwerking en een goede afstemming tussen universiteiten kan een breed aanbod aan (master)opleidingen geboden worden. Zo ontstaat er meer onderscheid, met name tussen de algemene universiteiten, en neemt de kwaliteit van onderwijs en onderzoek toe. Binnen het hbo is differentiatie ook nodig om beter om te kunnen gaan met de grote variëteit aan studenten en via verkorte opleidingen wordt het hbo aantrekkelijker voor vwo'ers.

3.3.3

Het studiesucces in het hoger onderwijs is te laag. Verhoging van het studiesucces vraagt om meer contacturen. Van de studenten mag een stevige inzet gevraagd worden en studenten mag minder vrijblijvend worden. Om de toegankelijkheid te borgen blijft de studiefinanciering bestaan, wel zal van studenten die langer over hun studie doen dan de nominale studieduur plus één jaar een hoger collegegeld gevraagd worden. Tevens zullen de reismiddelen doelmatiger worden ingezet.

EEN LEVEN LANG LEREN

In de moderne kennissamenleving kan het ontwikkelen van talenten niet stoppen bij het

verlaten van school, hogeschool of universiteit. Voorop staat daarbij een grotere eigen verantwoordelijkheid van de werknemer, die bereid moet zijn in zijn eigen talentontwikkeling te blijven investeren. Een leven lang leren (LLL) leidt ook tot talentontwikkeling van mensen die dat, om welke reden dan ook, niet konden doen tijdens de initiële opleidingsroute. Het biedt hen een tweede kans en is nodig voor het uitbouwen van talent met het oog op een goede positie op de arbeidsmarkt. Dit geldt temeer omdat mensen langer in het arbeidsproces zullen blijven. Het LLL bevordert ook de individuele algemene ontwikkeling ter versterking van actief burgerschap, participatie in de samenleving en gezond ouder worden.

3.3.4

Het CDA kiest voor terughoudendheid met van bovenaf opgelegde onderwijshervormingen. In het geval van onderwijshervormingen en -vernieuwingen wordt, voor er over besloten wordt eerst goed geluisterd naar de leerkrachten en docenten.

3.3.5

De overheid is verantwoordelijk voor een goed dekkend stelsel. Voor het LLL ten behoeve van de arbeidsmarkt is dit een gedeelde verantwoordelijkheid met sociale partners. In dit kader is het van belang dat de toepassing van kwalitatief hoogwaardige EVC-instrumenten wordt bevorderd. Er komt meer aandacht voor techniek en voor ondernemerschap in het basis- en voortgezet onderwijs.

3.4 KENNISVERZILVERING EN INNOVATIE

Kennis en innovatie zijn cruciaal voor onze toekomstige welvaart en werkgelegenheid. Dat vraagt om een sterke kennisinfrastructuur. De kennis als vermogen moet op niveau worden gehouden, zodat kennis als product nu en in de toekomst beschikbaar gemaakt kan worden. Nederland heeft veel in huis om tot de wereldtop vijf van kennislanden

te gaan behoren. Dat vraagt om publieke en private investeringen in kennis en innovatie vergelijkbaar met landen waarmee Nederland concurreert. Daarbij is het perspectief de ‘2020 agenda’ van de EU. Een hoog kennisniveau is belangrijk voor de verbetering van de productiviteit en dus onze welvaart en werkgelegenheid. De huidige kennisbasis kan nog beter benut worden. Door een goede samenwerking tussen het bedrijfsleven en kennisinstellingen kan kennis omgezet worden in economische en maatschappelijke waarde voor de samenleving. Zo versterken we de innovatiekracht van het bedrijfsleven om grensverleggende producten en processen te ontwikkelen. Nederland moet voor innovatieve, internationale bedrijven dé plek zijn om zich te vestigen. Onze kracht ligt steeds meer in de aanwezigheid van open, innovatieve netwerken waarin bedrijven, kennisinstellingen en overheden samen opereren. Deze strategische netwerken worden in de toekomst alleen maar belangrijker. Voor een innovatieversterkend ondernemersklimaat zijn goede algemene voorzieningen nodig, zoals fiscale faciliteiten en specifiek beleid. Tegelijk moeten we ook keuzes durven maken. We kunnen niet overal goed in zijn. Dat vraagt om meer samenhang tussen wetenschap, toegepast onderzoek en innovatiebeleid. Het vraagt om een koppeling van onze kennis- en economische sterktes aan maatschappelijke opgaven, bijvoorbeeld op het gebied van duurzaamheid, voeding, zorg en veiligheid.

3.4.1

Het innovatieplatform wordt omgevormd tot een Innovatieraad die tot taak krijgt om de strategische kennis- en innovatieagenda te coördineren en te implementeren. De Innovatieraad is ook belast met de toekenning van FES-programma's aan consortia van bedrijfsleven en kennisinstellingen. De sleutelgebieden, inclusief life sciences/zorg, worden leidend voor deze programma's. De procedures worden transparant. De ‘sleutelgebiedenaanpak’ met onder meer de internationale toppers agro-food en water wordt ook het

referentiekader voor het regionaal economisch beleid en voor extra R&D-investeringen bij universiteiten en hogescholen. De uitvoering van dit regionaal economisch beleid geschiedt door de provincies. De innovatieprogramma's van de verschillende ministeries worden samengevoegd, waardoor versnippering wordt tegengegaan en de effectiviteit kan toenemen. De toegankelijkheid voor het midden- en kleinbedrijf wordt daarmee vergroot.

3.4.2

De WBSO (Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk) en de innovatiebox en -voucher zijn uitstekende instrumenten om innovatie bij met name het midden- en kleinbedrijf te bevorderen en worden voortgezet.

3.4.3

De Kenniswerkersregeling is een succesvol instrument gebleken om kenniswerkers die werkloos dreigden te worden, tijdelijk aan te stellen bij kennisinstellingen. Een variant op deze regeling blijft behouden. Om het aantal promovendi te vergroten, wordt het mogelijk om naast het systeem van aio's (medewerkers), studenten van buiten de Europese Economische Ruimte (EER) een promotieplaats als PhD/beurs(aal) te bieden.

3.4.4

Publieke onderzoeksinstituten, zoals van de KNAW en NWO kunnen worden samengevoegd met universiteiten, indien een krachtenbundeling ontstaat en de internationale concurrentiepositie van universiteiten wordt versterkt.

3.4.5

Slim versterken van onze kennisbasis vraagt om optimaal inspelen op de EU-programma's, zoals de kaderprogramma's en het Europees instituut voor Innovatie en Technologie (EIT) en de ESFRI-lijst voor grootschalige research infrastructuur/faciliteiten. Kennisinstellingen met projecten die passen in de strategische kennisagenda worden daarin gefaciliteerd. De kennis- en innovatiegemeenschappen (KIC's) van het EIT die aan Nederland zijn toegewe-

zen, bieden een goede mogelijkheid om toegang te krijgen tot de Europese onderzoeksruimte en worden om die reden ondersteund.

3.4.6

Het beroepspraktijkgericht onderzoek van het hbo wordt verder versterkt. Dit onderzoek is met name van belang voor het regionale bedrijfsleven en het innovatieve mkb. Universiteiten en hogescholen werken samen in centra voor ondernemerschap om starters te ondersteunen.

4.

4. EEN ONDERNEMEND NEDERLAND

Het CDA moedigt ondernemerschap aan. Het brengt de samenleving verder. Overheden moeten ondernemers alleen regels opleggen als die voor de samenleving nodig zijn of aan het ondernemen zelf bijdragen. Dat betekent dat, binnen maatschappelijke en wettelijke kaders en spelregels, ondernemingen de ruimte moeten hebben. In Nederland en Europa is een gelijk speelveld nodig. Oranje-gevoel mag hier en daar getoond worden. De wereldwijd opererende handelsnatie Nederland heeft een rijke historie die continuering behoeft. Het is primair aan bedrijven om te ondernemen. De overheid moet zorgen voor gunstige vestigingsfactoren zoals goed opgeleide arbeidskrachten, een gunstig belastingklimaat, veiligheid, goede en betaalbare zorg, infrastructuur, huisvesting en culturele voorzieningen.

4.1 ONDERNEMERSCHAP IN NEDERLAND

4.1.1

Bij winkeltijden moeten de belangen van zondagsrust, toerisme en de openstelling van winkels in balans zijn. Daarom dient de beslis-sing over de winkeltijdenwet en de handha-ving hiervan op gemeentelijk niveau plaats te vinden.

4.1.2

Protectionistische maatregelen van handels-partners gaan in tegen de vrije ontwikkeling van de wereldhandel. Ze belemmeren vaak ook de positie van ontwikkelingslanden. Daarom zet het CDA in op een verantwoorde verdere liberalisering van de wereldhandel. In dat kader is een snelle en succesvolle afronding van de Doha Ronde van belang. Nederland en de EU moeten zich ervoor inzetten dat de Europese economische, soci-ale en ecologische waarden die gericht zijn

op duurzame economische groei ook in de opkomende nieuwe economieën navolging vinden.

4.1.3

Kredietverlening is – zeker onder de huidige economische omstandigheden – belangrijk. Een populaire regeling om de kredietverlening te vereenvoudigen is de borgstellingsregeling voor het mkb, waarbij de overheid zich garant stelt bij banken voor leningen die verstrekt worden aan mkb-bedrijven. Onlangs is deze regeling in reactie op de economische crisis uitgebreid, hetgeen ondernemers heeft geholpen om door de crisis te komen. Het CDA vindt ook dat de pilotprojecten met de CCQ Onder-nemersdesk en de MKB'er Kredietintermediair zo snel mogelijk moeten worden ingevoerd en uitgebreid.

4.1.4

Het CDA wil dat ondernemers voor onderne-merschap en innovatie terecht kunnen bij één ondernemersplein. De samenwerking tussen de Kamers van Koophandel, Agentschap NL en Syntens dient dan ook verder versterkt te worden. Er komt meer aandacht voor onder-nemerschapbevordering in het onderwijs.

4.1.5

Naast de mainports Schiphol en de haven van Rotterdam zal de technologische Topre-gio rond Brainport Zuidoost-Nederland zich ontwikkelen tot de derde hotspot van de Nederlandse economie. Brainport zal daartoe de middelen en mogelijkheden krijgen vanuit het piekenbeleid.

4.1.6

De overheid treedt vaak ook in de rol van afnemer en opdrachtgever. Als afnemer moet de overheid zich een goede partner tonen: binnen dertig dagen moeten facturen worden

voldaan. Doet de overheid dit niet, dan moeten sancties volgen. De overheid moet zorgen dat het mkb bij aanbestedingen een reële kans maakt door de administratieve lasten sterk te beperken en het terugdringen van cluster- en raamcontracten.

4.1.7

Het aantal bedrijven van ondernemers met een allochtone achtergrond stijgt hard in Nederland. Zelfs harder dan het aantal bedrijven van ondernemers met een Nederlandse achtergrond. In aanvulling op de vele goede ontwikkelingen blijven verdere verbetering, voorlichting en netwerkbijskomsten nodig. Daarnaast moet etnisch ondernemen een aandachtspunt blijven in het mkb-beleid.

4.1.8

Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO) is belangrijk. Het laat zien dat ondernemingen behalve aandacht voor het rendement ook aandacht hebben voor mensen, milieu en maatschappij. MVO heeft betrekking op bovenwettelijke verplichtingen, maar mag niet vrijblijvend zijn. Dat betekent dat ondernemingen niet alleen gericht zijn op het belang van shareholders, maar op alle stakeholders. De continuïteit van ondernemingen moet weer centraal komen te staan. Het denken moet gericht zijn op duurzaamheid, wat betreft de omgeving (milieu), de klant en het product. De overheid kan deze verschillende vormen van duurzaamheid bevorderen door haar inkoop- en aanbestedingsbeleid. MVO werkt alleen wanneer ondernemingen zelf het MVO een nadrukkelijke plaats geven in de kernactiviteit van het bedrijf. Het primaat voor MVO ligt bij de ondernemingen zelf.

4.1.9

Het bedrijfsleven kan in zijn activiteiten ook bijdragen aan de vooruitgang van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Zo moet het mogelijk worden gemaakt dat bedrijven binnen het mededingingskader convenanten opstellen voor maatschappelijk verantwoord concurreren. Dit kan oplossingen bieden voor

grote problemen zoals kinderarbeid en 'vuile' energie.

4.1.10

Het CDA bepleit dat MVO ook aan de orde is in de CAO's, bijvoorbeeld door jonge mensen met een arbeidsbeperking (Wajongers) perspectief te geven op stageplaatsen en werk.

4.1.11

Het CDA vindt de keuze van mensen voor de status van zelfstandige zonder personeel (zzp'ers) positief. Een zzp'er draagt bij aan de dynamiek van onze economie, en vaak ook aan het innovatievermogen. Startende ondernemers, ook zzp'ers, krijgen een steuntje in de rug van de overheid, bijvoorbeeld op fiscaal gebied, op het gebied van regelgeving, en door het UWV Werkbedrijf. Zo is het ook een goede zaak dat het demissionaire kabinet de toepassing van het zogenoemde urencriterium voor zzp'ers in een economisch mindere tijd heeft versoepeld. Zzp'ers moeten wel toegang krijgen tot adequate faciliteiten inzake arbeidsongeschiktheidsverzekering en pensioen.

4.1.12

Het CDA beschouwt het level playing field in de EU als uitgangspunt voor een goed functionerende interne markt. Dat is cruciaal voor de Nederlandse economie. Om die reden vindt het CDA dat Nederland in de Europese Unie de nog bestaande belemmeringen voor het vrije verkeer van goederen, diensten, kapitaal, kennis en personen snel moet afbouwen.

4.2 VEREENVOUDIGING VAN WET- EN REGELGEVING

Er zijn slagen gemaakt op het gebied van het terugdringen van de administratieve lasten. Dit werk is nog niet af. Het schrappen, bundelen en vereenvoudigen van regels is moeilijk. Ook hierbij moeten we uitgaan van *high trust*, gekoppeld aan zware straffen als zaken niet in de haak blijken te zijn, zoals nu het uitgangspunt is in de fiscaliteit. Toezichthouders vanuit de overheid moeten

efficiënt en transparant opereren en niet eigen aanvullende regels stellen. Ondernemers hebben bij het uitoefenen van hun activiteiten steeds te maken met wet- en regelgeving van alle soorten overheden (van gemeente tot Europa). Naast een kwantitatieve, kan ook een kwalitatieve slag worden gemaakt: vereenvoudiging van regelgeving, samenvoeging van loketten, stroomlijning van diensten en versnelling van procedures. Verder moet er bij nationale en internationale wet- en regelgeving steeds een gelijk speelveld voor ogen worden gehouden; daarbij hoort ook het wegnemen van onnodige nationale koppen van Europese richtlijnen.

4.2.1

Het CDA kiest waar mogelijk voor convenanten in plaats van dwingende wet- en regelgeving. Dit omdat convenanten meer maatwerk kunnen leveren en zodanig kunnen worden ingericht dat ze flexibel zijn. Europese regelgeving moet de norm zijn.

4.2.2

De Crisis- en herstelwet moet op de wezenlijke onderdelen een permanent karakter krijgen door inpassing in de Wet Algemene Bepalingen Omgevingsrecht (WABO) en andere wetgeving die gericht is op uniformering van het bestuursrecht.

FISCALITEIT

4.2.3

Het CDA bepleit grondslagverbreding onder gelijktijdige (effectieve) tariefsverlaging, hetgeen het belastingstelsel meer robuust maakt. Bij zowel de loon- en inkomstenbelasting als de vennootschapsbelasting leidt dit tot extra welvaartswinst. Het invoeren van een vermogensaftrek in de vennootschapsbelasting stimuleert investeringen met eigen kapitaal. De fiscale behandeling van eigen en vreemd vermogen wordt zo meer in evenwicht gebracht. Deze impuls voor het fiscale investeringsklimaat zet Nederland weer op de kaart.

4.2.4

Voorts moeten de loonbegrippen geüniformeerd worden. Dit levert het bedrijfsleven een enorme administratieve lastenverlichting op. Een eenduidig loonbegrip is eveneens noodzakelijk om uiteindelijk te komen tot een loonsomheffing voor werkgevers. Het CDA blijft verder werken aan een vereenvoudigd belastingstelsel dat gericht is op ondernemerschap, werkgelegenheid en innovatie. Ten slotte moet het belastingstelsel naar draagkracht opgebouwd zijn, waarbij het streven is dat een alleenverdiener vergelijkbaar wordt belast als een alleenstaande met hetzelfde verzamelinkomen.

4.2.5

Het CDA pleit voor het verminderen van regeldruk voor bedrijven, zoals vereenvoudiging van de rij- en rusttijdenregels voor het wegvervoer en een vereenvoudiging van de Europese aanbestedingsregels.

4.2.6

Een verschuiving van de directe naar de indirecte belastingen zorgt eveneens voor een meer robuust belastingstelsel. Het CDA is voorstander van minder belastingheffing op arbeid en winst (voordeel voor werkgelegenheid en economie) en meer op consumptie en milieuvervuilende activiteiten. De belastingdruk op activiteiten en consumptie in zowel de directe en indirecte belastingen dienen milieudruk te verdisconteren. Door de vergroening van het belastingstelsel kunnen de maatschappelijke kosten van milieuvervuilend gedrag worden meegenomen in de prijzen. Het maakt mensen bewuster bij het maken van keuzen en draagt bij aan een duurzame leefomgeving.

4.3 EEN ADEQUATE VERANTWOORDELIJKHEIDSVERDELING

De afgelopen jaren is in ons land uitvoerig gediscussieerd over de wijze waarop in bedrijven de verantwoordelijkheden moeten worden uitgeoefend: de zogenoemde governance. Bij

governance gaat het erom dat de organisatie vanaf de bovenste laag van een bedrijf goed werkt, maar waarbij er tegelijk duidelijk zicht is op goede verantwoordelijkheidsuitoefening en een helder toezicht daarop. In onze visie zijn vele stakeholders betrokken bij een onderneming. Uitgangspunt is daarbij het Rijnlandse model met waardenoriëntatie en een langetermijnfocus.

4.3.1

Het CDA vindt het een positieve ontwikkeling dat in het bedrijfsleven de eerste stappen tot verbetering van het beloningsstelsel zijn gezet door middel van zelfregulering. De zogenoemde Code Frijns is daarbij weer een verdere verbetering ten opzichte van de voorheen geldende Code Tabaksblat. De Raad van Commissarissen moet ervoor zorgen dat geen verkeerde prikkels uitgaan van het beloningsbeleid en dat er niet wordt aangezet tot het nemen van excessieve risico's. Wanneer een bonus blijkt te zijn betaald op grond van onjuiste financiële informatie, moet dat bedrag worden terugbetaald aan het bedrijf. Daartoe wordt een regeling in de wet opgenomen.

4.3.2

In het algemeen is het CDA van mening dat het governancemodel van bedrijven zo moet zijn ingericht, dat het rekening houdt met alle bij het bedrijf betrokken belanghebbenden. Dit zogenoemde stakeholdersmodel geeft voldoende ruimte voor de inbreng van werknemers via de medezeggenschap en vakbonden, let op de belangen van de kapitaalverschaffers, maar kijkt ook voldoende naar de positie van partijen die geen rechtstreekse inspraak hebben in het bedrijf: leveranciers, afnemers, overheden en maatschappelijke organisaties.

4.3.3

Het CDA is er voorstander van dat ondernemerschap dat gericht is op continuïteit, langetermijnwaardecreatie en duurzaamheid extra gefaciliteerd moet worden. Dat kan in de vorm van loyaliteitsdividend. Het CDA onderstreept dat het succes van de Neder-

landse arbeidsverhoudingen altijd gebaseerd is geweest op een duurzame relatie tussen arbeid en kapitaal.

4.3.4

Het CDA is voorstander van een verdere versterking van de rol van de Raad van Commissarissen in bedrijven. Tegelijk meent het CDA dat de Raad van Commissarissen over de uitoefening van zijn taken verslag moet doen en zo nodig verantwoording af moet leggen. De beschikbaarheid en de aandacht zijn doorslaggevend, niet zozeer het aantal functies. Bij elke nieuwe benoeming van een commissaris moet worden nagegaan of de betreffende kandidaat voldoende tijd en deskundigheid heeft om geschikt te zijn voor de vacature. Daarnaast onderstreept het CDA het belang van diversiteit van het reservoir waaruit commissarissen kunnen worden geput.

4.3.5

Het CDA onderschrijft de ambitie om aan de top van het bedrijfsleven meer vrouwen en mensen van andere culturele achtergrond te krijgen, zowel in uitvoerende als in toezicht houdende functies. Dit zal leiden tot een verrijking van de inzichten die kunnen bijdragen aan succesvol ondernemingsbeleid. In dit kader is het een verantwoordelijkheid van ondernemingen zelf dat zij duidelijke doelstellingen formuleren en daarover verantwoording afleggen.

4.4 EEN TOEKOMST- EN MENSGERICHTE FINANCIËLE SECTOR

Nederland heeft van oudsher een bloeiende financiële sector met brede internationale vertakkingen. Nederland is de zestiende economie van de wereld, maar staat nog veel hoger in de wereldrangorde als het gaat om onze banken.

Door de kredietcrisis zijn velen het slachtoffer. Het vertrouwen is geschaad. Spaarders, maar ook de banken zelf zijn getroffen. Het is van belang dat het vertrouwen in banken

zo spoedig mogelijk wordt hersteld. Burgers en bedrijven moeten erop kunnen blijven vertrouwen dat ze hun (spaar)gelden veilig kunnen stallen en ook hun activiteiten kunnen financieren. Financiële producten moeten een duidelijk doel hebben en erop gericht zijn toegevoegde waarde te creëren. Consumenten moeten daarbij door goede voorlichting in staat worden gesteld om weloverwogen financiële beslissingen te nemen. De Code Banken is een goed begin bij het in de toekomst voorkomen van problemen ten gevolge van onvoldoende governance. Daarnaast blijft het van belang dat de financiële sector zich realiseert dat ook buiten de in de code vastgelegde zelfregulering het van groot belang is door aanscherping van normen en focus op de kernactiviteiten het vertrouwen van de markt te herwinnen.

4.4.1

Het CDA wil waken voor een overvloed en stapeling van regelgeving in reactie op de kredietcrisis. Nederlandse regels moeten binnen de internationale context worden opgesteld, geen additionele Nederlandse wetgeving. Het CDA streeft ernaar dat het systeemtoezicht zowel op nationaal, als Europees en mondiaal niveau wordt vormgegeven. Bovendien is het zaak bestaande regels beter na te leven. In aanvulling op de vereiste cultuuromslag, zijn ook in de regelgevende sfeer aanpassingen noodzakelijk om beter rekening te houden met crisissituaties. Ook het risicomanagement binnen financiële instellingen moet worden aangescherpt en gemoderniseerd.

4.4.2

Het verantwoorde beloningsbeleid speelt ook in de bankensector. De Code Banken biedt goede aanknopingspunten voor een verantwoord beleid. Het terugwinnen van vertrouwen is niet alleen gebaat bij een strikte naleving van deze code, maar ook bij een sober beloningsbeleid op alle niveaus. Verder geldt ook hier dat bonussen en extra beloningen, die zijn uitgekeerd op grond van onjuiste (financiële) informatie moeten wor-

den terugbetaald. Bij eventueel toekomstige overheidssteun aan (financiële) bedrijven past geen uitbetaling van bonussen.

4.4.3

In de internationale context pleit het CDA voor adequate kapitaaleisen bij banken, zodat zij meer en kwalitatief beter kapitaal moeten aanhouden. Het is van belang dat hierbij een gelijk internationaal speelveld bestaat. De kapitaaleisen moeten worden ingevoerd, zodra de economische omstandigheden dit toelaten. Bij invoering moet versterking van de economische cyclus worden vermeden. Deze kapitaaleisen zouden duidelijk gerelateerd moeten zijn aan het risicoprofiel, en de systeemrelevantie van de instelling.

4.4.4

In de internationale context is het van belang dat Nederland aandringt op sterker Europees toezicht. Dit betreft vooral een betere samenwerking tussen de lokale toezichthouders voor de grensoverschrijdende financiële instellingen. Zo zou de verplichte informatie-uitwisseling tussen toezichthouders, met name in de Europese toezichtcolleges, moeten worden verbeterd. Bovendien moet er op Europees niveau toezicht komen op kredietbeoordelaars.

4.4.5

Het CDA vindt dat het depositogarantiestelsel moet worden hervormd, zodat de rekening komt te liggen bij banken op basis van hun omvang en risicoprofiel.

4.4.6

Het CDA is van oordeel dat de zich voortzettende discussie over de optimale omvang van het Nederlandse bankwezen gevoerd moet worden op basis van een aantal kwalitatieve uitgangspunten (diversificatie van activiteiten, verantwoord risicoprofiel).

4.4.7

Gelet op de overheidssteun die banken hebben ontvangen tijdens de kredietcrisis moet worden bekeken of hiervoor een extra finan-

ciële compensatie van de banken gevraagd kan worden. Ook zou rekening moeten worden gehouden met de forse vergoedingen die hiervoor al door de financiële sector worden betaald. Het CDA is van mening dat deze extra compensatie in een internationale context bekeken moet worden. Het CDA pleit ervoor om die onderdelen van de financiële sector waarin de overheid met kapitaal deelneemt zo snel als verantwoord is weer te privatiseren.

5.

5. SAMEN AAN HET WERK

Arbeid en arbeidsparticipatie zijn de motor van onze welvaart en de basis van bestaanszekerheid en persoonlijke ontwikkeling. Meedoen door arbeid is wezenlijk voor onze sociale voorzieningen, zorg en zekerheid. Maar arbeid is meer dan een bron van inkomen en belasting: het is een wezenlijk aspect van wie we zijn, hoe we samenwerken en hoe we in de samenleving tot ons recht komen. Daarom is de arbeidsmarkt geen gewone markt, waarin alleen schaarste de waarde van arbeid bepaalt. Arbeid verandert en mensen veranderen. De levensverwachting stijgt, banen voor het leven zijn zeldzaam en mensen willen meer hun werk inrichten om dit met zorg en ontspanning te kunnen combineren. Arbeidswetgeving, arbeidsmarkt en sociale zekerheid moeten die veranderingen mogelijk maken, steunen en beschermen. We zitten in zware economische tijden. De werkloosheid loopt nu op. Waar mogelijk moeten we arbeid behouden, waar nodig omschakeling bevorderen en steeds mensen steunen bij het ontwikkelen van nieuwe vaardigheden. Tegelijk gaat de beroepsbevolking krimpen. Voorkomen moet worden dat arbeidsschaarste straks een rem wordt op groei en welvaart. Daarom: wie kan moet meedoen opdat wie echt niet kan, verzorgd kan worden. Dat vergt een flexibele arbeidsmarkt, een activerende sociale zekerheid en de mogelijkheid om arbeid, gezin en zorg te combineren.

5.1 DE MODERNE ARBEIDSMARKT

Bedrijven in staat stellen tot aanpassing, werknemers stimuleren hun talenten te ontwikkelen, ouderen behouden, jongeren opnemen, werkende ouders ruimte bieden, uitsluiting voorkomen; dat zijn eisen waar een moderne arbeidsmarkt aan moet voldoen. Arbeidsparticipatie mobiliseren, arbeidsmobiliteit vereenvoudigen, flexibiliteit

verzekeren, een werkzaam leven ondersteunen en een leven lang leren bevorderen; het zijn facetten van een moderne arbeidsmarkt zonder welke zij de achilleshiel van de groei wordt. Dat is de inzet van het CDA in de komende jaren.

5.1.1

Het CDA wil een activerende werkloosheidsregeling. Door middel van een loondoorbetalingsverplichting bij ontslag welke afhankelijk is van de duur van het dienstverband met een maximum van een halfjaar, worden werkgevers medeverantwoordelijk bij het vinden van nieuw werk. Wanneer de werknemer binnen de loondoorbetalingsperiode ander werk vindt, delen werkgever en werknemer het aldus tot het einde van de loondoorbetalingsperiode bespaarde loon. Na de loondoorbetalingsperiode komen werknemers in de WW waarbij de duur wordt gemaximeerd tot een jaar. De kosten van een loondoorbetalingsverplichting komen in mindering op een eventuele ontslagvergoeding. Het ontslagrecht komt daarmee meer in het teken van voorzorg te staan. Bij de uitwerking zal bijzondere aandacht zijn voor oudere werknemers met een moeilijke positie op de arbeidsmarkt. Ook zal bij de uitwerking extra aandacht moeten zijn voor het midden- en kleinbedrijf.

5.1.2

Het CDA wil het huidige duale ontslagstelsel vervangen door een eenduidige wettelijke regeling met een gemaximeerde ontslagvergoeding en een repressieve rechterlijke zorgvuldigheidstoets, zodat de rechtsgelijkheid voor werknemers verbetert en de gemiddelde ontslagkosten voor werkgevers dalen.

5.1.3

De arbeidsmarktpositie van oudere werknemers wordt versterkt. Leeftijdsciscriminatie

wordt actief bestreden. De arbeidsomstandigheden en -voorwaarden worden mede gericht op duurzame inzetbaarheid en het gezond en fit aan de slag kunnen blijven van werknemers tot hun pensioen. Het monitoren van de belasting en belastbaarheid van werknemers is daartoe nodig. Een leven lang leren wordt onderdeel van de arbeidsrelatie via een wederzijdse scholingsplicht.

5.1.4

Het CDA stelt voor de levensloop- en spaarloonregeling te integreren in een nieuwe vitaliteitsregeling, waarmee mensen vanaf hun eerste arbeidsdeelname worden ondersteund bij diverse 'overgangen'. Het CDA wil de vitaliteitsregeling ook van toepassing laten zijn op de perioden tussen twee banen in, de start van een eigen bedrijf, leven lang leren, zorgtaken op latere leeftijd, bijzondere ondersteuning van bepaalde beroepen of deeltijdpensioen. Deze regeling wordt ondergebracht in de inkomstenbelasting. Een dergelijke voorziening die is gebaseerd op het ondersteunen van de opbouw van een spaarvermogen, past in het algemene perspectief van nazorg naar voorzorg en biedt ruimte voor eigen invulling. Ook kan de vitaliteitsregeling worden gevuld door de specifieke steun van werkgevers, die in een CAO voor bepaalde groepen extra bijdragen kunnen doen. Verder wordt de huidige verlofkorting omgezet in een bonus bij inleg.

5.1.5

Arbeid en zorg moeten beter gecombineerd kunnen worden. Daartoe moeten flexibele arbeidstijden mogelijk zijn voor ouders en mantelzorgers en moeten school- en arbeidstijden beter aansluiten. Er moet voor iedereen toegankelijke, verantwoorde en betaalbare kinderopvang zijn waarbij ouders de vrijheid hebben te kiezen voor een vorm van opvang waar zij behoefte aan hebben. De kinderopvangtoeslag, gebaseerd op een normprijs voor kinderopvang, is inkomensafhankelijk, en wordt gerelateerd aan de arbeidsparticipatie. Het CDA wil de vergoeding beperken tot vier dagen per week.

5.1.6

Veel Nederlandse vrouwen werken in kleine deeltijdbanen. Een toename van de arbeidsparticipatie van vrouwen is nodig. Enerzijds om de gevolgen van de vergrijzing op te vangen en daarmee het tekort aan arbeidskrachten in de toekomst te beperken. Anderzijds leidt arbeidsparticipatie tot economische zelfstandigheid en moet door zowel mannen als vrouwen gezien worden als een investering in zichzelf.

5.1.7

De overgang van werk naar werk moet voor ambtenaren hetzelfde zijn als voor werknemers in de private sector. Het ambtenarenrecht wordt daarom gelijkgetrokken met het arbeidsrecht. De wachtgeldregeling voor politieke ambtsdragers wordt versoerd.

5.1.8

De overheid moet als werkgever het goede voorbeeld geven en jongeren, werklozen en gedeeltelijk arbeidsgeschikten in dienst nemen. Bij investeringen en aanbestedingen van diensten moet de rijksoverheid net als veel gemeenten sociale eisen stellen, zodat er extra stage- en leerwerkplekken worden gecreëerd voor kwetsbare groepen.

5.2 MODERNE SOCIALE ZEKERHEID

Het CDA, en haar voorgangers de KVP, ARP en CHU, hebben in de vorige eeuw actief bijgedragen aan de opbouw en verdere uitbouw van de verzorgingsstaat. Bescherming tegen risico's van werkloosheid, ziekte en arbeidsongeschiktheid is nog steeds nodig. Maar arbeid biedt de beste sociale zekerheid. Daarom: wie kan doet mee om wie echt niet kan wordt beschermd.

5.2.1

Uitkeringen worden gericht op het stimuleren van arbeidsdeelname en economische zelfstandigheid. Wie vanuit een uitkering de arbeidsmarkt betreedt, moet er niet in inko-

men op achteruit gaan. De armoedeval moet niet verder oplopen. Om deze armoedeval te beperken dient de gemeentelijke grens voor het minimabeleid in gemeenten te worden genormeerd. Voor jongere generaties wordt het werken aantrekkelijker gemaakt. Gerichte inkomensondersteuning en armoedevalbestrijding bij lage inkomens worden beter in balans gebracht. Mensen houden zekerheid over hun draagkracht door in het minimumloon en in de normering van de toeslagen voor huur, zorgpremie en kinderen rekening te houden met de noodzakelijke kosten van bestaan. De toeslagen worden gestroomlijnd.

5.2.2

Mensen die niet zelfstandig naar vermogen werk kunnen vinden of behouden, worden hierbij geholpen. Bestaande regelingen zoals de WSW, de Wajong en de loonkostensubsidies van de gemeenten worden op termijn geïntegreerd volgens de systematiek van de Wajong, waarbij begeleiding geboden wordt door werkmeesters en werk op maat. Dit gaat ook toegepast worden voor de huidige WSW'ers en personen met een beperkt arbeidspotentieel die financiële steun ontvangen. Jonggehandicapten moeten zoveel mogelijk kunnen participeren in regulier of beschermt werk. Een levenslange uitkering is voor jongeren die nog arbeidscapaciteit hebben geen vanzelfsprekendheid meer. Voorkomen moet worden dat jongeren te snel het etiket 'arbeidsongeschikt' krijgen opgeplakt. De keuring moet in dat licht worden verbeterd. Jongeren die in de nieuwe systematiek duurzaam en volledig arbeidsongeschikt zijn, houden onvoorwaardelijk recht op een uitkering van 75 procent van het minimumloon. De uitstroom moet worden gestimuleerd, onder meer door de werkgevers aan te moedigen jonggehandicapten in dienst te nemen en te houden.

5.2.3

Gemeenten krijgen de financiële en bestuurlijke verantwoordelijkheid voor het Werkbedrijf, de sociale werkvoorziening en de Wet Werk en Bijstand. Het Werkbedrijf en de gemeenten

in de regio zijn de spil in de arbeidsbemiddeling en re-integratie op maat. Re-integratie en arbeidsmarktbeleid komen zo in één hand. Dat zal de kwaliteit en effectiviteit van re-integratie verbeteren, doordat eerder in het proces daadkrachtig kan worden ingezet op het juiste re-integratietraject. Re-integratiebedrijven dienen te worden ingezet voor moeilijk plaatsbaren. Een dergelijk samenhangend beleid geeft gemeenten de mogelijkheid om middelen doelmatiger in te zetten.

5.2.4

Publieke middelen voor bemiddeling dienen selectief te worden ingezet ten behoeve van mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt en arbeidsgehandicapten. Re-integratiegelden worden door een gestandaardiseerde aanpak ingezet die de zelfredzaamheid en activering bevordert, waarbij de vraag van werkgevers centraal komt te staan en de inzet van middelen (bemiddeling, scholing, loonkostensubsidies) wordt gekoppeld aan het vervullen van vacatures. Uitzendbureaus moeten een vaste plek op het Werkplein krijgen.

5.2.5

In de Werkhervattingregeling Gedeeltelijk Arbeidsgeschikten (WGA) kunnen werkgevers en verzekeraars een combinatie maken met de verzuimverzekering voor de eerste twee ziektejaren, waardoor de ketenaanpak sterker wordt. Hierdoor wordt de kans op herstel en re-integratie zo vroeg mogelijk in het traject van ziekte of arbeidsongeschiktheid optimaal benut.

5.2.6

Het aantal mensen met een uitkering in het kader van de Algemene Nabestaanden Wet (ANW) daalt. Dit komt vooral door toenemende arbeidsparticipatie waarbij het recht op een uitkering deels vervalt vanwege het feit dat de langstlevende partner wordt geconfronteerd met toetsen op inkomen en omdat een uitkering voor mensen geboren na 1950 niet langer automatisch beschikbaar is. Voor weduwen en weduwnaars zal een participa-

tie en arbeidsplicht gelden twee jaar na het overlijden en wanneer het jongste kind ten minste 5 jaar is.

5.2.7

Fraude met uitkeringen kost de gemeenschap handenvol geld en ondermijnt de solidariteit. Het CDA wil daarom dat het Rijk en gemeenten de aanpak van uitkeringsfraude intensiveren en hiertoe innovatieve maatregelen inzetten. Het CDA wil behalve meer fraude opsporen, ook meer onterecht verstrekte uitkeringen terugvorderen. Veel gemeenten zijn coulant met het terugvorderen van bijstandsfraude doordat relatief lage fraudebedragen niet worden geïnd. 'Kleine' fraudeurs ontspringen daardoor de dans, waarmee het signaal wordt afgegeven dat fraude loont. Het CDA wil ervoor zorgen dat fraude niet loont en zal gemeenten aansporen om fraudeurs elke cent te laten terugbetalen. Regels rond controle van uitkeringsgerechtigden worden wettelijk verankerd. De mogelijkheden tot beroep op de sociale voorzieningen worden gestroomlijnd. Dit vereist ook medewerking van het OM.

5.2.8

Het CDA wil een meer proactieve schuld-hulpverlening. Het CDA wil stimuleren dat gemeenten proactief budgetadviesgesprekken aanbieden bij de aanvraag van een WW-uitkering, zodat het ontstaan van problematische schuldensituaties kan worden voorkomen. Gemeenten kunnen veel betekenen door actief mee te denken over besparingsopties, samen met stads- en kredietbanken. Omdat jongeren steeds meer schulden krijgen, worden op middelbare scholen financiële bewustwordingslessen gegeven. Er moet meer aandacht uitgaan naar de plichten van schuldenaren.

5.2.9

Arbeidsparticipatie en economische zelfstandigheid van migranten moeten voorop staan. Er moet een duidelijke koppeling zijn tussen immigratiebeleid en sociale zekerheid. Voor arbeidsmigranten is het verblijfsrecht verbonden aan het doel om hier te werken. Bij

beroep op de bijstand wordt het verblijfsrecht beëindigd, behalve bij vluchtelingen. Ook bij arbeidsmigratie binnen Europa wordt de mogelijkheid om binnen vijf jaar het verblijfsrecht te beëindigen bij een beroep op bijstand beter benut, door de informatie van sociale diensten en de IND beter te koppelen.

5.2.10

Het CDA wil de export van de welvaartstoelagen op de uitkeringen staken voor zover deze zijn gebaseerd op het welvaart- en voorzieningenniveau in Nederland. De export van kinderbijslag naar landen buiten de EU wordt gestaakt.

5.3 DE PENSIOENEN

Vanwege de stijgende levensverwachting is verhoging van de AOW-leeftijd noodzakelijk; om de arbeidsparticipatie te bevorderen en om voor ons en onze kinderen het pensioen zeker te stellen zonder dat toekomstige generaties met onbetaalbare lasten worden opgezadeld.

5.3.1

De AOW blijft als volksverzekering de basis van het pensioenstelsel waarop Nederlanders kunnen vertrouwen. De verhoging van de AOW-leeftijd naar 67 jaar geschiedt geleidelijk over een periode van tien jaar; per 2015 naar 66 jaar, per 2020 naar 67 jaar. Verhoging van de AOW-leeftijd gaat gepaard met aanpassing van de fiscale facilitering van aanvullende pensioenen (Witteveenkader). Het is aan de sociale partners en niet aan de overheid om aan te geven welk beroep vanwege zwaarte of onveiligheid op CAO- niveau een bijzondere behandeling verdient. De sociale partners zijn heel goed in staat hier afspraken over te maken.

5.3.2

De mogelijkheid om door te werken na het bereiken van de pensioenleeftijd verdient aanmoediging. De wet wordt zodanig aangepast dat dit een aantrekkelijke optie is.

5.3.3

Inzet is het behoud van een toekomstbestendig pensioenstelsel dat een redelijk vooruitzicht biedt op een voorspelbare pensioenprestatie, een *defined benefit* dat een groot sociaal goed is. Wel staat de financiële houdbaarheid van het stelsel onder druk en is de rek uit het steeds maar verder verhogen van premies. Er moet meer nadruk komen op de professionele kwaliteit van het bestuur en risicomanagement van pensioenfondsen. Het in 2007 ingevoerde wettelijk Financieel Toetsingskader (FTK) dient met spoed te worden geëvalueerd. Ook het intern toezicht moet worden versterkt. Beleggingen van pensioeninstellingen worden openbaar, evenals alle kosten om daarover ook verantwoording in het publieke domein af te leggen. De voorlichting over het daadwerkelijke pensioen moet worden verbeterd.

6.

6. SAMEN COMMUNICEREN

Het CDA wil een samenleving waarin individuen en groepen burgers in vrijheid met elkaar kunnen communiceren. De mogelijkheden om te communiceren nemen door digitalisering toe. Inmiddels besteedt de gemiddelde Nederlander meer dan vijf uur per dag aan media. Radio en televisie zijn dominant, maar andere activiteiten (o.a. e-mail, chatten, gaming, internet) komen snel langszij. Een ruime meerderheid van de Nederlanders heeft daarvoor de beschikking over internet en mobiele telefoons. Het internet geeft nieuwe vormen van gemeenschap, waar mensen ervaringen uitwisselen, kennis delen, hun mening geven of als groep ergens voor gaan staan. Ook speelt het internet een belangrijke rol in de ontwikkeling van nieuwe leervormen en zorg op maat. Allemaal kansen om het samenleven te versterken en als burgers meer eigen verantwoordelijkheid te nemen. De overheid staat daarbij op afstand, geeft de juiste randvoorwaarden en ziet er in de eerste plaats op toe dat alle Nederlanders toegang hebben tot een pluriform en kwalitatief hoogstaand media-aanbod. Daarnaast vraagt de snelle ontwikkeling van digitale media om overheidsbeleid dat de privacy en de vrije keuze van de consument waarborgt, de transparantie vergroot en innovatie stimuleert.

6.1 DE PUBLIEKE OMROEP

Het CDA hecht aan een brede publieke omroep die stevig is verankerd in de samenleving. Het Nederlandse bestel is uniek binnen Europa en garandeert niet alleen onafhankelijkheid van staat of commercie, het biedt ook een stevige verankering in de samenleving. Het aanbod van de publieke omroep richt zich immers op de volle breedte van de samenleving en is pluriform en gevarieerd.

6.1.1

De landelijke publieke omroep moet kunnen beschikken over voldoende brede netten en zenders om de verschillende groepen in de samenleving te bereiken en moet ruimschoots toegang hebben tot het digitale domein. Internetactiviteiten moeten in het verlengde liggen van de programmatische activiteiten op het hoofdkanaal. Ook van de publieke omroepen mag een efficiencybijdrage gevraagd worden. Het is aan de publieke omroep of dit zal leiden tot een vermindering van het aantal netten van drie naar twee of dat zij dit op een andere wijze wil invullen.

6.1.2

De publieke omroep is niet van de staat of de makers, maar van de burgers zelf. Ledengebonden omroepen vormen het hart van het omroepbestel. In een digitale wereld ontstaan tal van nieuwe mogelijkheden om de miljoenen leden te betrekken bij de totstandkoming van het programma-aanbod. Het CDA wil daarom dat omroepverenigingen uitgroeien tot dynamische organisaties waarbinnen tal van *communities* actief zijn rondom gedeelde interesses en overtuigingen.

6.1.3

Het CDA wil het Nederlandse omroepbestel doelmatig, open en bestuurbaar houden. Het aantal leden van een omroep, in samenhang met de mate waarin leden betrokken worden, moet leidend zijn voor het (gegarandeerde) budget dat een omroep ontvangt. Daarbij wordt het plafond van vierhonderdduizend leden aanzienlijk verhoogd. Dit haalt een drempel weg voor het samengaan van omroepen. De kleine levensbeschouwelijke omroepen worden, met behoud van hun bestuurlijke en programmatische zelfstandigheid, met het oog op de besparing van de overhead gestimuleerd om óf aan te sluiten bij een verwante

omroepvereniging óf onderling te komen tot een intensieve samenwerking.

6.1.4

Bij een dergelijk netwerk van autonome omroepverenigingen en enkele zelfstandige taakorganisaties (voor o.a. nieuws, sport, educatie en minderheden) hoort een kleine koepelorganisatie die zich beperkt tot het toezicht, het coördineren van netten en zenders en de bijbehorende distributie. Op het niveau van ondersteunende diensten gaan omroepen maximaal samenwerken om bij te dragen aan meer efficiency.

6.1.5

De STER is een noodzakelijke financieringsbron voor de landelijke publieke omroep. De niet-exclusieve taken van de publieke omroep worden niet meer uit de collectieve middelen gefinancierd.

6.1.6

Het CDA vindt de regionale en lokale omroepen van grote betekenis voor de herkenbaarheid van onderlinge binding in provincies en gemeenten. De positie van de regionale omroep (radio, televisie en internet) als calamiteitenzender moet formeel geregeld worden. Binnen het totale budget van de publieke omroepen zal daarom een groter deel aan de regionale omroepen toegewezen worden.

6.2 TOEGANKELIJKHEID, AUTEURSRECHTEN EN PRIVACY

Eigenaren van distributienetwerken bepalen in toenemende mate wat er voor burgers op de vele schermen te zien en te doen is. Voorkomen moet worden dat distributeurs hun eigen belangen beschermen door beperkende voorwaarden te stellen aan de aard en omvang van de diensten en aan de inhoud en vorm van de content die via hun netwerken door andere aanbieders worden aangeboden. Het CDA wil dat burgers op alle netwerken vrije keuzes kunnen maken.

6.2.1

Het CDA wil dat mensen meer grip krijgen op hun online privacy. Het gebruik van privacy-vriendelijke technieken wordt gestimuleerd. De overheid moet bij digitale ontwikkelingen daarin het goede voorbeeld geven. Bedrijven moeten nadrukkelijk en expliciet consumenten om toestemming vragen voor het verzamelen van hun onlinegegevens en het koppelen van bestanden (opt-in regeling).

6.2.2

Het auteursrecht garandeert de rechten van de makers en is een onmisbare voorwaarde voor creativiteit en kwalitatief hoogstaand aanbod. Tegelijkertijd is de bestaande praktijk rond auteursrecht niet toegesneden op de digitale ontwikkelingen en belemmert het belangrijke innovaties en de vrije uitwisseling van content. Rechtenbescherming en rechtenafhandeling moeten op een nieuwe, transparante en vereenvoudigde wijze geregeld gaan worden.

6.2.3

Het CDA is voor de 'one-stop-shop-gedachte' zodat gebruikers de te betalen rechten in één keer kunnen regelen en afrekenen met de makers. Belangrijk is tevens in de wet vast te leggen dat bij de bepaling van de auteursrechtelijke vergoedingen het feitelijk gebruik de bepalende factor is.

6.2.4

Door digitalisering ontstaan nieuwe kansen voor samenwerking binnen de media. De samenwerking tussen de geschreven pers en de (regionale) publieke omroep moet worden gestimuleerd en wettelijke belemmeringen moeten worden weggenomen. Dat laatste geldt ook voor de samenwerking tussen kranten onderling waar het gaat om het inrichten en exploiteren van een gezamenlijk distributienetwerk.

6.2.5

Het CDA gaat uit van de verantwoordelijkheid van de media. Programma's en clips met

porno, excessief geweld of kind- of vrouw-onvriendelijke inhoud mogen niet worden getolereerd en de overheid zal hen daarop aanspreken.

7.

7. EEN DUURZAAM EN VERANTWOORD INGERICHT NEDERLAND

De stijgende productie en productiviteit gaan niet meer een-op-een gepaard met toenemend ruimtebeslag. Optimalisering van gebruik van de bestaande bebouwde ruimte (inclusief het wegennet) gaat steeds meer vóór uitbreiding. Vanuit goed rentmeesterschap mogen toekomstige generaties verwachten dat wij geen verloedering laten ontstaan en sturen op optimaal ruimtegebruik. Het CDA zet in op een duurzame economische groei en een ecologisch verantwoorde markteconomie. De overheid kiest hierbij voor instrumenten die het meest bijdragen aan een doeltreffend ruimtelijk en milieubeleid, en die het sterkst appelleren aan de verantwoordelijkheid van burgers en bedrijven, zoals marktconforme instrumenten, zelfregulering en publieke kaders.

De verantwoordelijkheid op het gebied van ruimte hoort in onze visie zo dicht mogelijk bij de mensen te liggen. Zo zijn gemeenten verantwoordelijk voor bestemmingsplannen op hun eigen grondgebied. Provincies stellen vast welke waarden ze willen beschermen, waar ruimte voor natuur en water moet zijn en zij zorgen dat gemeenten onderling afstemmen waar gebouwd wordt. Het Rijk beperkt zich tot de nationale belangen. Laten we eerst slimmer organiseren in plaats van meer beleid optuigen.

7.1 RUIMTE

Nederland kent prachtige landschappen. Mensen hechten waarde aan ruimte voor een bloeiende economie, goede woonomstandigheden, toegankelijke voorzieningen en een goed functionerend ecosysteem. Tegelijk eist het water ook ruimte en moet er aandacht zijn voor klimaatverandering. In het ruimtelijk beleid dient daarom een verstandige en integrale afweging gemaakt te worden tussen economische, ecologische en sociaal-culturele

ontwikkelingen. Het CDA zet zich voortdurend in voor het combineren van functies, zoals wonen en water, toerisme en landbouw, wonen en werken, bedrijvigheid en natuur. Op het platteland wil het CDA dorpen en steden die vitaal zijn, waar ook jonge gezinnen willen wonen en kinderen opgroeien. Ze moeten 'het kloppende hart' worden van gebieden, die nu steeds meer te maken krijgen met bevolkingskrimp. De komende jaren zullen bepaalde gebieden steeds meer te maken krijgen met een sterke bevolkingsdaling. Hier ligt een belangrijke opgave voor de samenleving en overheden om de voorzieningen op een aanvaardbaar niveau te houden.

7.1.1

Het CDA is voorstander van meer multifunctioneel ruimtegebruik. Er liggen kansen door meer verbindingen te leggen tussen natuur, landbouw, toerisme, wonen, werken, energie en water. Dit vraagt om een integrale aanpak van de ruimte, waarbij aandacht wordt besteed aan het behoud van de waardevolle landschappen zonder dat dit leidt tot extra regelgeving.

In het westen van het land is de druk op de groene ruimte het grootst. Het beleid is erop gericht groene buffers robuust te maken en te houden. Vanuit de grote steden moet het omliggende groene gebied goed toegankelijk zijn.

7.1.2

Het ruimtelijkeordeningsbeleid moet ruimte bieden voor de natuurlijke groei in dorpen en steden. Vitale dorpen zijn gebaat bij een goede balans in de woningvoorraad en werkgelegenheid; krachtige steden bij de herstructurering van oudere wijken met het oog op versterking van de samenleving. Het CDA vindt economische impulsen en bouwactiviteiten van levensbelang voor de sociaal-

culturele samenhang en vitaliteit van dorpen en steden. Daar horen op maat gesneden bouwprogramma's bij, waarbij rekening gehouden wordt met toekomstige demografische ontwikkelingen en de woonbehoefte van jongeren, ouderen en mensen met een functiebeperking uit de gemeenschap zelf.

7.1.3

Voor een aantrekkelijk vestigingsklimaat zijn investeringen nodig om bestaande bedrijventerreinen te verduurzamen en beter in te passen in de omgeving. Bovendien wordt krachtig ingezet op herstructurering en revitalisering van verouderde bedrijventerreinen. Alleen indien er aanwijsbaar onvoldoende ruimte voor economische ontwikkeling is, worden nieuwe bedrijventerreinen ontwikkeld. Naast een goede wegontsluiting moet daarbij ook aandacht zijn voor een fysiek haalbare ontsluiting over water. Bedrijfsleven en overheid zijn gezamenlijk verantwoordelijk.

7.1.4

Het CDA onderstreept de noodzaak de teruggang van de biodiversiteit een halt toe te roepen. De Ecologische Hoofdstructuur (EHS) en Natura 2000 zijn slechts middelen om dit doel te bereiken. De implementatie van Natura 2000 en de EHS zorgen soms voor onduidelijkheid onder burgers en agrariërs over wat er nog kan in en rond een Natura 2000-gebied en in de EHS. Het CDA vindt het realiseren van natuurdoelen belangrijk, maar wil ook dat sociaal-economische, recreatieve activiteiten en culturele evenementen in en rond Natura 2000- en de EHS-gebieden door kunnen gaan. Voorwaarde voor gebieden die zijn aangewezen voor Natura 2000 is dat de gevolgen voor de omgeving haalbaar en betaalbaar zijn. Ruimte en toekomstperspectief voor agrarische en andere ondernemers moeten worden meegewogen bij de invulling van de Natura 2000- en EHS-opgave. Het platteland mag niet op slot gaan, dus praktische oplossingen binnen het beheerplan en/of met aanpassingen van begrenzingen moeten mogelijk zijn. Standaard moet worden gekeken

of realisatie van de natuurdoelen kan worden bereikt met beheer en behoud van agrarische grond. Vruchtbare grond moet zoveel mogelijk worden behouden, ook met het oog op de toenemende vraag naar voedsel. Het CDA wil de EHS zoveel mogelijk realiseren door de combinatie van functies als natuur en landbouw, water, landschap en toerisme. Overigens geldt ook hier dat Nederland geen nationale eisen toevoegt aan de Brusselse Natura 2000-richtlijnen.

7.1.5

Ook de agrarische sector moet een maximale bijdrage leveren aan duurzaamheid. Duurzame productie en optimale verbinding met de regionale omgeving verdienen extra aandacht.

7.1.6

Veel Nederlandse en Europese natuurwetgeving is nog steeds teveel gericht op de bescherming van individuele soorten. Dit leidt tot ongewenste situaties waarbij zelfs natuurontwikkelingsprojecten worden geblokkeerd door een vierkante meter officieel beschermde natuur. Het CDA hecht waarde aan behoud van de leefgebieden, waarbij het doel en niet de regelgeving leidend moet zijn. Het CDA vindt dat er niet alleen aandacht voor bescherming en opvang moet zijn, maar ook voor beheer van populaties. Dit inclusief afschot indien populaties te groot worden voor de draagkracht van het leefgebied.

WATER

Nederland wordt internationaal beschouwd als de veiligste delta ter wereld. De waterhuishouding biedt Nederland een stevige opgave. Grote delen van Nederland liggen onder de zeespiegel, en ons land wordt doorsneden door een aantal grote rivieren. De klimaatveranderingen leiden ertoe dat de normen voor bescherming tegen (zee- en rivier)water zonder extra maatregelen niet meer zullen worden gehaald. De kans op overstromingen neemt toe, en daarmee de kans op schade en

bedreiging voor mens en dier. Het verleden dat Nederlanders met water hebben, schenkt vertrouwen voor de toekomst.

7.1.7

Rivieren moeten waar noodzakelijk en mogelijk meer ruimte krijgen; water is mede-ordenend voor de ruimtelijke inrichting. Het werken aan veilige dijken en verbeterde kustwering verdient prioriteit, zodat er geen catastrofale rampen kunnen ontstaan als gevolg van extreme weersomstandigheden, bodemdaling en zeespiegelstijging. De Deltawet vormt hiervoor de wettelijke basis. In stedelijk gebied moeten maatregelen getroffen worden voor het bufferen van (overtollig) regenwater. Naast de veiligheid van water vindt het CDA de kwaliteit van oppervlaktewater uit het oogpunt van volksgezondheid en hygiëne in het stedelijke gebied van uiterst belang. Zoals blijkt uit recent onderzoek komen resten van geneesmiddelen, hormonen en andere milieuvreemde stoffen in het oppervlaktewater terecht. Milieueffecten hiervan moeten inzichtelijk worden gemaakt en zonodig moeten maatregelen aan de bron worden genomen. De kwaliteit van drinkwater mag geenszins door genoemde stoffen worden beïnvloed.

7.1.8

Demografie heeft vele gevolgen voor het ruimtelijk maar ook het sociale beleid. In verscheidene regio's in ons land heeft de krimp ingezet; in andere regio's is de krimp in aantocht. Kenmerkend in ons land is dat vele subsidies en financieringsinstrumenten gekoppeld zijn aan groei en niet aan krimp. Groei levert doorgaans middelen op, krimp kost vaak geld. Nieuwe adequate financieringsinstrumenten worden ontwikkeld om deze ontwikkelingen vroegtijdig te kunnen opvangen.

7.1.9

De Europese waterrichtlijn, de KRW (Kader Richtlijn Water), richt zich met name op de grotere watergangen richting deltagebieden en estuaria. Hiervoor zijn verschillende kwa-

liteitsverbeteringen gepland. In toenemende mate wordt ook wonen aan het water in stedelijk gebied door gemeenten bevorderd. Het CDA is van mening dat ook in stedelijk gebied de waterkwaliteit beter moet worden. Dit kan door structureel afkoppelen van hemelwater van het riool te bevorderen en de overstort van rioolwater te verminderen.

7.2 BEREIKBAARHEID

Een moderne samenleving valt of staat met soepele verbindingen. Dagelijks zijn mensen onderweg naar school, werk of huis. Nederland kent een sterke transportsector en ons land speelt een vooraanstaande rol in het internationale goederenvervoer. Voor een toekomstbestendige rol is de bereikbaarheid van de mainports in de Randstad alsmede de Brainport Zuidoost-Nederland, het logistiek knooppunt Venlo, het energieknooppunt in Groningen en de driehoek Wageningen-Nijmegen-Enschede een aandachtspunt. Het CDA vindt bereikbaarheid van belang voor een gezonde, sociale en economische samenleving. Kwaliteit en snelheid zijn bij uitstek eigenschappen waarvan Nederland het als hoogontwikkeld land met internationale ambities moet hebben. Daarom is het nodig dat het fileprobleem verder wordt aangepakt, zowel via een robuust wegennetwerk met voldoende capaciteit, alsook door verbetering van de kwaliteit, toegankelijkheid en betrouwbaarheid van het openbaar vervoer. Bovendien streeft het CDA naar minder luchtvervuiling en verhoging van de veiligheid. Maatschappelijke kosten moeten voor de gebruiker duidelijk zijn, zodat ze meewegen in de keuze.

7.2.1

Het CDA vindt bereikbaarheid een basisvoorziening. Het CDA wil de betrouwbaarheid van de infrastructuur vergroten. Daarom wil het CDA een betere doorstroming door een breder en robuuster wegennet. Investerings in wegen moeten slim en efficiënt zijn. Voor het CDA gaat optimaliseren en benutting van de

huidige infrastructuur vóór uitbreiding. Het CDA wil de grootste fileknooppunten op het wegennet aanpakken, met onder andere de Spoedwet Wegverbreding.

7.2.2

Het CDA wil een uitbreiding van het netwerk van (inter)regionale snelfietsroutes voor woon-werkverkeer. Het stimuleren van fietsen naar het werk vermindert de filedruk en draagt bovendien bij aan een schoner milieu. Bij de aanpak van het wegennet wordt rekening gehouden met directe verbindingswegen voor fietsers. Barrièrevorming door aanleg van nieuwe wegen wordt tegengegaan.

7.2.3

Naast het wegennet is het spoornet eveneens onderdeel in de basisvoorziening bereikbaarheid. Het CDA vindt dat het huidige spoornet verbeterd moet worden. Daartoe moeten maatregelen genomen worden die ten goede komen aan het beheer, de exploitatie en dienstverleningskwaliteit op het spoor. De overheid ziet daarbij toe op de waarborging van de bereikbaarheid en het verkorten van de reistijden naar de meer perifeer gelegen landsdelen, naast het oplossen van overige knelpunten op het spoor.

De groei van het goederenvervoer per spoor zorgt voor spanning op het gebied van geluidsoverlast, trillingen, bereikbaarheid (overwegen) en leefbaarheid. Daarom moet de komende kabinetsperiode ingezet worden op nieuwe routes en andere prioriteiten, waarbij leefbaarheid en veiligheid kernbegrippen zijn.

7.2.4

Voor het in deze kabinetsperiode te verlengen MIRT (2020-2028) kiest het CDA voor een robuust wegennet en betrouwbaar openbaar vervoer. Daarom wil het CDA met het Programma Hoogfrequent Spoor elke 10 minuten een intercity op belangrijke trajecten. Ook is, voor een gezonde verdeling van de goederenstromen, investeren in faciliteiten voor de binnenvaart nodig. In het verlengde MIRT 2020-2028 wil het CDA ten minste de volgende

regionale projecten opnemen, waarbij voorfinanciering vanuit de regio mogelijk is om projecten eerder te laten starten:

Noord-Nederland: Spoorlijn Coevorden – Rheine geschikt maken voor personenvervoer, N48 Hoogeveen – Raalte uitbreiden tot robuuste 2x2 100 km/h weg: verkeersveiliger, robuuste ruit samen met N34 en A28, RegioRail fase 2 stad en regio Groningen, Ongelijkvloers maken N381 Drachten – Smilde, vervanging bestaande brug in de A6 door aquaduct (Scharsterbrug),

Zuid-Nederland: Goederenspoorlijn Vlissingen – Antwerpen (VeZa), N57/N59 op Schouwen-Duiveland-Hellegatsplein, Goederenspoor RoBel, gedeelte West-Brabant (Sloeboog, omleiding Bergen op Zoom, omleiding Roosendaal), Aanpak N65 waaronder Vught, A2 Eindhoven – Weert, Aanpak A67,

Oost-Nederland: N35 Zwolle-Wierden, Aanpak verbreding A1 tot Duitse grens, Ontbrekende schakel A15, Opwaardering N50 Emmeloord – Hattermerbroek tot A50,

West-Nederland: Westfrisiaweg N23, Rijnlandroute, N23 fase 2: Tunnel bij Roggebot(A) en kortsluiting Baai van Van Eesteren (B) bij Lelystad, Westelijke Oeververbinding, (Oranjetunnel/Oranjebrug), A12-zone Utrecht, A4-corridor.

7.2.5

Op sommige plaatsen zijn nieuwe infrastructuurle schakels gewenst tussen bestaande snelwegen om de reistijden te verkorten. Deze schakels worden bij voorkeur middels publiek-private samenwerking (pps) gerealiseerd.

7.2.6

Het CDA zet zich in voor het principe ‘de gebruiker betaalt’. Het vergroot het kostenbewustzijn en leidt tot minder files. Daarnaast wordt ingezet op de verdere optimalisatie van het gebruik van het wegennet. De gemiddelde rijder gaat niet meer betalen, wat betekent dat de belastingen op het bezit van de auto navenant naar beneden gaan; het draagvlak blijft van essentieel belang. Een vorm van beprijzing die hieraan voldoet is hierbij noodzakelijk.

7.2.7

Door aanvullende eisen aan de inpassing dreigt de aanleg van wegen en spoor onbetaalbaar te worden. De wettelijke normen moeten weer de standaard zijn. De extra kosten die gemaakt moeten worden door eventuele aanvullende inpassingwensen moeten worden gedragen door de regio die het voordeel geniet. Om kostenvoordeel te behalen wordt weg- en spooraanleg waar mogelijk en verantwoord (ruimtelijk en programmatisch) gecombineerd met duurzame gebiedsontwikkeling, waarbij meervoudig ruimtegebruik en innovatieve technieken worden toegepast. Voor de internationale bereikbaarheid van Nederland is het van belang dat intercity's doorrijden tot HST-knooppunten over de grens.

7.2.8

Besluitvorming over de aanleg van wegen moet helder en efficiënt zijn. Op deze punten wil het CDA de Tracéwet wijzigen en de inspraakmogelijkheden herzien conform de voorstellen van de commissie-Elverding. Vroegtijdige brede participatie bij de aanleg van wegen en een brede verkenning vooraf is cruciaal om een goed en helder besluit te nemen.

7.2.9

Met hoogwaardig openbaar vervoer kan, vooral in stedelijk gebied en soms op het platteland, de leefbaarheid fors verbeteren. In verstedelijkte gebieden zal daarom systematisch gewerkt worden aan een hoogwaardig openbaarvervoernet. In de EU moeten de internationale weg-, spoor- en vaarverbindingen verder worden ontwikkeld, onder meer door de aanleg van Euregionale en Europese netwerken. Daarbij moet gebruik worden gemaakt van innovatieve en flexibele ontwikkelingen. Het treinverkeer in grensregio's wordt grensoverschrijdend ontwikkeld, zoals voorgesteld in de initiatiefnota *De Grenzen Voorbij*. Daar waar de gehele regio nieuwe hoogwaardige verbindingen wil aanleggen, is het reëel hiervoor naast een overheidsbijdrage, een extra bijdrage te vragen van degenen die er het meest van profiteren.

7.2.10

Het CDA zet ook in op verbetering van het bestaande openbaar vervoer door organisatorische maatregelen, zoals een betere afstemming van dienstregelingen en vermindering van het aantal keren overstappen op langere trajecten. Het gebruik van de fiets in het voor- en natransport wordt beter gefaciliteerd.

7.2.11

Sinds 2000 wordt in een groot deel van Nederland het stads- en streekvervoer aanbesteed, met uitzondering van Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. Het CDA wil ook in die drie grote steden het openbaar vervoer aanbesteden om meer kwaliteit voor minder geld te krijgen.

7.2.12

Het CDA wil schoner rijden en duurzame mobiliteit stimuleren op een techniekneutrale wijze, waarbij de overheid een doel stelt en burgers, ondernemingen of organisaties vrij zijn in de wijze waarop en met behulp van welke technieken zij dit doel bereiken. Daarom juicht het CDA de vernieuwingen op het gebied van schonere brandstof en motoren toe, zoals het gebruik van de elektromotor, en bussen die rijden op waterstof en groen gas.

7.2.13

Het CDA wil het gebruik van de fiets voor de korte afstand (tot 10 kilometer) blijven bevorderen. Het CDA is daarom voorstander van de ontwikkeling van een integraal plan voor het fietsgebruik.

7.2.14

Het aantal verkeersslachtoffers is te hoog. Achter elk slachtoffer schuilt een familiedrama. In het bijzonder moet het aantal verkeersslachtoffers in de leeftijd tussen 15 tot 30 jaar worden teruggebracht door gerichte maatregelen te nemen. Het verkeer is veiliger geworden, alleen het aantal ongelukken met alcohol en drugs blijft al jaren gelijk. Goede voorlichting over verkeersveiligheid en het gebruik van genotsmiddelen is nodig, gekop-

peld aan een hardere aanpak voor alcohol- en drugsgebruikers in het verkeer.

LUCHTVAART EN SCHEEPVAART

Nederland is een bijzonder sterke haven- en luchtvaartnatie. Het heeft een uitstekend netwerk van verbindingen met een aantal concurrerende en sterke luchtvaartmaatschappijen. De luchthavens leveren een grote bijdrage aan de werkgelegenheid in de verschillende regio's. Schiphol is een kwalitatief hoogstaande luchthaven die goed meekomt in de mondiale concurrentie. Deze positie is relatief kwetsbaar en niet vanzelfsprekend.

7.2.15

Mainports Rotterdam en Schiphol en de Brainportregio rond Zuidoost-Nederland zijn cruciaal voor de economie en ons vestigingsklimaat. Het netwerk van verbindingen dat de hele wereld bestrijkt moet versterkt en waar mogelijk verder worden uitgebreid. De mainports moeten internationaal leidend zijn op het gebied van duurzaamheid. Stimulering van innovatie en duurzame groei gaan daarbij hand in hand. Het CDA wil het aantal luchtvaartverdragen met opkomende economieën uitbreiden.

7.2.16

Fungerende wetgeving op het gebied van openbaar vervoer moet als uitgangspunt hebben dat ook mensen met een functiebeperking optimaal gebruik kunnen maken van het openbaar vervoer. Op nationaal niveau wil dit zeggen dat waar mogelijk versneld werk wordt gemaakt van de (infrastructurele) aanpassingen van treinen en spoorwegstations.

7.2.17

Het CDA streeft naar het verder ontwikkelen van een concurrerend en duurzaam Schiphol. Luchtvaart is in Nederland haast per definitie grensoverschrijdend en Europees en mondiaal moet er dan ook een gelijk speelveld zijn tussen landen en maatschappijen. Daar passen geen nationale luchtvaartspecifieke

belastingen bij. Voor het optimaal vervullen van de maatschappelijke functie van Schiphol zijn duidelijke wet- en regelgevende kaders nodig. Kaders die duurzame economische groei mogelijk maken en tevens de leefkwaliteit (geluidshinder en luchtkwaliteit) van de omwonenden beschermen. Waar mogelijk verdient overeenstemming tussen alle betrokken partijen de voorkeur boven het opleggen van regels. Om de omwonenden tegen de geluidsoverlast te beschermen is een nieuw handhavingsinstrument nodig. Nederland zet zich in voor een belasting op kerosine in Europees en mondiaal verband.

7.2.18

Groei van de luchtvaart kan plaatsvinden op Schiphol en op regionale luchthavens. De regionale luchthavens zijn van grote betekenis voor de regionale economie. Hierbij dient rekening te worden gehouden met de leefkwaliteit van omwonenden.

7.2.19

De verschillende havens in Nederland kunnen intensiever samenwerken, waardoor een sterkere mainport ontstaat. Samenwerking met de Vlaamse havens maakt het gebied sterker richting het achterland.

7.3 LAND- EN TUINBOUW EN VISSERIJ

De land- en tuinbouw is een belangrijke en onmisbare sector voor onze economie, voedselvoorziening en beheer en leefbaarheid van het platteland. De Nederlandse land- en tuinbouw staat op het gebied van technologie aan de top en is wereldwijd de tweede agrarische exporteur. Agrariërs hebben hun productiemethoden voortdurend geïnnoveerd, en zijn altijd uitgedaagd op het gebied van milieu en ruimte. Kennisinstellingen op het gebied van landbouw hebben daarbij een belangrijke rol gespeeld.

Vanuit het oogpunt van voedselkwaliteit en economische belangen is het noodzakelijk om

een vitale agrarische sector in Nederland te houden. Dit kan alleen binnen de grenzen die voor het milieu en de samenleving acceptabel zijn. Op allerlei fronten wordt gewerkt aan de economische, ecologische en sociale duurzaamheid. De landbouw heeft een eigen verantwoordelijkheid voor maatschappelijk verantwoorde productiemethoden, waarbij zij rekening houdt met dierenwelzijn, natuur, milieu en samenleving. Er liggen tal van mogelijkheden voor de land- en tuinbouw om in te spelen op de uitdagingen op het gebied van klimaat, energie, voedsel en water. Het CDA wil werken aan het verbeteren van de positie van de boeren, tuinders en vissers in de keten, verduurzaming van de keten, versterking van de maatschappelijke positie en versterking van de keten door ondernemerschap te bevorderen. Kansen kunnen worden benut door vernieuwing, ontwikkeling en ondernemen.

7.3.1

Het CDA wil voortdurend werken aan duurzaamheid binnen de gehele keten: van boer tot consument. Iedereen draagt een eigen verantwoordelijkheid voor de leefomgeving (grond, lucht, natuur en biodiversiteit). Het CDA wil ruimte geven voor ontwikkelingen zoals mestbewerking, duurzaam energiegebruik en precisielandbouw.

7.3.2

De maatschappelijke binding met de leefomgeving en de voedselproductie moet hersteld worden, zodat mensen bewuster aankopen en omgaan met hun voedsel. De consument moet zich bewust zijn van de impact van zijn consumptiegedrag op mens, milieu en dierenwelzijn, waar ook ter wereld. In dat kader dient ook de verspilling van voedsel te worden tegengegaan. Voor een voedselproduct met een meerwaarde (milieuvriendelijker, welzijnsvriendelijker, etc.) moet de consument ook meer willen betalen. Inspirerende maatschappelijke initiatieven juicht het CDA toe, zoals keurmerken, educatie en voorlichting. Door regionalisering van voedselketens

kan voedsel ook weer dichterbij mensen komen te staan.

7.3.3

Het CDA wil versterking van de landbouwketen, nationaal, Europees en mondiaal. Daarom zet het CDA in op ontwikkeling. Een goede wisselwerking tussen kennis, beleid en praktijk is bij uitstek een succesfactor voor verduurzaming en innovatie. De Nederlandse expertise en ondernemingskracht, bijvoorbeeld in de tuinbouwsector, kan ook benut worden voor internationale efficiencyverbetering en duurzame productieverhoging in de landbouw. Kennisvergroting en kennisoverdracht is daarbij cruciaal. Het CDA zet in op kennisoverdracht tussen onderwijs en bedrijfsleven en gezamenlijke ontwikkeling en innovatie. Kennisinstituten dienen hier adequaat op te reageren. Instrumenten worden ontwikkeld om dit te bevorderen.

Het kwekersrecht moet het leidende intellectueel eigendomsrecht in de plantenveredeling blijven. In het belang van de ontwikkeling van een duurzame land- en tuinbouw, van de keuzevrijheid van de teler en van de concurrentieverhoudingen in de veredeling moet de volledige 'breeders exemption' in het octrooirecht worden opgenomen.

7.3.4

Het CDA vindt het van belang dat de keuze voor groot- of kleinschaligheid van veehouderij bewust wordt gemaakt, waarbij verschillende belangen zorgvuldig worden afgewogen. Bij de ontwikkeling van de intensieve veehouderij stelt het CDA de gezondheid en het welzijn van mens en dier voorop. Daarnaast zijn de milieudruk en de landschappelijke inpassing van groot belang. Binnen dit kader dient de keuze voor de schaalgrootte van veehouderij bewust te worden gemaakt en dienen de normen te worden vastgesteld. Innovatie kan leiden tot nieuwe vormen van schaaloptimalisatie. De landbouw moet kiezen voor de schaal die past bij het vakmanschap van de ondernemer, zijn omgeving, de eisen van de samenleving en de kansen van

de afzetmarkt. Het CDA wijst de grootschalige intensieve veehouderij die alleen op kostenconcurrentie gericht is en niet op verbetering van de kwaliteit bestaande uit dierengezondheid en welzijn, landschappelijke inpassing, beperking milieudruk en volksgezondheid af. Zodoende wordt wel ruimte geboden aan het op kwaliteitsproductie gerichte bedrijf. Het CDA kiest voor het familiebedrijf als de basis van ons landbouwproductiemodel. Het CDA zet in op beleid waardoor de economische kracht van ondernemers wordt versterkt.

7.3.5

Voor genetische modificatie bij dieren geldt 'nee, tenzij' en bij planten 'ja, mits'. Biotechnologie bij planten kan een belangrijke rol spelen inzake wereldwijde voedselzekerheid, alsmede in de klimaatadaptatie van gewassen. Vanzelfsprekend moet genetische modificatie van planten voldoen aan het criterium dat deze veilig is voor mens, dier en milieu.

7.3.6

Het CDA houdt vast aan de afspraken over het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) tot en met 2013. Beleid vanuit de Europese Unie is ook in de toekomst nodig voor een gelijk speelveld. Ook na 2013 blijft een gemeenschappelijk beleid met substantieel budget – in dezelfde orde van grootte als in de periode 2007-2013 – noodzakelijk. Dit is in het belang van de gehele landbouwketen, de voedselzekerheid en voedselveiligheid. Het nieuwe GLB moet uitgaan van de kracht van de landbouw en een vangnet vormen voor ernstige markt- en prijsverstoringen. Er moet aandacht zijn voor de gevolgen van nieuw beleid voor de boereninkomens, de verwerkende industrie, de werkgelegenheid en de vermindering van de verstoring voor ontwikkelingslanden.

7.3.7

Bij diergezondheid moet de nadruk liggen op preventie, bijvoorbeeld vaccinatie zonder handelsbeperkingen. Regels ten aanzien van dierenwelzijn kunnen alleen in EU-verband opgelegd worden om een gelijk speelveld te

houden. Ondernemers die bovenwettelijk aanpassingen willen doen, verdienen de ruimte.

7.3.8

Het teruglopen van het aantal visbestanden is zorgelijk. Duurzaam beheer van visbestanden en een gelijk speelveld moeten uitgangspunten zijn in het Europese visserijbeleid. Nederlandse vissers zijn voorlopers in Europa en willen dat blijven. Het CDA ondersteunt hen daarin. De Nederlandse visserijsector kent een grote uitdaging: de transitie van vloot en visserijtechnieken. Het CDA is van mening dat de Nederlandse overheid de vissers faciliterende ondersteuning bij die transitie moet bieden. Het CDA is voorstander van certificering van duurzaam gevangen en gekweekte vis en voldoende mogelijkheden voor aquacultuur. Het CDA wil een meer decentrale en regionale benadering in het Europese visserijbeleid, met een bottom-upbeleid en breed draagvlak, waarbij direct belanghebbenden deels zelf verantwoordelijk zijn. Bij het gebruik van de Noordzee moet de visserijsector erop kunnen rekenen dat zij haar werk goed kan blijven doen en dat de visserij niet bij voorbaat ondergeschikt wordt gemaakt tegenover ander ruimtegebruik, met name windmolenparken. De Nederlandse overheid moet nu snel een aantal internationale verdragen rond de visserij ratificeren, zodat voor de bemanningen van vissersschepen knelpunten op de arbeidsmarkt worden weggelaten.

7.3.9

De tuinbouwsector, verenigd in 'Greenports Nederland' is een majeure drager van onze economie met een enorme spin-off. De verdere ontwikkeling van Greenports Nederland, inclusief de bereikbaarheid en ontsluiting, wordt versterkt. Het CDA ondersteunt logistieke innovaties en logistieke verduurzamingsinitiatieven.

De tuinbouwsector in de Randstad kampt met steeds minder ruimtelijke mogelijkheden en hoge grondprijzen. Om dit sterke cluster in stand te houden moet er voldoende ruimte

voor productie blijven en geïnvesteerd worden in innovatie ten behoeve van productiviteitsverhoging en verduurzaming.

7.4 MILIEU

Ieder mens, elke organisatie draagt on-
vervreemdbaar verantwoordelijkheid voor
gezonde leefomstandigheden voor mens en
dier. Dat besef wordt gelukkig steeds breder
gedeeld; door alle inzet van de afgelopen
jaren zijn lucht, bodem en water nu schoner
dan ze vele decennia lang zijn geweest. Toch
is er nog veel te doen. Het principe ‘de vervui-
ler betaalt’ is hierbij het uitgangspunt. Het
CDA wil de resterende milieudruk op water,
grond en lucht niet afwentelen op volgende
generaties of op andere landen. We staan
voor de uitdaging om onze manier van leven,
produceren en consumeren zo in te richten
dat we binnen het draagvermogen van de
aarde blijven. *Cradle to cradle* leert ons dat
we kunnen voorzien in onze eigen noden op
een zodanige manier dat toekomstige genera-
ties nog meer mogelijkheden daartoe hebben.
Duurzaamheid, innovatie en ondernemer-
schap; deze gouden driehoek zal Nederland
en de Nederlandse economie sterker en
gezonder maken.

7.4.1

Milieuvervuiling moet bij de bron bestreden
worden. Het CDA wil dat Nederland zijn
voorloperpositie herwint in het bestrijden van
milieuvervuiling. De zorg voor het milieu is
een grensoverschrijdende aangelegenheid.
De aanpak van problemen gebeurt daarom
bij voorkeur mondiaal, als dat niet lukt
Europees, en desnoods nationaal. Bij (fiscale)
stimuleringsmaatregelen zijn de bijdragen
aan duurzaamheid in de gehele keten en op
de lange termijn leidend. Zo zijn elektrische
auto's pas echt duurzaam als niet alleen de
stroom duurzaam wordt opgewekt, maar ook
de grondstoffen van de accu's op een duur-
zame manier worden gewonnen. Het gaat het
CDA om het resultaat, daarom is stimulering
in beginsel techniekneutraal.

7.4.2

Het CDA hecht veel waarde aan een gezonde
leefomgeving. Het nationaal samenwerkings-
programma luchtkwaliteit moet daarom ver-
der worden uitgevoerd. Geluidsoverlast aan
de bron baart veel mensen zorgen en verdient
een steviger aanpak. Bij besluitvorming over
de aanleg en opwaardering van infrastruc-
tuur moet de cumulatie van geluidsbronnen
worden meegenomen. De bestuurslaag die
verantwoordelijk is voor de aanleg van een
infrastructureel werk draagt ook zorg voor de
handhaving van de milieuwetten die met dit
infrastructureel werk te maken hebben. Ook
nadat het infrastructureel werk in gebruik is
genomen. Maar milieuwetgeving mag niet
zó dominant worden, dat er geen kans meer
is voor economische ontwikkelingen. De
reikwijdte wordt in beginsel besloten door de
politiek, niet door de rechter, zoals nu door
onduidelijke of te stringente wetgeving steeds
vaker het geval is.

7.4.3

Bij milieunormering moet de overheid
methoden kiezen die zoveel mogelijk een
appel doen op de verantwoordelijkheid van
mensen, ondernemingen en organisaties.
Dat lokt innovatie uit. De normen moeten
ambitieuw, consistent en stabiel zijn en elkaar
niet overlappen of tegenspreken. Normering
kan in veel gevallen in de plaats komen van
subsidies. Dat is eenvoudiger, effectiever,
kan rekenen op meer draagvlak en leidt tot
minder administratieve lasten. Het CDA heeft
vertrouwen in de naleving van regels door
ondernemers, maar daar hoort bij dat overtren-
dingen hard worden aangepakt en de pakkans
reëel is.

7.4.4

Afval is meer en meer een grondstof. Ook hier
spelen technologie en economie een belang-
rijke rol. Meer dan wetgeving en subsidies.
Het CDA zet de verpakkingsbelasting met een
minimaal milieueffect en met grote admi-
nistratieve lasten om in een milieubelasting
met een eenvoudiger grondslag. Landbouw-

onderzoek moet zich richten op gewassen die grondstof leveren als alternatief voor kunststofverpakkingen. Voedselverspilling moet worden teruggedrongen, ook door de voedselproducerende keten, de horeca en de retail. Op het terrein van afval(verwerking/-beheer) moet beter worden samengewerkt tussen bedrijven, overheid en kennisinstellingen. Afvalverwerking en/of -beheer mag geen nadelige consequenties hebben voor de gezondheid van burgers in de directe omgeving.

7.5 EEN BETAALBARE, BETROUWBARE EN DUURZAME ENERGIEVOORZIENING

Energie raakt mensen en is cruciaal voor het functioneren van de maatschappij. Het beïnvloedt de leefomgeving en is een internationale kwestie geworden. De komende jaren staat vooral het energievraagstuk centraal: hoe komen we aan voldoende, betaalbare energiebronnen, die bijdragen aan een duurzame leefomgeving? Hierbij is van belang ons te realiseren dat grondstoffen en energiebronnen aan geopolitiek belang winnen. Een volledige omschakeling naar duurzame energiebronnen zal enkele decennia kosten. Naast duurzame energie moeten we de komende jaren inzetten op energiebesparing en een schoner gebruik van energiebronnen.

Heldere en consistente governance is ook in de energiesector van belang, waarbij ruimte is voor energiebedrijven van zowel publieke als private partijen. De afgelopen jaren heeft de energiesector met veel veranderingen en structuurwijzigingen te maken gehad: liberalisering, afsplitsing van hoogspanningsleidingen en van de distributienetten, privatisering, fusies, overnames. De energiesector heeft daarom de komende jaren behoefte aan rust: een stabiele omgeving en stabiele randvoorwaarden om te kunnen investeren. De distributienetwerken vormen de logistieke basis van de energievoorziening en presteren op topniveau.

7.5.1

Voor burgers, ondernemingen en instellingen is een stabiele en eerlijke prijs voor energie van belang. Dat is er dus één die conform het beginsel 'de vervuiler betaalt' de CO₂-aantasting van het klimaat bevat (respectievelijk die kosten die nodig zijn om dit te voorkomen). Dit is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van energiebedrijven en overheden. Om ook in de toekomst voldoende energie te hebben volgt het CDA de lijn van energietransitie: 1. besparing, 2. duurzame energie, 3. kernenergie en 4. fossiele energie met CO₂-afvang en -opslag. Er liggen nog grote mogelijkheden in betere benutting van de warmte, die in Nederland wordt geproduceerd. Nederland zet daarom sterk in op benutting van restwarmte, onder andere door het verbinden van warmteaanbod en warmtevraag.

7.5.2

Het CDA wil meer ruimte geven aan creatievere organisatievormen zoals publiek-private samenwerking, coöperaties en concessie-modaliteiten; vormen waarbij eerder naar de private en maatschappelijke kant wordt gekeken dan naar de overheid. Oplossingen voor het energievraagstuk komen niet primair door subsidies, maar van de economie, de innovatie en technologie en het gedrag van mensen en heldere randvoorwaarden voor de lange termijn.

7.5.3

Het CDA vindt dat de infrastructuur in de energiesector (het hoogspanningsnet voor elektriciteit, het landelijk hogedruknet voor gas en de energiedistributienetten) in Nederlandse publieke handen moeten blijven. Het CDA zal zich sterk maken voor een herverkaveling van de energiedistributienetten als dit efficiëncy-winst oplevert. Een deel van deze winst zal dan in zogenoemde *smart grids* geïnvesteerd moeten worden.

7.5.4

Grootschalige benutting van duurzame, maar fluctuerende energiebronnen als wind en zon

vereist een intelligent elektriciteitsnet, zodat aanbod en vraag op elkaar kunnen worden afgestemd. Een plan voor een dergelijk net dient de komende periode te worden opgesteld.

7.5.5

De overheid kan bij het energiezuiniger maken van de bebouwde omgeving een stimulerende en trekkersrol spelen. Bij besparing zal zoveel mogelijk moeten worden aangesloten bij de vervangingsvraag van huizen, auto's en machines; ook kunnen financieringsarrangementen ondersteunend en stimulerend werken. Het CDA streeft ernaar dat vanaf 2020 zoveel mogelijk nieuw te bouwen kantoren en woningen CO₂-neutraal zijn.

7.5.6

Ondanks het probleem van eindige voorraden blijft fossiele energieopwekking noodzakelijk de komende decennia. Investerings- en opslag bieden mogelijk een oplossing voor CO₂-uitstoot. De schadelijke aspecten van fossiele energieopwekking moeten ook daadwerkelijk als kostenpost worden opgevoerd, daarom moet Nederland op Europees en wereldniveau het Emission Trading System (ETS) bepleiten. Dit zal lastenneutraal geschieden.

7.5.7

Naast de vier meest bekende vormen van hernieuwbare energie (zon, wind, biomassa en water) kan Nederland ook gebruikmaken van geothermische energie. Met name voor verwarming van gebouwen en broeikassen is deze vorm van energie goed toepasbaar. Onderzoek naar de mogelijkheden van het gebruik van geothermische energie en het ontwikkelen van commercieel exploitierbare technologieën voor de vier meest bekende vormen van hernieuwbare energie dient met kracht te worden gestimuleerd. Ook de land- en tuinbouw biedt mogelijkheden op het terrein van biomassa en biobrandstoffen als vervanging van kolen in centrales en als eigenstandige sector. Waarbij biobrandstof niet

ten koste mag gaan van de voedselproductie. Overheden moeten zich aan toezeggingen houden op basis waarvan het bedrijfsleven investeert. (Kennis-)investerings in hernieuwbare energie-opwekking ziet het CDA als een economische groeimotor.

7.5.8

De huidige SDE-regeling ter facilitering van het zelf opwekken van groene energie door burgers en bedrijven moet worden verbeterd. Nederland voert een feed-in-systeem in naar Duits model, zodat burgers en bedrijven die groene stroom produceren daarvoor altijd een garantieprijs ontvangen. Wel moet de hoogte van de terugleververgoeding innovatie blijven stimuleren. Om de kosten voor Nederlandse huishoudens in de hand te houden moet er op voorhand een maximum gesteld worden aan de mogelijke prijsstijging van elektriciteit door deze regeling (bijvoorbeeld 8 euro per maand per gemiddeld huishouden). Voor de productie van duurzame energie moet ingezet worden op een gelijk speelveld ten opzichte van de ons omringende landen. Daarnaast moet deze regeling zodanig vorm worden gegeven dat meer aandacht is voor innovatie. Investeerders in duurzame energie hebben recht op minimaal tienjarige zekerheid over de SDE-regeling. Wijzigingen gelden telkens voor nieuwe gevallen.

7.5.9

Juist uit het oogpunt van de betaalbaarheid en de voorzieningszekerheid, en ook vanwege het ontbreken van CO₂-uitstoot, blijft kernenergie nodig in Nederland. Nederland stimuleert onafhankelijk onderzoek naar veilige en duurzame toepassing van kernenergie. Voorlichting en bewustwording zijn onontbeerlijk om tot een weloverwogen keuze te komen. De informatievoorziening onder de Nederlandse bevolking omtrent kernenergie en andere vormen van energie moet worden verbeterd. Het CDA bepleit ruimte om nieuwe kerncentrales te bouwen wanneer energiebedrijven hierin willen investeren en er draagvlak is in

de regio. Nieuwe kerncentrales komen niet in plaats van duurzame energie, maar vervangen oude kolencentrales. Onverminderd geldt hier dat de vervuiler betaalt en dat deze dus ook zal moeten investeren in afvalopslag en ontmanteling. Veiligheid blijft een permanent punt van aandacht.

Europese producent wordt van commercieel verkoopbare zonnepanelen. Daarmee kan zonne-energie een ongesubsidieerd onderdeel worden van de energiemix. Nederland moet alles op alles zetten om deze kennisvoorsprong om te zetten in industrieel verdienvermogen.

7.5.10

De doelstellingen in 2020, geformuleerd op Europees niveau, zijnde het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen met 20 procent, de verhoging van de energie-efficiëntie met 20 procent en een aandeel van duurzame energie van 20 procent blijven fier overeind staan.

7.5.11

Op wereldschaal moet Nederland aanhaken bij een gecoördineerd internationaal energiebeleid en bij internationale onderzoeks- en kennisprojecten, waar de relevante kennis (gas, nucleair, zon) kan worden ingebracht.

7.5.12

Nederland moet samen met de Europese lidstaten, in de geest van solidariteit, streven naar gemeenschappelijke operationele oplossingen bij crisissituaties. Het CDA vindt dat de EU daartoe crisiscapaciteiten en -procedures moet ontwikkelen.

7.5.13

Toename van duurzame energieproductie leidt tot een grotere vraag naar balancerings van het elektriciteitsnet. Om dit beter te kunnen beheersen, moet er in Nederland – net als in de ons omringende landen – een grootschalige energieopslaginstallatie komen. De overheid zal particulier initiatief hiertoe ondersteunen.

7.5.14

Nederland wil Europees een voortrekkersrol vervullen in duurzame energie. Samen met kenniscentra als ECN, de TU's en de maakindustrie kan dat ook. Alert en actief (ook investierend) beleid kan maken dat Nederland dé

8.

8. EEN GOEDE, BETAALBARE ZORG IS OOK ONZE ZORG

Het CDA staat voor kwalitatief goede gezondheidszorg in Nederland. De solidariteit tussen zieken en gezonden en tussen ouderen en jongeren is in het zorgstelsel verankerd. Zorg moet toegankelijk zijn voor iedereen. Goede zorg heeft te maken met menslievendheid, barmhartigheid en een respectvolle behandeling. Daarvoor is voldoende, goed geschoold en gemotiveerd personeel nodig. Het CDA wil een houdbaar en betaalbaar zorgstelsel waarin de volgende uitgangspunten gelden: patiënt centraal, kwaliteit, betaalbaarheid en toegankelijkheid. Hiervoor is nodig: meer en betere samenwerking professionals en zorginstellingen die aanspreekbaar zijn op kwaliteit en doelmatigheid.

In vergelijking met andere landen is het niveau van zorgverlening in Nederland van kwalitatief hoog niveau en dat willen we graag zo houden. Het CDA wil een aantal verbeteringen aanbrengen, met name in de randvoorwaarden. Waar de structuur verbetert, zal dit immers doorwerken in de kwaliteit van de directe hulpverlening. In de eerste plaats vindt het CDA het van belang dat mensen zelf kunnen kiezen van wie ze waar en op welke manier zorg kunnen ontvangen en dat ze hun eigen huisvesting kunnen kiezen. Overzichtelijke prijs-kwaliteitsvergelijkingen zullen mensen helpen om te bepalen met wie ze in zee willen gaan, wanneer ze te kampen hebben met gezondheidsproblemen. Uiteindelijk zal dit de zorg beter en doelmatiger maken. De samenhang tussen verschillende disciplines in de zorg moet worden verbeterd (ketenzorg). Dossieroverdracht en onderzoeksresultaten moeten vlot worden gecommuniceerd zodat geen onnodig werk wordt gedaan. Beter zorg staat overigens niet altijd gelijk aan meer zorg. Ook het voorkomen van onnodige zorg draagt bij aan de kwaliteit. Extra ziekenhuisopnames

en overbehandeling zijn niet in het belang van de zorgvrager en moeten zoveel mogelijk worden tegengegaan.

8.1 GOEDE BASIS IN DE ZORG

8.1.1

Het tot stand komen van goede richtlijnen voor behandelaren in *cure* en *care* wordt gestimuleerd, onder meer door een op te richten kwaliteitsinstituut. Menslievendheid, barmhartigheid en respect zijn naast betaalbaarheid, toegankelijkheid en doelmatigheid allemaal aspecten van kwaliteit. Door deze richtlijnen is inkoop en keuze op basis van bewust gekozen, waardevolle kwaliteitscriteria mogelijk. De inspectie toetst en zal de instellingen aanspreken op geleverde kwaliteit. Het persoonlijke contact tussen zorgverlener en zorgvrager moet veel meer als specifiek kwaliteitsaspect van de zorg worden gewaardeerd. Dit leidt tot een beter begrip van de zorgvraag door de zorgaanbieder, die via maatwerk en een integrale benadering deze vraag meer adequaat dan voorheen kan beantwoorden.

8.1.2

De patiëntveiligheid is van groot belang. Ieder ziekenhuis moet over een veiligheidsmanagementsysteem beschikken en de resultaten daarvan openbaar maken met voldoende borging van de privacy van patiënten. De patiëntveiligheid moet verder worden verbeterd door de invoering van het Elektronisch Patiëntendossier. Patiënten en zorgvragers moet inzicht worden geboden in kwaliteit van zorg. Kwaliteit moet zichtbaar gemaakt worden door het ontwikkelen van betrouwbare, toetsbare normen. Hierdoor kunnen zorgverzekeraars en patiënten kiezen op basis van kwaliteit op een transparante wijze.

8.1.3

De Raad van Bestuur van de zorgorganisatie wordt verantwoordelijk voor de kwaliteit en kwantiteit van de geleverde zorg. Ze moet de (medische) professional altijd kunnen aanspreken op de kwaliteit en veiligheid van de geleverde zorg. Met medisch specialisten kunnen via de toelatingsovereenkomst zakelijke afspraken worden gemaakt over ieders verantwoordelijkheden. Voor kwaliteitszorgsystemen wordt gebruikgemaakt van door de sector geformuleerde criteria, zoals de normen voor verantwoorde zorg in de langdurige zorg. Dit wordt opgenomen in de Wet Cliëntenrechten Zorg.

8.1.4

Zorgvragers hebben recht op een onafhankelijke, objectieve en integrale indicatiestelling voor langdurige zorg. Het proces van indicatiestelling moet worden vereenvoudigd. Dat kan door de zorgprofessional en de zorgaanbieder daarin een actieve rol te geven en door de inzet van 'slimme' automatiseringssystemen. Dubbele uitvraag van gegevens kan zo worden voorkomen. Het afgeven van het formele indicatiebesluit blijft een verantwoordelijkheid van het Centrum Indicatiestelling Zorg (CIZ), die steekproefsgewijs, achteraf toetst. De onafhankelijke objectieve indicatiestelling blijft waar nodig beschikbaar. Het stroomlijnen van indicatieprocessen in verschillende beleidsdomeinen moet verder worden doorgezet. Juist mensen die zich voor hun voorzieningen bij verscheidene loketten moeten melden, zijn met een integrale indicatie geholpen. Het CIZ moet efficiënter, transparanter en beter controleerbaar worden.

VOLDOENDE PROFESSIONALS IN DE ZORG

De vraag naar zorg zal de komende tijd flink toenemen. Alleen met voldoende personeel is de toegankelijkheid van de zorg te garanderen en zijn wachtlijsten te vermijden. Het is daarom van belang dat jongeren voor de gezond-

heidszorg kiezen. Het beroep van verzorgende en verpleegkundige moet aantrekkelijk zijn. Minder frustrerende bureaucratie en meer ruimte voor professionaliteit werkt motiverend en versterkt de positie op de arbeidsmarkt. De zorg is doorspekt met regels, veelal gebaseerd op wantrouwen. Zorginstellingen moeten uitgaan van vertrouwen en binnen hun systeemverantwoordelijkheid ruimte (kunnen) geven aan zorgverleners om zich te concentreren op hun kerntaak: het geven van aandacht en zorg aan de mensen. Daardoor neemt ook de arbeidsvreugde van zorgverleners toe. In de zorg werken veel mensen die gekozen hebben voor het vak omdat ze er voor anderen willen zijn. Die ambitie moet de ruimte krijgen op de werkvloer. De cultuur in de zorg moet er een zijn van menslievendheid. Daarbij past een cultuur waarin verspilling geen kans krijgt, waar discussie wordt gevoerd over de morele dilemma's in de zorg, waar collega's elkaar toetsen en waar de zorgvrager betrokken wordt bij de zorg. Een aantrekkelijk werkklimaat kan stimuleren om meer te gaan werken, waardoor de schaarste aan personeel vermindert. Ook investeringen in het opleidingsniveau van werkers in de zorg dragen bij aan het oplossen van het personeelsprobleem. Innovatie in de zorg is van uitermost belang om de zorg toegankelijk te houden voor iedereen.

8.1.5

Een positief klimaat voor werving en behoud van personeel is noodzakelijk om het hoofd te kunnen bieden aan de bedreigingen van de arbeidsmarkt. Zorgaanbieders investeren in het opleidingsniveau en de professionele autonomie van verzorgenden en verpleegkundigen. Zorgaanbieders bieden ruimte voor zzp'ers en flexibele contracten die de combinatie van werk en zorg mogelijk maken. De bureaucratische minutenregistratie in de AWBZ wordt afgeschaft. Daarvoor in de plaats wordt gewerkt met professionele normen die aansluiten bij de praktijk. De instelling van Verpleegkundigen- en Verzorgendenadviesraden wordt bevorderd, waardoor verzor-

genden en verpleegkundigen actief worden betrokken bij de beleidsontwikkeling van zorgaanbieders.

8.1.6

Beschikbaarheid van voldoende medische professionals is van groot belang. De opleidingscapaciteit van met name specialisten moet worden uitgebreid. Topklinische en universitaire ziekenhuizen vervullen een belangrijke rol bij de opleiding van artsen en medisch specialisten.

8.1.7

Door functiedifferentiatie en taakherschikking is nog veel te winnen. Zo kunnen bijvoorbeeld gespecialiseerde verpleegkundigen, zoals de Nurse practitioners en de Physician Assistants en wijkverpleegkundigen zorg dicht bij mensen aanbieden. Huisartsen kunnen samen met wijkverpleegkundigen een sluitend pakket aanbieden van eerstelijnszorg, dicht bij de mensen. De financiering moet dusdanig wijzigen dat zorg dichtbij, in de eerste lijn, loont.

8.1.8

Preventie is een vitaal aspect van de zorg. Door gezonder te leven en EHBO-kennis, wordt minder beroep gedaan op de zorg. Het meest rendabel is preventie die (arbeidsintensieve) zorg voorkomt. Burgers moeten intensiever gemotiveerd worden om eigen verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen gezondheid. Op artsen en andere zorgverleners wordt een appel gedaan om hun patiënten aan te spreken op hun leefgedrag en hen te wijzen op de relatie tussen gezonde producten en de menselijke gezondheid. Het is derhalve van belang dat in medische en verpleegkundige basisopleidingen aandacht wordt besteed aan preventieve interventies. Ook zorgverzekeraars spelen een belangrijke rol bij de preventie van ziekten. Door het mogelijk te maken om tegen een premiekorting meerjarenpolissen aan te bieden, kunnen ze beter invulling geven aan deze rol. Het voorkomen van overgewicht en obesitas – vooral

bij kinderen en jongeren – heeft prioriteit bij het vormen van een nationaal preventiebeleid.

8.1.9

Onder het motto ‘elke Nederlander een EHBO-diploma’ ondersteunt de overheid initiatieven om zo veel mogelijk burgers een cursus Eerste Hulp bij Ongelukken te laten volgen. Hierdoor kunnen burgers zelf verantwoordelijkheid nemen en neemt de solidariteit toe. Bovendien worden burgers bewuster van de noodzaak van het wel of niet een beroep doen op professionele zorgaanbieders.

8.1.10

Technische ontwikkelingen bieden mogelijkheden voor gerichtere inzet van personeel. Een toenemend deel van de patiënten verkiest bijvoorbeeld GGZ-behandeling via internet boven meer traditionele behandelvormen. De mogelijkheden van begeleide zelfzorg zullen verder worden verkend. De overheid stimuleert het gebruik van domotica, met aandacht voor laagdrempelige toepassingen van technologische ontwikkelingen voor ouderen. Belemmeringen in de implementatie worden weggelaten.

8.1.11

Innovatie biedt veel kansen en mogelijkheden. Om resultaten van wetenschappelijke inspanningen meer te verzilveren in termen van zorginnovatie en economisch renderende activiteiten, zijn stappen nodig. Vernieuwingen in de zorg moeten sneller geïdentificeerd en uitgerold worden. De financiering moet ruimte bieden om innovaties versneld te bekostigen. Daarbij gaat het niet alleen om meer medische mogelijkheden, maar zeker ook om bestaande behandelingen beter te kunnen uitvoeren, zodat ze minder belastend zijn voor de patiënt of juist goedkoper of met minder arbeidsinzet gedaan kunnen worden.

MEDISCH-ETHISCHE VRAAGSTUKKEN

Medisch-ethische vraagstukken ten aanzien van geboorte, ziekte, dood en kwaliteit van het leven zijn door de verdere ontwikkeling van medische technologie gemeenschapsvraagstukken geworden. De grote uitdagingen liggen in het ontdekken van wat verantwoord is. Niet alles wat kan, mag. Zodra de menselijke waardigheid en de veiligheid niet langer verzekerd zijn, vragen zij om handelen door de overheid.

Maatschappelijke ontwikkelingen stellen ons voor nieuwe vraagstukken zoals de discussie over 'het voltooide leven'. Vragen die niet snel te beantwoorden zijn maar waarbij waarden essentieel zijn. Het CDA staat voor een menslievende en barmhartige zorg, waar ruimte en aandacht is voor elk mensenleven, met de emoties en gevoelens die daarbij horen. Wij zien ons leven als iets wat we ontvangen. Een mensenleven, hoe kwetsbaar ook, is altijd volwaardig. We zijn als mens verbonden met anderen. Dat doet een beroep op onze samenleving om zorg voor elkaar te dragen.

8.1.12

Goede zorg, begeleiding en ondersteuning van mensen aan het einde van het leven is van groot belang en moet gegarandeerd zijn. Mensen moeten kunnen kiezen of en waar zij palliatieve zorg willen krijgen: thuis, in een hospice of in een verpleeghuis of -instelling. Naast professionele hulp is er veel inzet van mantelzorgers en vrijwilligers. Deze inbreng draagt er in belangrijke mate aan bij dat palliatieve zorg hoog gewaardeerd wordt en dicht bij de mensen staat. Een grotere bekendheid met de richtlijn bij palliatieve sedatie onder zorgverleners en patiënten is wenselijk.

8.1.13

Euthanasie kan alleen plaatsvinden op eigen verzoek en wanneer sprake is van uitzichtloos en ondraaglijk leiden. De regionale toetsingscommissies zien toe op een strikte naleving van de bestaande wettelijke zorgvuldigheidseisen en procedures bij euthanasie. Art-

sen en verpleegkundigen kunnen niet worden verplicht hieraan mee te werken.

8.1.14

De vraag naar orgaandonatie zal in de toekomst verder toenemen. Het CDA wil orgaandonatie verder stimuleren. De overheid behoort terughoudend te zijn als het gaat om de integriteit van het menselijk lichaam. Door de vraag expliciet en op meerdere momenten voor te leggen of iemand donor wil zijn en door goede voorlichting, wordt ingezet op meer orgaandonoren.

8.1.15

Het afbreken van een zwangerschap is een verstrekkende stap. Mensen moeten in staat zijn om een weloverwogen keuze te maken. Het CDA houdt vast aan de wettelijke bedenktijd en pleit voor onafhankelijke voorlichting over alternatieven (adoptie) en (psychische) gevolgen. Zwangerschapsafbreking moet beperkt blijven tot echte noodsituaties. Extra aandacht moet uitgaan naar het voorkomen van ongewenste zwangerschappen. De wettelijke zorgvuldigheidseisen worden ook bij overtijdbehandeling toegepast. Zwangerschapsafbreking buiten de wettelijke toegestane grenzen en levensbeëindiging bij pasgeborenen is strafbaar. Toch kan in noodsituaties een dergelijke keuze soms in beeld komen. Het CDA onderschrijft in die gevallen het nut en de noodzaak van een deskundigencommissie ter ondersteuning van het werk van de officier van justitie.

8.2 OP GENEZING GERICHTE ZORG

Afgelopen kabinetsperiode zijn fundamentele keuzes gemaakt in de bekostiging van de op genezing gerichte zorg. Het CDA wil verder op de ingeslagen weg van meer kwaliteit, samenhang en doelmatigheid en vraaggeoriënteerde financiering.

8.2.1

Chronisch zieken hebben belang bij afstemming van het zorgaanbod. Daarom wordt ke-

tenzorg verder gestimuleerd. Daarbij gaat het om samenwerkingsverbanden geïnitieerd door huisartsen, fysiotherapeuten, apothekers, diëtenisten of specialisten in ziekenhuizen, rondom veelvoorkomende aandoeningen. De zorg voor patiënten met diabetes of verhoogde kans op hart- en vaatziekten is op weg naar integrale financiering. Voor chronische longziekten en hartfalen kan dit snel gebeuren. Op de langere termijn is ook voor andere aandoeningen ketenzorg wenselijk en is een goede afstemming tussen ketens noodzakelijk. Het is wenselijk ook de kosten van verpleging, diagnostiek, farmacie en op den duur hulpmiddelen op te nemen in de financiering van de ketens. Door de integrale bekostiging wordt samenhangende zorg voor chronisch zieken gestimuleerd.

8.2.2

In deze nieuwe structuur kiest het CDA ook voor meer grip op de inkomens van medisch specialisten, waarvan de vergoeding integraal onderdeel wordt van de prijs voor zorgproducten. De zorgsector heeft meer mogelijkheden gekregen voor het beheren van en investeren in haar vastgoed. De opbrengsten moeten ten goede komen aan de zorgverlening. Er wordt in 2010 helderheid gegeven over de financiering van de kapitaallasten.

8.2.3

Het oude budgetstelsel wordt afgeschaft en ziekenhuizen worden bekostigd op basis van de zorg die zij daadwerkelijk leveren. Hiervoor is het van belang zo snel mogelijk over te stappen op de nieuwe werkbare structuur van herkenbare zorgproducten met meer vrije prijzen. Het huidige B-segment wordt daartoe uitgebreid. De verzekeraars worden gestimuleerd niet alleen op prijs, maar ook op kwaliteit in te kopen. Om de overgang soepel te laten verlopen is een, zo kort mogelijke, overgangstermijn nodig.

8.2.4

Er komt een scherpere fusietoets voor de zorg, waarin rekening wordt gehouden met de gevolgen voor de kwaliteit en bereikbaarheid

van zorg, de keuzevrijheid van cliënten en de maatschappelijke functie van zorgorganisaties. De overheid bevordert de pluriformiteit en de identiteit van zorginstellingen.

8.2.5

Apothekers en zorgverzekeraars zijn op weg naar onderhandelbare prijzen op basis van heldere omschrijving van prestaties, waarbij kwaliteit wordt beloond. Van kortingen en bonussen mag in de toekomst geen sprake meer zijn.

De geestelijke gezondheidszorg (GGZ) heeft veel veranderingen ondergaan. Het is tijd voor stabiliteit in de sector. De onevenredige groei in de ambulante GGZ wordt beperkt.

8.2.6

Continuïteit van zorg wordt gegarandeerd. De verantwoordelijkheid hiervoor ligt primair bij de zorgverzekeraars middels de zorgplicht. De overheid draagt zorg voor een referentiekader waarin ze aangeeft waar zorg noodzakelijk is. Met universitaire medische centra worden taakverdelingsconcentratieafspraken gemaakt met betrekking tot de topreferente zorg met als criteria: kwaliteit, doelmatigheid en het waarborgen van een landelijke dekking. Indien als gevolg hiervan een UMC bepaalde topreferente zorg niet kan bieden dan wordt de patiënt doorverwezen naar UMC's waar deze zorg wel kan worden geleverd, met behoud van keuzemogelijkheid voor de patiënt. De bereikbaarheid van ambulancezorg, spoedeisende hulp, verloskunde en de huisartsenzorg wordt gegarandeerd doordat minimale kwaliteits- en beschikbaarheidseisen gelden. Dit vraagt om heldere normen, die samen met het veld ingevuld worden. De veldnorm die wordt geadviseerd voor de maximale aanrijdtijden moet wettelijk worden verankerd. In krimpgebieden kan de zorg bereikbaar blijven door het oprichten van gezondheidscentra met gezamenlijke ondersteuners en faciliteiten. Streekziekenhuizen blijven de basisziekenhuiszorg verlenen. Zo blijft de zorg in krimpregio's beschikbaar.

8.2.7

De basisverzekering blijft de ruggengraat van het zorgverzekeringsstelsel. De zorgtoeslag waarborgt dat mensen de premie voor het basispakket daadwerkelijk kunnen betalen, als zij een laag of middeninkomen hebben. Op dit moment ontvangen zes op de tien huishoudens een zorgtoeslag. In de toekomst zal de toeslag gericht op de doelgroep worden toegesneden. De draagkracht van het huishoudinkomen blijft leidend bij de toekenning van de zorgtoeslag. Kinderen blijven gratis verzekerd voor de basisverzekering. De prikkel die uitgaat van het eigen risico wordt beter vormgegeven. De risicoverevening in de Zorgverzekeringswet is essentieel voor de toegankelijkheid en de solidariteit van het stelsel. De risicoverevening achteraf dient te worden afgebouwd. Voor de bekostiging van de grootste kostenontwikkelaar in de totale zorg, technologische ontwikkelingen, is een bredere toepassing van eigen betalingen, bijvoorbeeld via het eigen risico, noodzakelijk.

8.3 DE LANGDURIGE ZORG

We worden gemiddeld ouder, dat is goed nieuws. De keerzijde is dat het onze systemen onder druk zet. De AWBZ is flink uitgedijd en de uitgaven blijven nog steeds flink groeien. De vergrijzing, de dreigende personeelstekorten en de uitbreiding van de AWBZ leiden ertoe dat niet alleen de betaalbaarheid, maar ook de toegankelijkheid en de kwaliteit in gevaar kunnen komen. En dat is moeilijk te verteren, met name voor mensen die levenslang van zorg afhankelijk zijn.

8.3.1

Het CDA pleit voor herijken van de AWBZ. Deze kan worden teruggebracht naar de oorspronkelijke doelstelling: een volksverzekering met een glasheldere polis, voor de niet op genezing gerichte, intensieve, langdurige zorg die langer duurt dan een jaar. Zorg voor mensen met een ernstige handicap en chronisch zieken zal in de AWBZ blijven. Alle zorg die niet goed medisch objectief geïndiceerd

kan worden, wordt overgeheveld naar andere domeinen. Kortdurende AWBZ-zorg, zoals op herstel gerichte revalidatiezorg of verpleegkundige zorg in de eigen omgeving, wordt overgeheveld naar de Zorgverzekeringswet. Dit versterkt de ketenzorg in de eerste lijn. Bij het hervormen van de AWBZ wordt tevens ingezet op het inzichtelijker maken van de geldstromen, om transparantie te bevorderen.

8.3.2

Het wonen maakt zo spoedig mogelijk geen deel meer uit van de AWBZ. De overheid moet samen met de bouwwereld slagvaardig inspelen op de komende behoefte aan voldoende geschikte woningen voor zelfstandig wonende senioren. Wie een woning huurt, kan – afhankelijk van het inkomen – een beroep doen op huurtoeslag. Dat geldt ook voor wie in een zorgcentrum woont, zodat goed wonen voor iedereen betaalbaar blijft. Wanneer er een zelfstandige woning wordt gehuurd, zal de eigen bijdrage voor verblijf vervallen. Zo nodig is voor de overige verblijfskosten een beroep op de WMO mogelijk. Er komt geen vermogenstoets. Het Centraal Administratiekantoor (CAK) moet efficiënter, transparanter en beter controleerbaar gaan functioneren.

8.3.3

De cliëntvolgende bekostiging moet tegemoetkomen aan de nieuwe rol van de zorgvrager die zo lang mogelijk in de eigen omgeving blijft wonen, werken en recreëren. Zo kan de zorg kleinschalig, toegankelijk en betaalbaar blijven. Ook kan het laten uitvoeren van de AWBZ door de zorgverzekeraars een goede impuls zijn voor de cliëntvolgendheid. De zorgkantoren worden afgeschaft. De uitvoering van de AWBZ en de basisverzekering vindt dan plaats bij een zorgverzekeraar naar keuze. Afstemming tussen langdurige en niet op herstel gerichte zorg uit de AWBZ en zorg die wordt vergoed door de basisverzekering komt op die manier vanzelf tot stand zonder ingewikkelde stelselherzieningen. Mensen kunnen ervoor kiezen om de zorg waar zij recht op hebben zelf in te kopen. Het CDA wil het Persoonsgebonden Budget

(PGB) behouden om dynamiek, maatwerk en klantgerichtheid in de zorg te bevorderen. De PGB-subsidieregeling zal onder de reguliere AWBZ-regeling worden gebracht als aanspraak. Daarbij komen er objectieve kwaliteitseisen voor zorg die met het PGB wordt ingekocht door mensen met verminderd regievermogen.

8.3.4

Het aantal mensen dat getroffen wordt door een ouderdomsgerelateerde ziekte zal in de komende jaren aanzienlijk toenemen. Voorzieningen voor dementerende mensen (en hun partner) moeten daarom zo snel mogelijk aan de snel toenemende vraag voldoen. Nieuwe woon-D145 zorgconcepten krijgen de ruimte. Met name meer kleinschalige woonvormen voor senioren, die (nog) geen zorg behoeven of slechts in lichte mate, worden gerealiseerd. Het aanbrengen van een goede infrastructuur, die benodigd is voor het toepassen van zorg op afstand (onder andere door middel van domotica) is daarbij tevens vereist. De cliënt of zijn/haar wettelijk vertegenwoordiger krijgt meer invloed en bepaalt zelf hoe hij of zij woont. Niet het indicatieorgaan, maar de cliënt zelf bepaalt immers welke woonvorm hij of zij wenst.

WET MAATSCHAPPELIJKE ONDERSTEUNING (WMO)

Gemeenten bieden hulp en ondersteuning aan mensen die dat nodig hebben, op grond van de WMO. Deze wet kijkt eerst naar wat mensen zelf kunnen en naar sociale structuren in de eigen omgeving. Eigen verantwoordelijkheid en solidariteit gaan hand in hand. Door zorg en welzijn dicht bij mensen, kan de zorg voor naasten en het zelfzorgprincipe verder tot bloei komen. Zo biedt de WMO een schild voor kwetsbare mensen, die niet op eigen kracht zelfredzaam kunnen zijn.

8.3.5

De rol van de overheid is vooral het leggen van verbindingen en zo nodig het bieden van een vangnet. In de toekomst zullen meer

delen van de AWBZ naar de WMO overgeheveld worden. Zo worden gemeenten straks verantwoordelijk voor de functiebegeleiding, waar deze niet onlosmakelijk verbonden is met 24-uurszorg. Overheveling van de functiebegeleiding is eerst na 2012 aan de orde.

8.3.6

Vijfenhalf miljoen Nederlanders zetten zich in als mantelzorger of vrijwilliger. Zij stellen hun talenten belangeloos in dienst van de samenleving en nemen zo verantwoordelijkheid voor het leefbaar houden van de samenleving. Deze blijk van solidariteit is van onschatbare waarde. Wij staan een klimaat voor waarin vrijwilligerswerk en mantelzorg wordt beleefd als basis voor het samenleven. Daarnaast moet verloop voor mantelzorgdoeleinden flexibeler opgenomen kunnen worden. Het inrichten van mantelzorgwoningen en meergeneratiewoningen wordt actief bevorderd. Particuliere initiatieven in wijken en buurten om de sociale cohesie te optimaliseren krijgen voorrang. Het CDA stelt voor om ouderen boven de 60 jaar en met een grote afstand tot de arbeidsmarkt vrij te stellen van de sollicitatieplicht, wanneer zij meer dan 24 uur per week als mantelzorger dan wel geregistreerd vrijwilliger zijn in zorg of welzijn.

MENSEN MET EEN BEPERKING

Een beschaafd en welvarend land als Nederland moet zorgen voor de zwakkeren in de samenleving. Zij hebben recht op dezelfde goede kwaliteit van leven als mensen zonder een beperking. Een belangrijk deel van deze groep mensen heeft een dermate zware beperking, dat veelal levenslang en levensbreed zorg en ondersteuning nodig is. Mensen met beperkingen moeten zelfstandig zijn waar het kan en professionele ondersteuning krijgen waar nodig.

8.3.7

Het CDA wil dat op een jonge leeftijd bij kinderen met een beperking de juiste diagnose wordt gesteld, zodat er ook sprake kan zijn

van vroege behandeling. Daarmee wordt erger voor de toekomst voorkomen of is meer ontwikkeling voor het kind mogelijk.

8.3.8

(Openbare) gebouwen en voorzieningen dienen toegankelijk te zijn voor mensen met en zonder beperkingen. Het CDA wil vanuit inclusief beleid het bouwbesluit daartoe aanpassen.

8.3.9

Uiterlijk in 2011 moet het VN-verdrag inzake rechten van mensen met een handicap worden geratificeerd. Mensen die door hun lichamelijke en/of zintuiglijke beperkingen niet (altijd) mee kunnen komen in de maatschappij, en die zelf de kosten van die zorg en ondersteuning niet kunnen opbrengen, moeten verzekerd zijn van adequate zorg en ondersteuning.

8.3.10

De wet Gelijke Behandeling van mensen met een handicap en/of chronische ziekte wordt zo spoedig mogelijk uitgebreid met het onderdeel 'goederen en diensten' opdat discriminatie van mensen met een beperking ook op deze terreinen wordt uitgebannen. Dit zal in EU-verband verder worden bepleit.

9. GOED WONEN IN NEDERLAND

Goed wonen is voor iedereen een wezenlijke levensvoorziening. In Nederland heeft altijd een overwegend goed werkend woningstelsel bestaan waarin een aanzienlijke huurmarkt samenging met een omvangrijke eigen woningvoorraad. Uit Europees onderzoek komt naar voren dat Nederlanders tevredener zijn over hun woonsituatie dan de meeste Europeanen. En ook het deel van het inkomen dat de Nederlander aan wonen kwijt is, ligt nog steeds onder het Europese gemiddelde. De woningcorporaties speelden bij het verwezenlijken van volkshuisvestingsdoelstellingen een wezenlijke rol. De afgelopen jaren zijn er desalniettemin nieuwe spanningen ontstaan. Deels zijn die het gevolg van de demografische ontwikkelingen in Nederland. Daarbij is sprake van een aanzienlijke toename van het aantal eenpersoonshuishoudens. Ook vindt een bevolkingsverschuiving plaats van bepaalde regio's naar andere. In bijna de helft van de Nederlandse gemeenten is nu al sprake van bevolkingsdaling.

In de grote stad spelen andere problemen. Er wordt onvoldoende gebouwd voor gezinnen met kinderen. Sommige wijken zijn niet veilig. De doorstroming tussen de huur- en koopsector is beperkt. Op een goede sociale huurwoning moeten degenen die erop zijn aangewezen soms lang wachten. Woningen zijn duur, en op de ene plek duurder dan op de andere, en soms (bijna) onbereikbaar. Dat is vooral een probleem voor degenen die voor het eerst een woning kopen, veelal jongeren en jonge gezinnen. Op de huurmarkt is de keuze voor starters vaak beperkt, mede doordat deze woningen maar traag vrijkomen.

9.1 WONEN

Het is zaak om voor onze toekomstige bevolking de juiste woning op de juiste plek te

realiseren. Door een betere verbinding tussen klantwens en ruimtelijkeordeningsbeleid kunnen we ook in de toekomst voor alle inwoners van Nederland een goede woonsituatie bewerkstelligen.

9.1.1

Het CDA wil de komende jaren komen tot de ontwikkeling van een provinciaal beleid, waardoor zowel in krimp- als in groeiregio's evenwichtig gebouwd wordt. Verder vragen de ontwikkelingen op het gebied van energie en duurzaamheid om kwalitatieve verbeteringen van het woningbestand teneinde dit toekomstbestendig te maken.

Het CDA wil verder de mogelijkheden verruimen voor fiscale maatregelen ter vermindering van de gevolgen van dubbele woonlasten, het verhogen van de Nationale Hypotheek Garantie (NHG) en het versnellen van (afronding van) planologische procedures door gemeenten en provincies.

9.1.2

Er is in het huurbeleid wat betreft de (sociale) huursector onvoldoende relatie tussen prijs en kwaliteit en daarmee onvoldoende prikkel ingebouwd om door te stromen. Op de huurmarkt bestaat daardoor een beperkte vraag naar middeldure huur en er komen te weinig sociale huurwoningen vrij voor mensen die daarop zijn aangewezen. Dit komt onder meer door het zogenoemde scheef wonen. Bij scheefheid gaat het om huurders met relatief hoge inkomens die wonen in sociale huurwoningen met een relatief lage huurprijs. Het CDA definieert alleen huurders met een bovenmodaal inkomen die geen marktgerelateerde huur betalen als scheefwoner. Het CDA wil experimenten stimuleren met als doel dat een huurder met een bovenmodaal inkomen de woning koopt of uiteindelijk de marktgerelateerde huur betaalt. Verkoop van

huurwoningen is in bepaalde woningmarkten ook wenselijk om een betere balans in de regionale woningmarkt tot stand te brengen. Als middel om meer huurwoningen beschikbaar te krijgen en de doorstroming te bevorderen moet het beleid zich richten op het vergroten van het aantal specifiek voor senioren gebouwde woningen en het stimuleren van levensloopbestendig bouwen. Tegelijkertijd moet van de bestaande voorraad aan huurwoningen een groter aantal door aanpassingen levensloopbestendig worden gemaakt.

9.1.3

Een heel belangrijke overheidstaak als onderdeel van een nieuw huursysteem zal zijn het woningwaarderingssysteem (per regio) vaststellen en bepalen wat de norm is voor de basiskwaliteit voor wonen per huishoudtype en inkomensgroep. Ook zal bepaald moeten worden wat de maximale huurlasten zijn voor de onderscheiden groepen als zij in de basiskwaliteit wonen. Op basis hiervan wordt de korting op de huur bepaald. Dit garandeert dat het woningbeleid in Nederland sociaal zal blijven en tegemoet kan komen aan de specifieke regio'situaties.

9.1.4

Met nadruk wordt opgemerkt dat waar het woonbeleid geregionaliseerd wordt de huurtoeslagen dat ook worden, zodat de betaalbaarheid voor huurders met een laag inkomen gewaarborgd blijft. Omdat de doorstroming vanuit sociale huurwoningen wordt bevorderd, zullen voor mensen die erop zijn aangevoelen sneller woningen beschikbaar komen. Door de invloed die het Rijk blijft houden op het puntensysteem en de daarmee verbonden hoogte van de huren zal het systeem sociaal verantwoord blijven. Het CDA wil dat in het woningwaarderingssysteem de WOZ-waarde mee gaat tellen. Dit zorgt dat nadrukkelijk de locatie en de kwaliteit wordt verdisconteerd in de huurprijs van een woning.

9.1.5

Door verhuur van woningen onder de huurliberalisatiegrens toe te staan om de huurprijs meer te laten toenemen dan de inflatie, wordt de investeringsbereidheid vergroot en daarmee het aanbod van huurwoningen. Tevens groeien de huur- en koopmarkt zo meer naar elkaar toe. De huurtoeslag wordt zodanig vormgegeven dat de afweging voor de prijs-kwaliteitverhouding meer bij de huurder komt te liggen.

9.1.6

Het CDA is voorstander van een beleid dat het eigen woningbezit stimuleert. De doelstelling moet daarbij zijn dat het verwerven van een eigen huis leidt tot duurzaam eigen woningbezit en de daarmee samenhangende vermogensopbouw. De overheid moet het verwezenlijken van die doelstelling met adequate middelen stimuleren. De hypotheekrenteaftrek is daartoe in de afgelopen decennia een belangrijk instrument gebleken. Deze heeft de entree en doorstroom op de markt van woningbezit gefaciliteerd. In de crisis is bovendien gebleken dat van de hypotheekrenteaftrek een zekere stabiliserende werking is uitgegaan. Zolang de hypotheekrenteaftrek huizenbezit stimuleert en doorstroming op de huizenmarkt bevordert, is dit een probaat middel voor de woningmarkt. Zonder een algehele visie op de financiering van de woonsector, zowel huur als koop, leidt een aanpassing van de hypotheekrenteaftrek tot onvoorziene gevolgen. Het CDA is daarom van oordeel dat dit nu geen optie is.

9.1.7

Voor eigenaren van dure woningen is het door aanpassing van het eigenwoningforfait niet langer aantrekkelijk om geld te lenen in plaats van het aanwenden van eigen vermogen voor de aanschaf van een huis. Sinds januari 2009 is het plafond van het eigenwoningforfait door het kabinet losgelaten, waardoor het eigenwoningforfait bij hogere waarde oploopt. Daarnaast wordt een hoger percentage van 2,35 procent ingevoerd ter

vaststelling van het eigenwoningforfait voor woningen met een WOZ-waarde hoger dan 1 miljoen euro, maar alleen voor het deel van de waarde dat uitgaat boven de 1 miljoen. Dit percentage zal geleidelijk oplopen vanaf 2010 tot 2,35 procent in 2016. Voorts wordt het aflossen van de hypotheekschuld fiscaal gestimuleerd door de Wet Hillen (de bijleenregeling).

9.1.8

De eigen woning heeft een belangrijke positie in de maatschappij. Het is daarom van belang dat eigenaar-bewoners investeren in woningverbetering en duurzaamheid. Dit verlengt de economische levensduur van woningen en bevordert een kwalitatief hoogwaardige woningvoorraad. Om eigenaar-bewoners te stimuleren om te investeren in de eigen woning is het CDA er voorstander van om woningverbetering (fiscaal) mogelijk te maken als deze casco-gerelateerd zijn: kosten voor dak, vloeren, gevels, kozijnen, of ten behoeve van investeringen die de duurzaamheid bevorderen.

9.1.9

De starter heeft een groot probleem op de woningmarkt. Alle huidige instrumenten (zoals garantieregelingen en startersubsidies) om de starter te ondersteunen moeten bespoedigd en versterkt worden. Het CDA wil een bredere inzet van koopvarianten (zoals Slimmer Kopen, Koopgarant etc.) en huur-/koopvarianten (zoals Te Woon e.a.). Tevens wordt de inzet van nieuwe instrumenten mogelijk gemaakt, zoals een bouwvergunning voor meegroeiwoningen.

9.1.10

Eerder heeft het CDA voorgesteld om een bedrag van maximaal 50.000 euro door ouders successievrij te laten schenken aan hun kinderen voor de aankoop van een huis. Bij wijziging van de Successiewet is dit voorstel inmiddels ingevoerd. De voordelen zijn tweeledig. De aankoopprijs van een huis voor een starter wordt verlaagd en ouders kunnen

zonder fiscale afdracht een grote schenking aan hun kind doen. Zo kan een deel van het Nederlandse pensioenvermogen op fiscaal gunstige wijze bijdragen aan herinvestering in eigen woningbezit en komt het vermogen direct terug in de Nederlandse samenleving.

9.1.11

Veel steden kunnen door middel van herontwikkeling van bestaande woon- en werklocaties een beter op de woonwensen aansluitend aanbod creëren. Met name in regio's gekenmerkt door krimp verdient herontwikkeling in plaats van uitbreiding sterk de voorkeur. Bij herontwikkeling moet de nadruk liggen op kwaliteit en duurzaamheid.

9.1.12

We moeten de nieuwbouwproductie weer op niveau brengen. Daarbij moet er meer ruimte komen voor particulier en collectief opdrachtgeverschap. Dit kan vorm krijgen door een ruimere toewijzing van kleine, middelgrote en grote kavels. We moeten toe naar een hoger aanbod van bouwkavels, in het bijzonder in de regio's waar schaarste is en er moet gebouwd worden voor de vraag van morgen: middeldure en dure huur- en koopwoningen van hoge kwaliteit. Het rigide voorschrijven van aantallen sociale huurwoningen bij nieuwe ontwikkelingen moet worden geflexibiliseerd en kunnen worden aangepast aan de lokale vraag.

9.1.13

Het CDA wil dat er beleid komt voor de zogenoemde plattelandswoning. Daarmee kunnen voormalige boerderijen legaal bewoond blijven zonder dat omliggende agrariërs beperkt worden in hun bedrijfsvoering.

9.2 WONINGCORPORATIES

De woningcorporaties zijn de aangewezen organisaties uit het maatschappelijk middenveld om doelstellingen op het gebied van sociale huisvesting, leefbaarheid en wijkaanpak te verwezenlijken. Het maatschappelijk bestemd

vermogen dat wordt beheerd door corporaties willen we inzetten voor bovengestelde doelstellingen, nu en in de toekomst. Dit betekent dat we als rentmeesters moeten omgaan met dit vermogen: investeren waar het nodig is, maar tegelijkertijd de corporaties niet slechts zien als een pot met geld, waarover de politiek naar believen kan beschikken.

9.2.1

Corporaties beheren de woningvoorraad en het vermogen dat daarin is belegd ook voor komende generaties en ontwikkelen een visie daartoe. De politiek moet hen daarbij vrijheid geven en binnen de kaders van een versterkt systeem van intern en extern toezicht erop vertrouwen dat corporaties op verantwoorde wijze aan hun opdracht invulling geven.

9.2.2

Het CDA vindt dat de kerntaken van de woningcorporaties zijn: het bouwen en beheren van huurwoningen voor degenen die geen toegang hebben tot de koopmarkt, en het investeren in maatschappelijk- en zorgvastgoed.

9.2.3

De Vogelaarheffing wordt afgeschaft en er komt een onderzoek naar de gevolgen van de Vpb voor maatschappelijke organisaties waarbij o.a. het aanmerken van onrendabele toppen als fiscale winst bij nieuwbouw van sociale huurwoningen wordt gezien.

9.2.4

Het CDA hecht groot belang aan gezinnen, ook in de stad. Steeds meer gezinnen kiezen ervoor te gaan wonen in de stad. Er moet niet alleen voldoende woningaanbod voor hen zijn, maar er moet ook worden geïnvesteerd in een kindvriendelijke stad. Daarom is het CDA van mening dat er afspraken moeten worden gemaakt met woningbouwcorporaties om te investeren in een programma 'Kindvriendelijke wijken'.

10.

10. EEN SLAGVAARDIGE OVERHEID

Volgens het christendemocratisch beginsel van gespreide verantwoordelijkheid moet de overheid slechts subsidiair en aanvullend optreden. Het bevorderen van het algemeen belang gebeurt zoveel mogelijk op particulier initiatief en alleen waar nodig door de overheid. Maatschappelijke zelfregulering en een samenleving die zelf vorm en invulling geeft aan maatschappelijke verantwoordelijkheden verdient de voorkeur boven een alomtegenwoordige overheid. Misstanden in de maatschappij kunnen het beste worden gecorrigeerd door een krachtige zelforganisatie van de samenleving. Hierin moet rekening worden gehouden met de veerkracht en mogelijkheden tot zelfcorrectie van de samenleving, maar daarom moeten overheidscorrecties zich dan ook richten op de revitalisatie van de maatschappelijke zelfredzaamheid. De ‘wetgevingsreflex’ moet worden uitgebannen. Privaat moet de keus zijn boven publiek, decentraal boven centraal en pluriform tenzij minimumnormen worden geschonden. En wanneer we de maatschappij op deze manier vormgeven, is het duidelijk en logisch dat we voor een aantal zaken zeker ook uitkomen bij de overheid. Een overheid die minder aan zet is, maar dat wat ze doet wel goed en vertrouwenwekkend doet. De taken van de overheid liggen op allerlei niveaus in het openbaar bestuur. Politieke en ambtelijke vertegenwoordigers moeten een voorbeeld zijn voor integer en verantwoordelijk handelen.

Een slagvaardig Nederland betekent dat we geen onrust moeten creëren door nodeloos bestuurlijke zaken, indelingen en bevoegdheden overhoop te gooien. Een slagvaardig Nederland betekent wel dat we steeds moeten kijken hoe we de zaken slimmer, beter en meer betrokken kunnen organiseren. Een efficiënter en goedkoper opererende overheid moet dan het sluitstuk zijn en niet het begin.

Een slagvaardige overheid is dienend aan de samenleving. Bijna alles gebeurt buiten Den Haag. Overheidsfunctionarissen moeten trots zijn bij de overheid te werken en de mensen moeten trots zijn op een slagvaardige overheid.

10.1 EEN BETROKKEN DEMOCRATIE

Het CDA wil de democratie levend houden door een open en eerlijke politiek. Vanuit de eigen visie beloven wat je kunt waarmaken en doen wat je belooft, hetgeen niet betekent dat standpunten niet kunnen veranderen door zich wijzigende omstandigheden in de samenleving. Juist ook het parlement moet een toonbeeld zijn van fatsoen zonder dat het debat over de inhoud vermeden wordt.

10.1.1

In de Tweede Kamer moet ruimte blijven voor de verschillende opvattingen die onder de Nederlanders leven. Daarom blijft de zetelverdeling in de Tweede Kamer evenredig met het percentage stemmen dat de partijen halen bij landelijke verkiezingen.

10.1.2

Het CDA is geen voorstander van het referendum. Referenda passen niet binnen onze representatieve democratie en dragen ook niet bij aan de goede werking daarvan. Bij referenda neemt men heel belangrijke beslissingen, terwijl er later niemand ter verantwoording geroepen kan worden. Hierdoor ontstaat onduidelijkheid over het vervolgtraject.

10.1.3

Het vertrouwen van burgers in de overheid en betrokkenheid bij het openbaar bestuur zijn gediend bij burgerparticipatie. Daarom moet er een brede evaluatie komen van inspraakmogelijkheden en vormen van burgerpartici-

patie, mede in relatie tot de verwachtingen en de beleving van burgers.

10.1.4

Volksvertegenwoordigers en politieke partijen zijn een schakel tussen samenleving en overheid. Om meer ruimte voor overtuigende politiek te scheppen, moet de volksvertegenwoordiging (parlement, Provinciale Staten of gemeenteraad) voor haar informatie minder afhankelijk worden van het openbaar bestuur. Een deel van het budget voor studie en onderzoek dat momenteel gaat naar allerlei instellingen van en rond de overheid verschuift naar de volksvertegenwoordiging en politieke instellingen. De geboden faciliteiten voor volksvertegenwoordigers moeten voldoende zijn om betrokken burgers niet te ontmoedigen de rol als volksvertegenwoordiger op zich te nemen. Integriteit en kwaliteit van volksvertegenwoordigers en bestuurders zijn noodzakelijk voor het vertrouwen van burgers in de politiek. De verantwoordelijkheid daarvoor ligt in de eerste plaats bij politieke partijen zelf.

10.1.5

Het CDA hecht aan de benoeming van de Commissaris der Koningin en de burgemeester door de Kroon, na inspraak vanuit de Provinciale Staten respectievelijk de gemeenteraad. Dit is een goede garantie voor de bovenpartijdige rol die de Commissaris der Koningin en de burgemeester binnen provincie en gemeente moeten spelen.

10.1.6

Net als in het bedrijfsleven streeft het CDA ook in politiek, openbaar bestuur en (semi) publieke organisaties naar meer vrouwen en mensen van andere culturele achtergronden in vertegenwoordigende en bestuurlijke functies. Ook in een volgende kabinetsperiode moet de overheid hiervoor streefcijfers vaststellen. Een goede afspiegeling van de samenleving en diversiteit in besluitvormende functies creëert meer draagvlak en geeft nieuwe inzichten die bijdragen aan goed bestuur.

10.1.7

Het CDA heeft vertrouwen in mensen en wil de samenleving ruimte geven door voorrang te geven aan (uitvoering door) particulier initiatief, waarbij de overheid het publiek belang, zoals kwaliteit en toegankelijkheid, borgt; de overheid zorgt zelf pas voor het aanbod als de samenleving tekortschiet of als algemeen belang dat noodzaakt.

10.1.8

Wie politiek volwaardig wil meedoen in Nederland zal een keuze moeten maken voor het Nederlands staatsburgerschap. Het kiesrecht voor Provinciale Staten en Tweede Kamer blijft voorbehouden aan Nederlandse staatsburgers.

10.2 NAAR EEN SLAGVAARDIG BESTUUR

Nederland heeft een slagvaardig openbaar bestuur nodig op de verschillende niveaus. Het CDA tornt niet aan de bestuurslagen, van onderop: gemeente, provincie, rijksoverheid, Europese Unie. Bestuurders moeten steeds alert zijn waar welke taak, in lijn met het subsidiair denken, het beste kan worden uitgevoerd. Dat vereist op de juiste momenten inzicht, kundigheid en bescheidenheid. Op enkele punten zal meer naar taakgerichtheid gekeken moeten worden, hetgeen moet leiden tot een kwalitatief beter bestuur op alle niveaus.

10.2.1

Vaak houden te veel bestuurslagen zich met een bepaalde overheidstaak bezig en door die drukte is de uitvoering niet optimaal. Het CDA bepleit zo mogelijk per probleem één bestuurslaag verantwoordelijkheid te geven en daarop ook doorzettingsmacht toe te kennen, zodat het aantal convenanten en (bestuurs) akkoorden tussen bestuurslagen verminderd wordt. In alle andere gevallen beslissen voortaan nog maar twee bestuurslagen op een bepaald dossier. Niet alleen zorgt dat voor minder bestuurlijke drukte, maar het dwingt overheden ook tot taakafbakening. Daarbij is

het goed de mogelijkheden tot differentiatie te gebruiken. De deelgemeenten in Amsterdam en Rotterdam komen te vervallen.

10.2.2

In het openbaar bestuur wordt een efficiencyslag doorgevoerd, die leidt tot een kleinere en slagvaardige overheid met minder ambtenaren. Efficiencymaatregelen zijn gebaseerd op schaal aanpassingen en taakverminderingen. De hierop gebaseerde vermindering zal evenredig over de overheden en binnen de overheden plaats moeten vinden. Bij deze herstructurering kunnen ‘hulpconstructies’ als wgr-plus-regio’s (op den duur) verdwijnen. Het aantal departementen op rijksniveau wordt teruggebracht. Bij een nieuwe indeling wordt gekeken naar meer samenhang op het terrein van ruimte en milieu, kennis, energie, ondernemen en innovatie en veiligheid.

10.2.3

Het CDA bepleit dat op alle niveaus bij de overheid bekeken wordt of creatievere vormen van taakuitoefening kunnen worden ingezet. Hierbij kunnen we denken aan publiek-private samenwerking, het concessiemodel (het beleid op overheidsniveau en de uitvoering privaat), uitbesteding van taken en het opzetten van coöperaties of andere vormen van maatschappelijk ondernemen.

10.2.4

Het CDA is voor gemeentelijke en provinciale herindelingen als de gemeenten of provincies daar zelf toe besluiten, dan wel indien zich concrete structurele bestuurlijke of financiële knelpunten voordoen die niet anders dan door herindeling zijn op te lossen. Wanneer gemeenten onvoldoende in staat blijken tot een unaniem voorstel te komen aan de minister, wordt een actieve rol van de provincies verwacht om tot een structurele en breed gedragen oplossing te komen.

10.2.5

Het CDA wil de gemeentelijke autonomie versterken; het moet helder zijn wat de

gemeenten zelf (zonder bemoeienis van het Rijk) mogen regelen. Zo veel mogelijk doeluitkeringen worden omgezet in een algemene uitkering aan gemeenten. Hun autonomie wordt daarmee vergroot.

10.2.6

Om de decentralisatieaanpak mogelijk te maken wordt het eigen belastinggebied van provincies en gemeenten verruimd met gelijktijdige vermindering van het landelijk belastinggebied en zonder dat dit leidt tot extra uitvoeringskosten.

10.2.7

Het CDA bepleit een slimmer regionaal beleid, waarbij de provincies en de (EU)-regio’s die in een landsgrensoverschrijdend samenwerkingsverband opereren, meer ruimte krijgen om, in samenspraak met hun grenspartners, dit beleid vorm te geven. Het CDA is voorstander van een versterking van de grensoverschrijdende regionale samenwerking in het bijzonder via Euregio’s.

10.2.8

De bestuurlijke drukte vraagt extra aandacht, ook in de Randstad. Het CDA sluit herziening van de provinciegrenzen niet uit om daarmee de bestuurlijke slagkracht te vergroten. Om de bestuursefficiëntie te verhogen, wordt de taakverdeling tussen Rijk, provincies, stadsregio’s en gemeenten nader bekeken. Zolang er geen structurele oplossingen zijn, wordt het programma Randstad Urgent voortgezet.

10.2.9

Provincies richten zich op hun kerntaken, die liggen op het gebied van ruimtelijke ordening, verkeer en vervoer, cultuurhistorie en erfgoed, milieu, natuur, water en regionaal economisch beleid. (Uitvoerende) taken van het Rijk aangaande infrastructuur, ruimtelijke ordening en regionaal economisch beleid zoals het onderhoud van de N-wegen of de Dienst Landelijk Gebied worden overgedragen aan de provincies. Overdracht van beleid en

uitvoering gaat gepaard met overdracht van adequate financiële middelen.

10.2.10

De taken van de waterschappen zijn van groot belang, met name voor de waterveiligheid van Nederland. Het zo efficiënt mogelijk uitvoeren van de taken vraagt om vernieuwing van de bestuurlijke constellatie en meer samenwerking in de waterketen. Deze samenwerking heeft betrekking op de waterzuivering van de waterschappen en de rioleringsactiviteiten van de gemeenten en de drinkwatervoorziening van de drinkwaterbedrijven. Daarbij zijn gemeenten en waterschappen elkaars natuurlijke partner. De provincie is de democratisch gelegitimeerde bestuurslaag waarbinnen de waterschappen als uitvoeringsorganisatie functioneren. Taken en financiering worden daartoe wettelijk verankerd. Het aantal waterschappen dient verder teruggebracht te worden. Met betrekking tot waterveiligheid wordt de besteding van de financiële middelen vastgelegd in de Deltawet.

10.2.11

Om de sterke bevolkingsdaling structureel op te vangen is het CDA voorstander van een tijdelijke extra uitkering op basis van de ongewone bevolkingsontwikkeling.

10.2.12

Zelfstandige bestuursorganen en agentschappen moeten we tegen het licht houden en ze waar mogelijk samenvoegen, waar mogelijk teruggeven aan de samenleving of privatiseren, en ze alleen houden waar ze duidelijk meerwaarde hebben.

10.2.13

Publiek toezicht wordt zo mogelijk vervangen door privaat toezicht (zelfregulering). Regelgeving en beleidsontwikkeling behoren niet tot de taak van toezichthouders. In de zorg en het onderwijs staat verantwoording door de instellingen aan de samenleving voorop. Het toezicht vanuit de overheid is aanvullend en

ondersteunend aan de maatschappelijke rol van de instellingen.

10.2.14

De rijksoverheid wordt georganiseerd als een geïntegreerde en samenhangende organisatie, waardoor flexibeler kan worden ingespeeld op nieuwe maatschappelijke thema's en politieke prioriteiten. Minder managementlagen en een slimmere indeling van staven en ondersteuning zijn noodzakelijk.

10.2.15

Overheidssubsidies worden systematisch doorgelicht en op hun nut en noodzaak getoetst. Subsidieregelingen kennen altijd een einddatum (horizonbepaling). Subsidie moet de eigen kracht van de samenleving en van maatschappelijke verbanden ondersteunen en deze niet te zeer afhankelijk maken van financiering door de overheid.

10.2.16

Om de bureaucratie te verminderen, worden vergunningen zo mogelijk omgezet in algemene regels. Als vergunningen toch nodig zijn, bijvoorbeeld omdat controle vooraf strikt noodzakelijk is, vindt een bundeling plaats. Dat zorgt voor tijdswinst en minder omslachtige procedures. Waar mogelijk (afhankelijk van de betrokken externe effecten en duidelijkheid van rechten en plichten van een vergunningkrijger) wordt ingevoerd dat bij het overschrijden van de beslistermijn een vergunning verleend is ('silencio positivo').

10.2.17

De kwaliteit van de dienstverlening aan de burger blijft belangrijk. Bestaande initiatieven worden doorgezet en niet alleen via de digitale weg; menselijk contact blijft essentieel. In de toekomst wordt de dienstverlening bij voor burgers cruciale levensgebeurtenissen georganiseerd. Dit dwingt partijen tot samenwerking. De overheid legt het initiatief hiervoor zoveel mogelijk bij de samenleving.

10.3 SAMEN IN HET KONINKRIJK

De overzeese gebiedsdelen vormen een wezenlijk onderdeel van ons Koninkrijk. Op veel punten vragen ze dezelfde aandachtspunten als Nederland, maar op enkele andere gebieden zijn ze wezenlijk anders en vragen een andere benadering, die recht doet aan de historie en de positie van de eilanden.

10.3.1

Het CDA beschouwt het Koninkrijk als een verworvenheid. Het is van belang om samen met de partners, Aruba en de huidige eilanden van de Nederlandse Antillen, een visie voor de toekomst van het Koninkrijk te ontwikkelen vanuit een gedeelde historische band en gedeelde waarden.

10.3.2

Een deugdelijk bestuur en een solide financieel beleid, gecombineerd met financieel toezicht, zijn van wezenlijk belang voor de bewoners van de eilanden, zodat geïnvesteerd kan worden in onderwijs, zorg en milieu en er perspectief is voor de eilanden en hun inwoners.

10.3.3

Om die reden wordt de transitie van de staatkundige structuur binnen het Koninkrijk onverminderd voortgezet. Het land Nederlandse Antillen wordt opgeheven, Curaçao en Sint Maarten worden zelfstandige landen binnen het Koninkrijk onder de voorwaarden die in het Slotakkoord zijn overeengekomen. Bonaire, Sint Eustatius en Saba worden integraal onderdeel van het Nederlandse staatsbestel.

11.

11. NEDERLAND IN DE WERELD

Nederland is geen eiland. Globalisering betekent dat alles wat er in de wereld gebeurt, ons hier in Nederland raakt. Buitenland is binnenland en andersom. Uitdagingen zoals milieuvervuiling, migratie, veiligheid, economische groei, vrede en energievoorziening overstijgen de landsgrenzen en zijn te groot om binnen Nederland alleen aan te pakken. Nederland is sterk verweven met het buitenland en onze welvaart en de banen van de Nederlanders zijn gediend met een internationale actieve houding. Internationaal meedoen betekent ook dat we internationaal kunnen meepraten en meebeslissen over mondiale zaken die ons hier als Nederlandse burgers raken.

Het CDA vindt dat wij internationaal actief moeten participeren vanuit onze kernwaarden: solidariteit, rentmeesterschap, rechtvaardigheid en gespreide verantwoordelijkheid. Daardoor kunnen we gebruikmaken van de mogelijkheden en de kansen die globalisering brengt. Zo kunnen we ook iets doen om de nadelige gevolgen ervan te keren, en de wereld van morgen vormgeven. Een actieve en constructieve rol in de EU, IMF, Wereldbank, WTO, VN, NAVO is van groot belang voor Nederland. Nederland heeft een sterke internationale positie en heeft ervaring en een reputatie op het gebied van democratie, rechtsorde en mensenrechten en beschikt over kennis en innovatie en hoogwaardige industrie. Nederland moet die kennis en expertise ter beschikking stellen aan anderen.

11.1 NEDERLAND WERELDWIJD

Mede vanuit deze waarden heeft Nederland een substantiële bijdrage geleverd in Afghanistan aan een betere toekomst voor de Afghanen, aan stabiliteit in de regio en om te voorkomen dat Afghanistan opnieuw een

toevluchtsoord wordt voor internationale terroristen. De 3D-inzet van *defence*, *diplomacy* en *development* (Defensie, Diplomatie en Ontwikkelingssamenwerking) van Nederland in de Afghaanse provincie Uruzgan is internationaal gewaardeerd. Sinds onze aanwezigheid in 2006 is vooruitgang geboekt in Uruzgan. De provincie is veiliger geworden waardoor economische ontwikkeling weer mogelijk is. Sinds onze aanwezigheid is de mensenrechtensituatie verbeterd en is vooruitgang geboekt als het gaat om een competent bestuur. De realiteit van vandaag is dat we minder geld te besteden hebben en daardoor meer zullen moeten focussen.

11.1.1

Het Nederlands buitenlands beleid functioneert binnen de randvoorwaarden van het internationaal recht en is gericht op het bevorderen van de internationale rechtsorde. Nederland zet zich ervoor in om zo veel mogelijk landen in te bedden in de internationale ordening die is gebaseerd op recht en regels en zet zich in voor het versterken van een geloofwaardig multilateraal systeem bestaande uit onder meer de VN, de Wereldbank, het IMF, het Internationale Strafhof en de WTO.

11.1.2

Het netwerk van ambassades en andere vertegenwoordigingen moet zich concentreren op economische dienstverlening, ondersteuning van het Nederlands bedrijfsleven, het versterken van de culturele betrekkingen in een beperkt aantal landen, dienstverlening aan Nederlanders in het buitenland, het bevorderen van de internationale rechtsorde, op het respecteren van mensenrechten en op ontwikkelingssamenwerking. De mogelijkheden die in de Europese Unie bestaan moeten worden benut zodat Nederlandse posten zich op Nederlandse belangen kunnen concentre-

ren. De noodzakelijke rijksbrede bezuinigingen moeten leiden tot een kleiner en goedkoper postennet. Uitkomst van dat proces moet zijn een rationeel, professioneel en effectief netwerk. Hierdoor hoeven de nationale ambassades minder taken te vervullen en kan een kleiner en goedkoper postennet volstaan.

11.1.3

Het opkomen voor mensenrechten staat centraal in het Nederlands buitenlands beleid. Nederland geeft gezicht aan mensenrechtenverdedigers. Nederland maakt zich in EU-verband en in de Raad van Europa sterk voor het aanspreken van andere landen op mensenrechtenschendingen en voor het voorkomen dat deze landen een plek krijgen in de VN Mensenrechtenraad. Nederland spant zich in voor godsdienstvrijheid wereldwijd, hetgeen onder andere inhoudt dat we ons hard maken voor de rechten van onze medechristenen wereldwijd.

11.1.4

Nederland blijft voorstander van een alomvattend vredesakkoord voor het conflict tussen Israël en de Palestijnen. Een tweestatenoplossing, met als uitgangspunt de grenzen van 1967, vormt hierbij het uitgangspunt: een Israëliische staat met veilige grenzen en genormaliseerde betrekkingen met andere landen in de regio en een onafhankelijke, levensvatbare, democratische Palestijnse staat. Daarbij is het cruciaal dat er vertrouwenwekkende stappen worden gezet door beide zijden. Nederland blijft met partners in de EU en de VN en andere kwartetpartners, maar ook actief bilateraal, een beleid voeren dat bijdraagt aan de bevordering van een vredesakkoord tussen de betrokken partijen en aan stabiliteit in de gehele regio. Binnen de partij werkt een Werkgroep Midden-Oosten aan een actualisering van het standpunt inzake het Midden-Oosten-vredesproces.

11.1.5

Nederland moet actief de globalisering mede vormgeven in de verschillende internationale

organisaties. Het is van belang te investeren in relaties met opkomende machten zoals China, India, Rusland en Brazilië. Voor een goed functionerend internationaal systeem is actieve deelname van deze landen essentieel. In internationale organisaties zoals de VN, het IMF en de Wereldbank moet de rol van ontwikkelingslanden versterkt worden. Het is van belang Nederland in de wereld te presenteren als vestigingsplek voor innovatieve, internationale bedrijven.

11.1.6

Het CDA zet in op een verantwoorde verdere liberalisering van de wereldhandel. In dat kader is een snelle en succesvolle afronding van de meest recente onderhandelingsronde van de Wereldhandelsorganisatie (de Doha-ronde) essentieel, als voorwaarde voor economische groei wereldwijd en in Nederland zelf. Binnen de WTO moet meer aandacht komen voor de zogenoemde 'non-trade concerns' (arbeidsomstandigheden, milieu, dierenwelzijn etc.) zoals ook bepleit door de Europese Unie. Daarnaast moet de EU hard werken aan het afsluiten van nieuwe bilaterale handelsakkoorden, met betere afspraken over de toegang van ontwikkelingslanden tot de EU-markt en andere internationale markten.

11.1.7

Nederland neemt deel aan internationale missies en crisisbeheersingsoperaties wereldwijd. 3D-operaties vereisen meer commitment van Nederland dan een harde, kortetermijn einddatum, rekening houdende met internationale ontwikkelingen en omstandigheden. Een exitstrategie moet gekoppeld zijn aan heldere doelstellingen en bereikte resultaten.

11.1.8

Nederland zet actief in op versterking van het non-proliferatieregime waarvan het Non-Proliferatieverdrag de kern is. Europa en de VS moeten zich hardmaken voor eenduidige en afdwingbare afspraken over toegang tot en toezicht op nieuwe nucleaire faciliteiten. Concrete afspraken zijn gemaakt over de

vermindering van het aantal kernwapens; invulling hiervan is de volgende noodzakelijke stap, waarna ook andere kernwapenlanden afspraken moeten maken over hun arsenalen, waaronder ook over de VS-atoomwapens op het grondgebied van andere NAVO-landen. Binnen de NAVO moet Nederland een actieve rol spelen in het stimuleren van het debat over het bevorderen van non-proliferatie en ontwapening, met als uiteindelijke doel een kernwapenvrije wereld.

11.1.9

De mensenrechtensituatie en de strikte naleving van het Non-Proliferatie Verdrag zijn uitgangspunten van het Nederlands beleid inzake Iran. Zolang Iran de internationale afspraken schendt, dienen de sancties tegen het regime opgevoerd te worden, zowel in Nederland als in EU- en VN-verband.

11.2 EUROPESE SAMENWERKING

Het CDA is een pro-Europese partij; onze banen, onze veiligheid en ons leefklimaat zijn erbij gebaat, sterker nog: ze zijn er grotendeels van afhankelijk. Het CDA ziet Europa als de motor voor interne groei, stabiliteit en welvaart en de waarborg op onze cultuur en sociaal-economische verworvenheden. Samenwerking over de grenzen heen en het behoud van de nationale identiteit gaan prima samen. Het CDA wil mede via de Europese Unie opkomen voor onze waarden en belangen in de veranderende wereld. Als de EU meer met één stem spreekt, kan zij haar politieke en economische plaats in de wereld, naast de grootmachten VS en China beter vervullen.

11.2.1

Het CDA steunt concrete voorstellen om de interne markt te voltooien, vooral op het terrein van diensten. Europese regels en nationale regels moeten eenvoudiger worden waar mogelijk, waarbij de belangen van het Nederlands bedrijfsleven niet uit het oog verloren worden.

11.2.2

De EU moet zich hard maken voor vermindering van de regeldruk en administratieve lasten voor burgers en bedrijven en een vereenvoudiging van de Europese aanbestedingsregels met hogere drempelbedragen voor de kleinere projecten realiseren. Daarbij moet speciale aandacht zijn voor het midden- en kleinbedrijf en zelfstandige professionals. Het CDA pleit voor een onafhankelijk Europese ACTAL (Adviescollege toetsing administratieve lasten) die structureel vooraf de administratieve gevolgen van Europese wetgevingsvoorstellen in kaart brengt.

11.2.3

Het Verdrag van Lissabon geeft het nationaal parlement rechtstreeks invloed op de Europese besluitvorming. Het CDA wil dat het Nederlandse parlement zich proactief opstelt om de democratische ruimte die het nieuwe verdrag biedt, volledig te benutten. Het maandelijks vergaderen in Straatsburg moet afgeschaft worden.

11.2.4

Het CDA wil meer afstemming van het buitenlands en defensiebeleid zoals nu dankzij het Verdrag van Lissabon binnen de EU mogelijk is door een actieve Hoge Vertegenwoordiger van Buitenlandse Zaken en Veiligheidsbeleid met een breed mandaat en een proactieve agenda. Hiervoor moet de Europese Dienst voor Extern Optreden goed samenwerken met de nationale ambassades. Dan hoeven de nationale ambassades minder taken te vervullen en kan een kleiner en goedkoper postennet volstaan.

11.2.5

Het CDA is voorstander van versterking van de grensoverschrijdende regionale samenwerking, in het bijzonder via de Euregio's. Dit heeft zoals de ervaring laat zien een positieve uitwerking voor de burgers wat betreft onder meer de arbeidsmarkt, het voorzieningenniveau, de gezondheidszorg, het onderwijs, de veiligheid, en milieu in de grensprovincies.

11.2.6

Bij het streven naar het uitbannen van de wereldwijde armoede zijn voor het CDA de eigen verantwoordelijkheid van personen en hun gemeenschappen in de betrokken landen uitgangspunt. Economische groei aldaar is de basis om deze eigen verantwoordelijkheid goed in te vullen.

11.2.7

Op termijn zouden de gezamenlijke Europese lidstaten naar één Europese zetel in de Veiligheidsraad, en één Europese vertegenwoordiging in de G20 toe moeten. Daarvoor moeten alle individuele EU-lidstaten tegelijkertijd hun aparte status in deze fora opgeven. Nederland blijft in Europa netto betaler, maar onderzoekt of de te verwachten bijdragen vanuit Europa kunnen worden afgetrokken van onze Europese begrotingsbijdrage teneinde het rondpompen van geld te voorkomen.

11.2.8

Het CDA constateert dat Turkije op dit moment niet voldoet aan de gestelde criteria om toe te kunnen treden tot de Europese Unie en dat momenteel een stagnatie plaatsvindt ten aanzien van de hervormingen in Turkije. Significante verbeteringen zijn nodig om aan de gestelde eisen tegemoet te komen. Het CDA wil dat Turkije en de EU de gemaakte afspraken volledig nakomen. Voor wat betreft landen in Zuidoost-Europa blijft het CDA de nieuwe democratieën in deze landen ondersteunen.

11.2.9

Binnen de Europese Unie is een bijzondere positie toegekend aan de samenwerking tussen België, Nederland en Luxemburg. Het CDA hecht aan deze bijzondere positie en ziet de Benelux als een samenwerkingsverband, waarbij vooruitlopend op Europese regelgeving afspraken gemaakt kunnen worden voor een verbetering van het grensoverschrijdend samenleven.

11.3 INTERNATIONALE SAMENWERKING

In een tijd van zich opstapelende crises en mondiale uitdagingen op het gebied van voedsel- en energieschaarste, conflicten en negatieve gevolgen van klimaatverandering blijkt des te meer het belang van een internationale oriëntatie van Nederland. Daarmee is internationale samenwerking vandaag de dag niet meer alleen gefundeerd in morele verplichtingen en solidariteit, maar dient het ook een welbegrepen eigenbelang. De rijke landen en de ontwikkelingslanden hebben een gemeenschappelijke en wederzijdse verantwoordelijkheid om de grote mondiale problemen waarmee wij worden geconfronteerd op te lossen. De grote mondiale vraagstukken vragen om een gezamenlijke aanpak en inzet van expertise van duurzaam beheer van de gemeenschappelijke goederen van klimaat, veiligheid, voedselvoorziening, natuurlijke hulpbronnen en migratie.

Vanwege deze nieuwe realiteit, is de tijd van hulp voorbij. In onze nieuwe visie op ontwikkelingssamenwerking moet investeren centraal staan. Investeren in mensen en samenlevingen, in versterking van het maatschappelijk middenveld en ondernemersklimaat in ontwikkelingslanden, vanuit het besef dat mensen zichzelf ontwikkelen en hun eigen problemen moeten oplossen. De inzet moet dan ook gericht zijn op ontwikkeling en zelfredzaamheid en op eindigheid. Corruptie ondermijnt ontwikkeling en bestrijding ervan verdient daarom blijvende aandacht. Nederland moet daarbij focussen en investeren op terreinen waar Nederlandse instellingen en bedrijven veel kennis en expertise te bieden hebben: landbouw, voedselvoorziening, water en sanitatie, schone (alternatieve) energie, opbouw van de rechtsstaat en de internationale strijd tegen aids. Multilaterale organisaties moeten zich op termijn richten op basisvoorzieningen zoals gezondheidszorg en onderwijs. Voor Nederland betekent dit specialisatie, concentratie en samenwerking. Nederland moet daarnaast

verder investeren in effectiviteit, efficiency en professionalisering van de OS-sector.

11.3.1

Het CDA staat een ontwikkelingssamenwerkingbeleid voor waarbij naast de focus op de Nederlandse expertise en innovatieve technologieën een grote nadruk komt te liggen op de in de ontwikkelingslanden zelf aanwezige inventiviteit en aan klimaat- en samenlevingsstructuren aangepaste technologieën. Daarbij moet een grotere focus liggen op het gebied van expertise en innovatieve technologieën waar Nederland iets te bieden heeft en het verschil kan maken, zoals de 3D-benadering, landbouw, water, de opbouw van het maatschappelijk middenveld en rechtsstaat en de stimulering van ondernemerschap.

11.3.2

Nederland houdt vast aan 0,7 procent van het BNP aan ontwikkelingssamenwerking. De 0,1 procent van het BNP dat Nederland tot dusverre reserveerde voor natuur, water en milieu wordt flexibel besteed aan interdepartementaal beleid voor ontwikkelingsrelevante activiteiten en internationale crisisbeheersingsoperaties. Flexibel betekent eventueel los van de zogenoemde ODA-criteria.

11.3.3

Binnen het ontwikkelingsbudget moet een sterke focus zijn op voedselproductie, water en milieu, duurzaamheid, landbouw, biodiversiteit en duurzame energie. De middelen moeten daarbij geconcentreerd worden ingezet, gebruikmakend van innovatieve technologieën en expertise, zoals die in Nederland aanwezig zijn.

11.3.4

Het CDA staat achter het belang om de internationaal afgesproken millenniumdoelen in 2015 te halen. Nederland en andere landen moeten daarvoor de nodige financiële middelen beschikbaar stellen. Nederland moet andere landen blijven aanspreken op het nakomen van de gemaakte afspraken om te voldoen aan de internationale norm.

11.3.5

Onverminderde aandacht moet er zijn voor de positie van vrouwen en meisjes in ontwikkelingslanden die extra hard worden geraakt door de economische crisis. De focus moet hierbij liggen op gendergelijkheid en *empowerment* van vrouwen, hetgeen een positieve bijdrage kan leveren aan de opbouw van de samenleving en aan economische ontwikkeling.

11.3.6

Noodhulp blijft altijd nodig en vormt een structureel onderdeel van het ontwikkelingsbeleid. Voorkomen moet echter worden dat noodhulp een structureel karakter krijgt in bepaalde landen en daarmee afhankelijkheid en passiviteit in het desbetreffende land creëert. Noodhulp vereist een duidelijk afgebakende en snelle exitstrategie, maar ook een aanzet tot de overgang naar fundamentele armoedebestrijding op de langere termijn. Aan saneringen van schulden van ontwikkelingslanden blijven strikte condities verbonden.

11.3.7

Fondsvorming van (een deel van) het OS-budget kan helpen om grote fluctuaties in het budget af te vlakken, waardoor er een flexiblere meerjarenaanpak, constanter beleid en een betrouwbaarder partnerschap ontstaat. Hiertoe moet de Nederlandse comptabiliteitswet worden aangepast.

11.3.8

Zorgvuldige en resultaatgerichte ontwikkelingssamenwerking vraagt om professionalisering, zodat kennis van de landen en samenlevingen daar combineert met die van de belangrijkste ontwikkelingsrelevante thema's en de in onze eigen samenleving aanwezige ontwikkelingscapaciteit.

11.4 INTERNATIONALE VEILIGHEID

Nederland stelt zich op als een betrouwbare bondgenoot met een professionele, expeditionaire krijgsmacht, die we ook in risicovolle omstandigheden kunnen inzetten.

De krijgsmacht zal nadrukkelijk ook worden ingezet om op te komen voor Nederlandse belangen, zoals in het kader van bescherming van koopvaardijsschepen tegen piraten. Tevens vindt inzet plaats in de strijd tegen drugs, terrorisme en illegale immigratie.

De NAVO is een militair bondgenootschap dat staat voor de verdediging van onze gedeelde waarden. Daarmee vormt de NAVO het hart van het Nederlandse externe veiligheidsbeleid. Voorwaarde voor een goed functionerende NAVO is een sterkere solidariteit binnen het bondgenootschap. Dat betekent ook voor Nederland: er voor de wereld en voor elkaar zijn. Nederland moet een actieve speler blijven in de NAVO en behoort bij te dragen aan de versterking van het Europees Veiligheids- en Defensiebeleid. Wel meent het CDA dat een efficiëncyslag noodzakelijk is. Daarnaast kan op het punt van het aanhouden van materieel een slag worden gemaakt naar meer gedeelde verantwoordelijkheden binnen de Europese Unie.

11.4.1

Het ambitieniveau blijft gehandhaafd, met de daarbij behorende operationele capaciteiten en extra aandacht voor hoog technologische taken. Wel moet worden gekeken naar een spreiding van verantwoordelijkheid binnen de NAVO ook als het gaat om het aanhouden van materieel.

11.4.2

Verdere doelmatigheids-, efficiency- en besparingsmaatregelen zijn nodig, op het gebied van ondersteuning, dienstverlening, personeel, organisatie en infrastructuur.

11.4.3

Veteranen verdienen blijvende aandacht, erkenning en waardering en zorg. Deze worden verankerd in een Kaderwet veteranen.

11.4.4

De F-16's komen na dertig jaar trouwe dienst aan het einde van hun levensduur. Vervan-

ging van de F-16 is daarom noodzakelijk. Het CDA kiest daarbij voor het beste toestel, voor de beste prijs, met de beste kansen voor de industrie. Nederland blijft daarom partner in het JSF-programma. Wel kan het aantal te bestellen JSF's worden teruggebracht.

11.4.5

Er wordt nadere invulling gegeven aan de Defensie Industrie Strategie, en daarmee aan kennis, innovatie en werkgelegenheid in de Nederlandse economie. De capaciteiten en ambities van het Nederlandse bedrijfsleven en mkb komen tot hun recht bij de ontwikkeling, productie en onderhoud van defensiecapaciteiten, waarbij technische capaciteiten leidend zijn. Overheid en bedrijfsleven versterken de Maatschappelijke Innovatie Agenda Veiligheid.

11.4.6

Defensie is een belangrijke werkgever en in samenwerking met de roc's kiezen veel jongeren voor de opleiding Veiligheid en Vakmanschap. Schooluitval komt verhoudingsgewijs weinig voor en bijna de helft kiest uiteindelijk voor een functie binnen defensie. Het CDA wil dit project in de toekomst verder uitrollen.

11.4.7

Er is blijvende aandacht voor uitvoering van Veiligheidsraadresolutie 1325 inzake de positie van vrouwen en meisjes en het tegengaan van geweld in (post)conflictsituaties nodig. Nederland moet andere landen aanspreken deze resolutie uit te voeren.

11.4.8

Nederland volgt de ontwikkelingen in het Midden-Oosten met aandacht en zorg. De positie van christenen in het Midden-Oosten – die in de regel niet tot de strijdende partijen horen, maar juist daardoor tussen wal en schip dreigen te geraken – verdient speciale aandacht.

12.

12. NAAR SOLIDE EN HOUBBARE OVERHEIDSFINANCIËN VOOR NEDERLAND

De wereldwijde financiële crisis heeft de Nederlandse economie hard geraakt. De economische krimp is de sterkste sinds de jaren dertig. De gevolgen zijn omvangrijk: er wordt dit jaar een overheidstekort van meer dan 35 miljard euro voorzien en ook voor de middellange termijn zijn de overheidsfinanciën zwaar uit het lood geslagen. Deze financiële crisis staat echter niet op zichzelf. De financiële crisis hangt immers nauw samen met andere crises: de voedsel-, energie-, grondstoffen- en ecologische crisis. Steevast gaan achter deze crises keuzes en handelingen schuil waarin de verantwoordelijkheid voor de ander en voor de schepping is miskend. De christendemocratie grondt het perspectief dat zij kan bieden op een eigen zienswijze op verantwoordelijkheid, één van de sleutelbegrippen in haar denken. Ook de overheid zal verantwoord moeten handelen en moet de financiën op orde hebben. Niet alleen omdat we een goed rentmeester willen zijn, maar ook vanuit de gedachte van solidariteit met de volgende generaties.

De overheidsfinanciën vormen geen doel op zich, maar een gezond financieel beleid van de overheid is een voorwaarde voor een goed functionerende maatschappij, waarin mensen solidair en onderling verbonden met elkaar samenleven en waarin toekomstgericht wordt gewerkt en geïnvesteerd. Overheidsfinanciën die uit het lood slaan, zetten de solidariteit onder druk. Het CDA wil op een consistente en betrouwbare wijze het overheidstekort afbouwen, waardoor de stijging van de overheidsschuld tot staan wordt gebracht en het gevaar van een verder oplopende rente wordt beperkt. Dit geeft ook een signaal van betrouwbaarheid naar de financiële markten die het begrotingsbeleid van de landen scherp volgen.

12.1 DE EUROPESE BEGROTINGSAFSPRAKEN

In de huidige tijden van economische crisis wordt het stabiliteit- en groeipact tussen de eurolanden danig op de proef gesteld. Zo is in de afgelopen periode gebleken dat de Griekse overheidsfinanciën er veel slechter voor staan dan aanvankelijk werd aangenomen. Er zijn echter meer landen, waaronder Nederland, die te kampen hebben met omvangrijke tekorten op de begroting. Het CDA vindt het van groot belang dat het vertrouwen in de euro gehandhaafd blijft. Landen die deelnemen aan de eurozone moeten hun begrotingen zo spoedig mogelijk weer op orde krijgen. Dit is een goede invulling van het subsidiariteitsbeginsel. De overheidsbegrotingen moeten voldoen aan de voorwaarden, zoals die zijn gesteld in het stabiliteit- en groeipact, met als meest belangrijke voorwaarden dat het begrotingstekort niet hoger mag zijn dan 3 procent van het BBP en de staatsschuld maximaal 60 procent van het BBP mag zijn of hier ten minste naartoe beweegt. In Europees verband zijn afspraken gemaakt om het Nederlandse overheidstekort uiterlijk in 2013 te verbeteren tot maximaal 3 procent.

12.1.1

Om het vertrouwen in de euro te vergroten, moet de geloofwaardigheid van de economische statistieken worden hersteld. Een strengere controle op de kwaliteit van de nationale statistieken is hiertoe noodzakelijk. Bovendien moeten de Europese begrotingen nog nadrukkelijker op elkaar worden afgestemd, bijvoorbeeld door de economische (stabiliteit) plannen van de landen uit de eurozone in een vroeger stadium te coördineren.

12.1.2

Tevens moet de controle op de nationale besteding van Europese gelden worden ver-

sterkt. Elke lidstaat van de Unie dient via een nationale managementverklaring verantwoording af te leggen over zijn beheer van deze middelen. Landen, zoals Nederland, die dit nu al doen kunnen aan een lichter controle-regime onderworpen worden vanuit de EU, dan lidstaten die nog geen managementverklaringen kennen.

12.2 NAAR HOUBBARE OVERHEIDSFINANCIËN

Houdbare en solide overheidsfinanciën vormen een belangrijk uitgangspunt voor het CDA. Hiermee voorkomen we dat de rekening wordt doorgeschoven naar de volgende generatie. Het is wenselijk om te streven naar uiteindelijk een structureel overschot op onze begroting. Het CDA kiest ervoor om in twee kabinetsperiodes het forse structureel tekort omgezet te hebben in een structureel overschot. We kiezen nadrukkelijk voor twee periodes, omdat een langere periode een onverantwoorde wissel op de toekomst trekt. Ook omdat het zeker mogelijk is dat zich over zo'n lange periode opnieuw een (ernstige) recessie voordoet. Bovendien betekent een langere periode vele tientallen miljarden extra aan rentelasten, wat uiteindelijk de ruimte voor essentiële collectieve voorzieningen beperkt. Het CDA wil daarmee toekomstige generaties niet met grote schulden opzadelen en kiest als uitgangspunt dat binnen tien à twintig jaar het niveau van de staatsschuld weer terug is op het niveau van voor de crisis. Hiervoor is nodig dat het structureel saldo op het einde van de kabinetsperiode substantieel zal verbeteren tot (bijna) nul op het einde van de volgende kabinetsperiode. Dit zal geschieden op basis van een jaarlijkse verbetering van het overheidssaldo op basis van maatregelen, die de structuur van de economie verbeteren. Het weer houdbaar maken van de overheidsfinanciën kan worden bereikt door vergroting van de inkomsten van de overheid of vermindering van de collectieve uitgaven, in het bijzonder de uitgaven die gerelateerd zijn aan de toenemende vergrijzing. Hogere overheids-

inkomsten kunnen worden bereikt door de belastingtarieven te verhogen of door een toename van de arbeidsproductiviteit waardoor de belastinginkomsten zullen toenemen. Het CDA vindt belastingverhoging niet wenselijk, omdat betere oplossingen uit de weg worden gegaan en de burger de rekening gepresenteerd krijgt. Ook is het onwenselijk dat de overheid in relatieve omvang toeneemt. Het gaat ten koste van economische groei en banen. Het CDA wil juist ruimte scheppen voor de samenleving en ondernemerschap.

Het CDA wil een hogere structurele economische groei nastreven met inspanningen op het terrein van de arbeidsmarkt en met beleid dat uitzicht biedt op een snellere groei van de structurele arbeidsproductiviteit. Het vermogen om nieuwe kennis en technologie te genereren, te absorberen en toe te passen is voor onze open economie van groot belang. Een goede kennisinfrastructuur, een uitstekend uitgeruste beroepsbevolking en een adequaat mededingingsbeleid zijn daarbij essentieel. De komende jaren zijn forse inspanningen nodig om Nederland op een hoger groeipad te brengen.

Het CDA streeft naar een kleine en slagvaardige overheid, die de samenleving faciliteert en zich beperkt tot essentiële taken. In dit licht stelt het CDA in dit programma voor om een aantal belangrijke stappen te zetten ten gunste van de samenleving en ondernemerschap:

- Bij een moderniseringsagenda voor de Nederlandse economie past een ander en slagvaardiger openbaar bestuur. Daarom willen we het aantal departementen verminderen en de verdeling van taken en verantwoordelijkheden tussen centrale en decentrale overheden stroomlijnen.
- We gaan de uitvoering van overheidstaken organiseren naar doelgroepen en werkprocessen.
- Minder bureaucratie en subsidies en een aanzienlijke vermindering van de administratieve lasten.

- In de zorg stellen we de patiënt centraal, geven we ruimte aan maatschappelijk ondernemerschap, en wordt ondoelmatigheid en onnodige regeldruk tegengegaan.
- Delen van de sociale zekerheid worden meer activerend gemaakt.

Tot slot, past het naar ons oordeel dat iedereen een offer brengt. Na de forse loonstijgingen met name in delen van de collectieve sector, past nu enige terughoudendheid. Terwijl door de recessie de productie in de marktsector terugliep en de inflatie sterk daalde, stegen de lonen de afgelopen twee jaar nog sterk door. Door deze bovenmatige loonontwikkeling stegen de overheidsuitgaven en is de concurrentiepositie verzwakt. Het is van groot belang dat een dergelijke aanpassing plaatsvindt, zowel vanuit het gezichtspunt van de overheidsfinanciën als om bevordering van werkgelegenheid. In een volgende kabinetsperiode is een stijging van de lonen in de collectieve sector gekoppeld aan de inflatie de aangewezen weg om te komen tot een verantwoorde loonaanpassing. Het CDA gaat ervan uit dat ook in de marktsector een dergelijke loonaanpassing zal plaatsvinden.

12.3 DE BUDGETTAIRE BELEIDSUITGANGSPUNTEN

Naar het oordeel van het CDA zal in een volgende kabinetsperiode het trendmatig begrotingsbeleid weer het uitgangspunt moeten zijn. Dit leidt tot heldere afspraken en bestuurlijke stabiliteit. Bovendien wordt de conjunctuurcyclus daardoor gedempt. Dit betekent een volledige scheiding tussen uitgaven en inkomsten. Inkomstenmeevalers moeten volledig worden gebruikt om de overheidsschuld te verlagen.

12.3.1

Indien het economisch herstel uitbundiger is dan bij opstelling van het regeerakkoord wordt voorzien, worden de inkomstenmeevalers gebruikt voor extra vermindering van de overheidsschuld. De budgettaire ruimte moet

worden geraamd op basis van een voorzichtige economische groei.

12.3.2

De huidige indeling van de budgetdiscipline sectoren in de Rijksbegroting in enge zin, zorg en sociale zekerheid en arbeidsmarkt (SZA) dient gehandhaafd te blijven. Wel is het van belang om zo snel mogelijk de werkloosheids- en bijstandsuitgaven weer onder het SZA-kader te laten vallen. Het gaat het hierbij om een raming die voor de conjunctuur is gecorrigeerd. De sociale premies worden lastendekkend vastgesteld over de conjunctuurcyclus heen.

12.3.3

De verdeling van het gemeentefonds moet herzien worden. Er wordt onvoldoende rekening gehouden met situaties als bevolkingskrimp en de structuur van gemeenten. Met het oog op de toekomstige bevolkingsontwikkeling is daarom aanpassing van de ontwikkeling noodzakelijk. De maatstafkernen moeten anders worden gedefinieerd, zodat de structuur van plattelandsgemeenten meeweegt.

CDA

Buitenom 18

Postbus 30453

2500 GL Den Haag

 070 3424888

 070 3643417

 www.cda.nl